

József Attila Tudományegyetem Pedagógiai Tanszéke

AZ ANYANYELVI NEVELÉS AZ ÓVODÁKBAN
/Történeti elemzés, 1828 - 1900/

Doktori értekezés

Irta:

Dankó Ervinné

Szeged, 1984

Tartalom

Oldal

Bevezető

I.	A magyar államnyelvért, a magyar nyelvtanításért folytatott küzdelem /1790-1825/	6
II.	Az anyanyelvi nevelés-oktatás kezdetei Európában	
	1. A kisgyermek anyanyelvi nevelése a családban	17
	2. A kisgyermek anyanyelvi nevelése az első európai óvodákban	
III.	Az óvodai anyanyelvi nevelés jellemzői Magyarországon az első óvodák megalakulásától 1828-tól 1891-ig	
	1. Az anyanyelvi nevelés problematikája Brunsztvik Teréz első magyarországi óvodáiban	51
	2. Az anyanyelvi nevelés helye, szerepe Wargha István óvodapedagógiai munkásságában, és az 1837-ben alakult tolnai kisdudóvóképző intézet módszertanában	83
	3. Az óvodai anyanyelvi nevelés jellemzői Ney Ferenc óvodapedagógiai tevékenységében, és az első egyetemes magyar tanítógyűlés idején /1844-1849/	109

4. Az óvodai anyanyelvi nevelés helyzete a magyarországi óvodai mozgalom hanyatlásának korszakában /1849-1861/	117
5. Az anyanyelvi nevelés előtérbe kerülése a magyar kisdédóvás újabb fellendülésének korában /1867-1891/	137
IV. Az 1891. évi kisdédóvási törvény megjelenése, és hatása az óvodai anyanyelvi nevelés további fejlődésére /1891-1900/	177

Összegzés

Irodalom

Mellékletek

Bevezető

"Változik a világ és vele együtt változunk" - mondja egy latin közmondás. A világ valóban változik, de nem csekély mértékben éppen azért, mert az emberiségnek a külvilágra és egyuttal önmagára való ráhatása egyre erősebb lesz. Mindinkább felgyorsuló ütemben növekszik az emberi, a társadalmi megismerés területe. Új tudományágak és háttértudományok születnek és a társadalmi-gazdasági alakulatok is egyre több országban egyre fejlettebb formát öltenek. Mindezekből természetesen következik, hogy a külvilággal és az emberi-társadalmi tudattal együtt a nyelv is folytonosan változik, mégpedig elsősorban a nyelv szókincse, amely a kül- és belvilág valóságárszleteit és azok összefüggéseit, törvényszerűségeit, mozgásformáit van hivatva tükrözni.

A változásokat, környezeti hatásokat tükröző nyelvet el kell mindenkinek sajátítani. A beszéd fejlődése folyamat, hozzátartozik az egyén fejlődéséhez. A beszéd képességének feltételeit öröklő az ember, de a beszédet tanítani kell. Az ismeretek felhalmozódásának ebben a sűrű korszakában jobban, tudatosabban kell bánni a nyelvvel, hogy hűséges társ legyen a tudás gyarapításában. Anyanyelvünk gondolataink megformálásának és kicserélésének eszköze.

Nem is lehet ez másként. Amióta élünk, azóta szüntelenül és hűségesen kísér bennünket. Ahogyan Csokonai mondta csaknem két évszázaddal ezelőtt, prózai himnuszt

zengve az anyanyelvről: "...te általad szólaltam én meg legelőször, teáltalad hangzott először az én füleimbe az édes anyai nevezet, te reszkettetted meg a levegőget, amelyet legelőször szittam az én bölcsőm körül, s te töltötted be az én nevelőimnek, az én hazámfiainak, az engemet szeretőknek nyájaskodásaival... Azóta... édesebben hangzott terajta az életnek közbeszéde s a pajtásságnak édes szava, az én elmémnek gondolatja mindenkor feljebb emelkedett teáltalad..." /1/

A nyelv nemcsak strukturákból áll, nemcsak szerkezeteket közöl velünk, hanem - meghatározott keretek között - tükröződik benne az adott társadalom, és a társadalom által felépített kultúra is. - Éppen ezért, óriási felelősség gyermekeink anyanyelvi oktatása, nevelése.

Napjainkban egyre többet, egyre többen foglalkoznak a beszélt, a hallható nyelv ápolásának szükségességével. A szép magyar beszéd, a magyar beszédművelés és beszédnevelés ügye mindinkább előtérbe kerül, s a magyar beszéd tudományos elemzése és vizsgálata is nagyobb erőre kap. Ennek eredményeképpen fejlődik a magyar beszédpedagógia, előtérbe kerül az óvodai, iskolai anyanyelvi nevelés-oktatás és a nyelvművelő munka.

A történelmi előzmények, a tudományos kutatások eredményei alapján napjainkban még bizonyosabbá vált, hogy az anyanyelvi nevelést már az óvodai nevelés-oktatás folyamatában meg kell kezdenünk.

Az 1971-ben bevezetett Óvodai nevelési program - az óvodapedagógia történetében nem először - megfogalmazza

a 3-6 éves korosztály anyanyelvi nevelésének célját, feladatait és követelményrendszerét. Eszerint az óvoda vállalja a társadalmi fejlődésből az óvodai anyanyelvi nevelésre háruló elodázhatatlan feladatokat akkor, amikor a nyelvi nevelés középpontjába a 3-6 éves gyermekek nyelvhasználatának továbbfejlesztését állítja.

Az óvoda tartalommal gazdag élete, a szóbeli közlést kiváltó derűs, nyugodt légköre az alapja óvodai anyanyelvi nevelésünknek. Az óvoda feladata - a három éves nevelés-oktatás folyamatában - a személyiség olyan mértékű kibontakoztatása és formálása, hogy annak eredményeként a gyermek nyelvi és kommunikációs készsége is megfeleljen az iskolai indíttatás, iskolakészültség követelményeinek.

Az óvoda akkor tölti be jól iskolára előkészítő funkcióját, ha a három tanév folyamán az alapvető képességek fejlesztését tudatosan, tervszerűen, rendszeresen és következetesen végzi, vagyis ha a szavakban, beszédben, cselekvésben, magatartásban rögzített emberi és társadalmi tapasztalatok átadásához nélkülözhetetlen feltételt - a beszédképességet és nyelvhasználatot oly mértékben megalapozza, hogy a gyermek a tárgyi világgal és a felnőttekkel való intenzív kapcsolatát kialakíthassa. Az óvodai anyanyelvi nevelés fontos feladata: az óvodás koru gyermekek tiszta hangképzésének kialakítása, a magyar beszédre jellemző technikai követelmények, nyelvi formák gyakoroltatása, szókészletük fokozatos bővítése, beszédük hangulati tartalmának és összefüggő beszédüknek fejlesztése, és nem utolsósorban a gyermekkori beszédhibák javítása.

Az óvodai anyanyelvi nevelést még eredményesebbé, hatékonyabbá tenni, korunk egyik fő feladata.

Az óvodai anyanyelvi nevelés tantárgypedagógiai kérdéseinek további kimunkálása - különösen a nyelvhasználat továbbfejlesztése érdekében - nem háríthatja el az iskoláskor előtti nevelés történetének tanulmányozását. Mind ezt kutatómunkánk során az óvodai anyanyelvi nevelés cél- és feladatrendszerének, tartalmának, alkalmazott foglalkozási tárgyainak, tevékenységi formáinak, módszereinek, eszközeinek, és az óvónőképzés fejlődésének vizsgálata alapján kívánjuk igazolni az első magyar óvoda megalakulásától /1828. január 1-től/ a századfordulóig /1900-ig/.

Vizsgálataink során különböző forrásokhoz fordulunk. A tudománytörténeti adatok mellett a korabeli periodikák és alkalmi jellegű kiadványok, levéltári forrásanyagok, korabeli dokumentumok, óvodatörténeti kötetek elemzése alapján igyekszünk feltevésünket bizonyítani. Felhasználjuk továbbá más tudományterületek témánkhoz kapcsolódó irodalmát. Így adatokat, tényeket, kísérleti eredményeket emelünk ki a pszichológia, a nyelv- és irodalomtudomány, a történelem területéről. A felhasznált források komplex elemzésére törekszünk.

Sarkalatos kérdésnek tekintjük a fejlődéstörténeti adatok, tények, elméleti alapvetések és gyakorlati megvalósításuk összehasonlítását napjaink anyanyelvi nevelésének eredményeivel.

Feladatunk megvizsgálni a következőket:

- Az adott kor társadalmi, politikai, művelődésügyi-,

köznevelési törekvései, - eszmeisége, hogyan befolyásolták az óvodai anyanyelvi nevelés cél- és feladatrendszerét, tartalmát, alkalmazott tárgyait, módszereit, eszközeit?

- Hatottak-e a magyar óvodai anyanyelvi nevelés gyakorlatára az európai és magyar óvodapedagógiai rendszerek?

- Fellelhetők-e a magyar óvodai anyanyelvi nevelés elméletében és gyakorlatában a korabeli pszichológiai, nyelvtudományi diszciplínák kutatási eredményei?

- Az adott kor óvodai anyanyelvi nevelésének cél- és feladatrendszere, tartalma, foglalkozási tárgyai /beszélgetés, mese, vers, elbeszélés/, módszerei, eszközei szolgálták-e az esztétikai hatásokat, jelentős volt-e iskolaelőkészítő szerepük?

A felszabadulás után, a fejlődésből következő új társadalmi és nevelési helyzet indokolta az óvodai anyanyelvi nevelés cél- és feladatrendszerének korszerűsítését is. Az 1950-es évektől kezdődően a szocialista nevelés nézőpontjából vizsgálták felül az óvodai anyanyelvi nevelés pedagógiai, didaktikai, metodikai elveit.

Az óvodai anyanyelvi nevelésben a kezdetektől fontos helyet foglalt el a környezetismerethez kapcsolódó "társalgás", a beszéd- és értelemgyakorlat. Az 1953. III. tc., /az új kisdudóvási törvény/ és az 1957-ben megjelent "Nevelőmunka az óvodában" című kézikönyv alapján az óvodai anyanyelvi nevelést önálló területté tették, és az eddigi

gyakorlattól eltérően nagyobb módszertani szabadságot biztosítottak az anyanyelvi nevelésben az óvónőknek.

Napjainkban újabb viták folynak az óvodai anyanyelvi nevelés egyes elvi és gyakorlati kérdéseiről. /2/

Meggyőződésünk, hogy alkalmas a pillanat arra, hogy az óvodai anyanyelvi nevelést történetiségében is újra felülvizsgáljuk, és kritikusan feltárjuk a neveléstörténeti hagyomány előremutató tartalmi, módszertani problematikáját.

Mielőtt a magyar óvodai anyanyelvi nevelés és nyelv-művelés történetének önálló kutatásaink alapján történő elemzésére rátérnénk, foglalkoznunk kell vázlatosan a magyar nép történetének azokkal a korszakaival, amelyekben a magyarság megszabadult a latin, majd a német nyelvhasználat nyűgétől. A 19. század első felében megalakult első magyar óvodák anyanyelvi nevelési cél- és feladatrendszerének feltárása nem lenne teljes a magyar államnyelvért folytatott harc áttekintése nélkül.

I.

A magyar államnyelvért, a magyar nyelvtanításért folytatott küzdelem /1790-1825/

Az anyanyelv ápolásának, a gyermekek anyanyelvi nevelésének nagy jelentőséget tulajdonítottak már az ókorban is. Korán felismerték, hogy a nyelv önmagában még nem tudomány, a szó, a beszéd önmagában még nem bölcsesség - de kulcsa a tudományoknak, útja, módja, eszköze a bölcselkedésnek.

A középkori iskolákban a grammatika, a retorika oktatása az egyházi, latin nyelvű műveltség terjesztését,

a papi utánpótlást szolgálta. A 11-12. században az elemi oktatás anyaga a latin szövegek és énekek voltak. A káptalani iskolákban szerepet kapott az anyanyelvi magyarázat is.

A 13. századtól a grammatikákat nemzeti nyelvű, bejegyzett szövegfordításokkal látták el Európa szerte, a világiasodás fokozott elterjesztésével párhuzamosan.

A 14-15. században kezdtek elterjedni az anyanyelvi bibliafordítások, az anyanyelvi szövegeket tartalmazó olvasókönyvek. Az anyanyelv tanítása jelentős szerepet kapott a korai antifeudális népi-forradalmi mozgalmak népoktatási, népnevelési törekvései hatására. Husz János anyanyelvi abc-t szerkesztett, ő volt a hangoztató olvasás előfutára is. A reneszánsz és humanizmus újabb latinsága mellett a kálvinizmus szorgalmazta az anyanyelvi iskolák alapítását. Az ellenreformáció idején a jezsuita rend eszménye újra a latin műveltség lett.

A 15-16. századi társadalmi fejlődés, az eredeti tökefelhalmozás, majd a kialakuló kapitalizmus utópisztikus és tudományos igényű és értékű, polgári jellegű pedagógiai elméleteket hozott létre. Comenius, Locke, Pestalozzi, Morus Tamás, Campanella pedagógiai és írói tevékenysége a kialakuló kapitalizmus idején korszakalkotó. Nevelési elképzeléseik között szerepelt az anyanyelvű tanítás gondolata.

Comenius értékes megállapításai a nyelvről, a nyelv fogalmáról, a nyelv és a társadalom kapcsolatáról, a nyelv funkcióiról, a nyelv és gondolkodás összefüggéseiről, a

nyelv változékonyságáról - napjainkban is értékesek. A le-
irtakkal ellentétben hosszú évtizedekig tartó küzdelmek á-
rán szerezte meg a magyar nép magának mindazt, ami a 18.
században már minden európai nemzet természetes joga volt:
hogy saját anyanyelvén intézze államügyeit.

Hazánkban a nemesi földtulajdon kötöttségei, az oszt-
rák gyarmatosító politika törekvései, - maga a feudális
rendszer - egyre nagyobb gátjává lett a polgári fejlődés-
nek, a tőkés átalakulásnak. A 18. század végén éppen ez
volt alapvető oka a nemesi mozgalom fellendülésének. Az
1790-es években meginduló rendi ellenállás számos hasonló
vonása ellenére sem azonosítható azonban a korábbi nemesi
felkelésekkel. A nemesi előjogokra való hivatkozások mel-
lett új érv teszi haladóvá, erősíti a mozgalom polgári át-
alakulást sürgető jellegét: a n e m z e t i n y e l v
követelése, az ujkori modern, nemzeti gondolat, a nyelvi-
etnikai összetartozás eszméje. /3/

Az 1790-es évektől egyre gyakrabban és egyre világo-
sabbban fogalmazták meg, Bessenyei Györgyhez hasonlóan, a
nemzeti nyelv programjának alapfeltételeit: "Minden nemzet
a maga nyelvén lett tudós, de idegenén soha sem." /4/

A sorrendben első - politikummá vált - kulturális te-
rület, a nyelvművelés volt. A 18. század végén föllobbant
nemzeti mozgalom felismerte az ebben rejlő lehetőségeket,
de először tenni kellett valamit annak érdekében, hogy a
nehézkes magyar nyelv megújuljon. Ezt oldotta meg a nyelv-
újítás, amely a magyar nyelvet nemcsak a legigényesebb köl-
tői alkotásokra, hanem az államigazgatási feladatok megol-

dására is alkalmassá tette.

A nyelvujítás győzelme, irodalmi nyelvünknek és a szépirodalmi autonómiának a kivívása, a magyar irodalom egyik legnagyobb korszakát készítette elő.

Ha lassan is, háttérbe szorította a magyar nyelvű sajtó a latin nyelvű ujságokat.

Péczei József /1789-ben/ Komáromban indította a MINDENES GYŰJTEMÉNYT. A Minden-es Gyűjtemény meghirdette a jelszót: "A magyar nyelv legyen a Hazában anyai és törvényes nyelv, mellyen mind a Törvények, mind a Polgári dolgok folytassanak." /5/

1817-ben indult meg a TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY, a szabadságharc előtti korszak leghosszabb életű, vegyes tartalmu folyóirata, amely 1841-ig jelent meg. Rendkívül nagy-jelentőségű volt a maga viszonylagos elterjedtségével a politikai és irodalmi közvélemény formálásában. A hírlapok, folyóiratok érdemei közé tartozik, hogy a közvélemény egyre inkább a köznyelven szólal meg lapjaikon, és bővíti a nyelv tárgykörébe tartozó témák sorát. A Tudományos Gyűjteményben nyomon követhetjük a nagy változásokat, a magyar nyelv ügyének alakulását. /6/ Az ujságok egyre inkább tudatosították a nyelv társadalmi funkcióját. A Tudományos Gyűjtemény 1818. évi számában írja: "A nyelv az egész nemzet tulajdona, s olyan közcsatorna s eszköz a nyelv, mely által terjesztetnek, közöltetnek az Egy Nemzetet tévő se-reg emberek közt a gondolatok, esmeretek." /7/

1821-ben a lap fennállásának ötödik évét ünnepelve megköszöni a királynak és a nádornak, hogy a lap még él,

és hogy "a Magyar Nyelvnek, sőt ezen Intézetnek /Nemzeti Intézetünk, a Tudományos Gyűjtemény/ becsülését s' szeretetét meggyújtotta, s' ekkoráig is élesztette! Bizunk, hogy a Menyeknek Ura jövőre se fogja levenni szent kezét ezen Nemzetről, s' erőt és állhatatosságot ad neki, hogy minden nagyságát, minden fényét, a' tiszta erkölcsben, a' Tudományok gyarapításában s' Nemzeti nyelvének tisztosításában, képzésében helyezze..." /8/

Báró Mednyánszky Alajos az 1822. évfolyam első kötetében szintén merészen foglalkozik a magyar nyelv kérdéseivel "Hazafiui gondolatok a Magyar nyelv kiterjesztése dolgában" című értekezésében. Kívánja, "Hogy végtére a magyar nyelv azon léptőre fel lévén emelve, mellyet minden tekintetben megérdemel, és a' mellyen szemléljük minden nagy nemzetnél honni nyelvét, Hazánkhoz való szeretetünk nevékedni, és a' nagy emlékezetű Őseink virtusai vissza hozatni fognak, mellyek az idegen nyelv és szokások elterjedése és majmolása által, naponként kevesebbednek, és el-lankadnak." /9/ /I. számú melléklet/

Mindaz a sérelem és keserűség, mely a német nyelv és a mögötte álló hatalmi törekvések ellen felhalmozódott, most fellendült a védekezésen. A kor magyarságon akkor elsősorban magyar nyelvet értett, de lassanként a magyar nyelv ápolásában és terjesztésében a magyar nemzet fennmaradásának biztosítékát látta. A politikai szempontokhoz járultak a felvilágosodás filozófiai gondolatai, amelyek a nyelv fejlettségében és tisztaságában a gondolkodás, a gondolatok kifejezésének és így a feudalizmussal szemben

álló eszmék terjesztésének egyik legfőbb eszközét ismerték fel.

Kazinczynak és hiveinek a magyar nyelvért folytatott harcában a műveltségért, haladásért, a társadalmi fejlődésért folyt a küzdelem. A Mondolat-vita nemcsak a nyelv, hanem az akkori és a jövő magyar forradalmáé.

A széles körű nyelvtudományi és nyelvészeti mozgólódás a nyelvtörténet, a nyelvbölcslet, az etimológia, a nyelvtan és szótárírás fejlődését segítette elő. Az 1808-ban kitűzött "Tübingiai Pályakérdés" is a magyar nyelv problémájára irányította a figyelmet.

Az anyanyelv hívei, védelmezői különösen fontosnak tartották a nyelvi harcokban a magyar tanítási nyelvért vállalt küzdelem győzelemre juttatását. Ezen a területen is nagy volt az ellenállás még a pedagógusok részéről is. Sokan pl. azzal az érveléssel ágáltak a magyar nyelv tanítása ellen, hogy az anyanyelv tanítása a diákokat elvonja a latin és a rendes tárgyak tanításától. "Oskoláinkban a Magyar Nyelv tudomány-formában nem igen taníttatik. Sok tanítók csak kevésbé értik nyelvünk természetét és így magok sem tudván a Helyesírás módjához tanítványaikat is rosszul szoktatják. Így tehát ahány Oskolák, annyi féle írásmódja van." /10/

A Mindenest Gyűjtemény már 1789-ben írta: "...minélünk most egy hasznos, egészen meggyőző Grammatikára volna szükségünk." /11/ Nagyon sok megnyilatkozás szólt arról is, hogy a nyelvi műveltség fejlesztése és mélyítése nem képzelhető el nyelvtani ismeretek nélkül, azaz gram-

matikai iskolázottság nélkül. Pánczél Pál és még sokan mások is sürgették az elmélyültebb, korszerűbb magyar nyelvtani oktatást: "A nagyobb Oskolák ugy lévén formál-
tatva, hogy a' Deák nyelvel bajoskodnak a' gyermekek, az Anyai nyelvet közbe lehetne tanítani rövid grammatika szerint." /12/ A magyar nyelvért folytatott harc, a nyelv-
tudomány fejlődése felkavarták az anyanyelvi oktatás álló-
vizeit is. GYARMATI SÁMUEL, RÉVAI MIKLÓS elméleti, tudo-
mányos munkásságuk mellett fontos feladatuknak tekintették az iskolai nyelvi nevelés és oktatás gyakorlati célkitűzé-
seinek szolgálatát is. Folytathatnánk még a sort tudós pe-
dagógusok írásaiból vett idézetekkel.

A nyelvi érdeklődés és az egyre fejlődő nyelvtudomány alapot teremtett az iskolai - majd az óvodai nyelvi neve-
lés igényesebb formájának is.

A tárgyi feltételek, az iskola, az óvoda, a tankönyv, a módszertani utbaigazítás kérdése mindinkább előtérbe ke-
rült, sőt a magyar nyelvet tanító pedagógussal szemben is megfogalmazták az igényesebb követelményt. A Magyar Tudós Társaság megalapításával tudósaink és íróink hathatósan segítették az iskolai nyelvoktatás és nyelvi nevelés mun-
káját is. Szükség is volt a beavatkozásra, mert különösen nyelvtankönyveinkben burjánzott el a tudománytalanság. /13/ Az 1792. évi 7. törvénycikk és az 1805. évi 4. törvénycikk intézkedett a magyar nyelv használatáról. A II. Ratio Edu-
cationis /1806/ harmadik és negyvenedik paragrafusában ki-
mondja, hogy "különös és állandó gondot kell fordítani Ma-
gyarország iskoláiban arra, hogy annak ismeretét az ifjak

egyformán és minél gyorsabban elsajátítsák." /14/

Továbbá felhívja a figyelmet arra, hogy a "magyar nyelv tanítása a többi tárgyakkal egyenlő lépést tartson és Magyarországon rendes tantárgy legyen." /15/ A nemzeti nyelv használatáról, a magyar nyelvről szól az 1830. évi 8. törvénycikk is. /16/

A törvénycikkek ellenére még 1833-ban is a következőket olvashatjuk a Jelenkor január 12. számának országgyűlési hírei között: "Pozsony: Egybegyűlt rendeink jan. 5., 6., 7., 9.-iki kerületi üléseikben a' jegyzők által benyújtott üzenet - 's felírás-javaslatok meghányatásával foglalatoskodtak; nevezetesen azok elsője felszólítja a' Főrendeket, hogy viszont üzeneteiket a' RR-hez ezentul egyedül csak magyar nyelven tegyék, másodika alkotó részét teszi azon felírásnak, mellyben kéretik Ő Felsége, hogy ezentul a' hozzá küldendő felírások, 's alkotandó törvénycikkelyek szinte csak magyar nyelven szerkesztesenek." /17/

Az 1836. évi 3. és az 1840. évi 6. törvénycikk szintén a magyar nemzeti nyelv használatát szabályozza, azonban a magyar nyelv törvényes térhódítására mégis csak 1844-ben került sor valójában. Az 1844. évi törvény alapján lett az oktatás minden tantárgy esetében magyar nyelvű. Mindaddig komoly harc folyt az iskolákban a nemzeti és a deákos nevelés között. Fellendült az iskolai önképzőkörök nyelvművelő mozgalma, egyre több magyar nyelvű tankönyveket jelentettek meg.

A kor törekvéseihez igazodó munka például GOTTFALD

GÁSPÁR által szerkesztett: "Magyar nyelvtudomány a magyar ajku tanulók számára és a' divatos új és régi szavak jegyzéke" című könyve, amely Pesten 1836-ban jelent meg. /II. sz. melléklet/ A szerkesztő előszavában elmondja, hogy mi volt a célja a könyv összeállításával: "Ohajtanám, hogy csekély munkám józan bírálat alatt mindenki vágyának meg is felelne. A' honni nyelvünk eránt pedig azon szeretet a' kised szivekben is gyulasztaná, mely számosokban lánggal ég. Ha pedig ki keveselné tegyen többet és tisztelni fogom." /18/

Továbbá elmondja, hogy segítséget kíván adni azoknak, akik úgy mint ő, - több "évek által a' magyar nyelv' tanításában fáradozván, tapasztalám azon számtalan hiányokat, melyekkel a' tanításra segítségül veendő Nyelvtudományaink a' magyar ajku tanulók számára bírnak." /19/ Könyve anyagát módszertani javaslatokkal is ellátja a "gyenge elméhez" alkalmazva azokat. A kor divatjának megfelelően kérdés-felelet formájában dolgozza fel az anyagot.

Igyekezett a nyelvtani anyag felépítésében bizonyos logikai rendet tartani - mint írja, és kerülni a száraz rendszabályokat, hogy azokkal ne terhelje a tanulókat. Könyvéhez a mintát más idegen "nyelvtudományok" adták. A megtanulandó szavakat könyve végén, két nyelven - német és magyar - közölte. Haladó abban, hogy a magyar szavakat közölte először és csak másodikként a német kifejezéseket. SZÉCHY ÁGOSTON IMRE "a' kegyes tanítórend tagja", Pesten 1840-ben jelentette meg: "Elemi magyar nyelvtan gyakorlattal előadva" c. nyelvtankönyvét. Előszavában meghatároz-

za a nyelv fogalmát. "A' nyelv a gondolkozás eszköze hallható jelek által; a' nyelvtan eredeti föladása tehát a' kisdetek értelmi képességeit lépésenkint gyakorolni 's kifejezni, hogy beszéd által gondolkodni, gondolkodás által beszélni tanuljanak." /20/ /III. számú melléklet/

Pszichológiai szempontból a maga korában igen korszerű, haladó megfogalmazás ez. A gondolkodási műveleteket is helyesen sorolja fel, kár hogy a gyakorlatban a nyelvtanításnak ez a módszere abban a korban sem az óvodában, sem az iskolában általánosan nem valósult meg, mert mindent elnyomott a verbalizmus. Megfogalmazza a nyelvtanítás módját is: "azért a nyelvtanítást szükségkép' úgy kell /a gyermek/ elébe adni, hogy általa gondolkodó erejét fölébressze, gyakorolja, kiművelje, s így a' gondolkodás - szóvali munkálásokra magát ügyesítse. Ezen elvnél fogva a' nyelvtanítás e' módszerrel intéztetik el." /21/ A nyelvoktatásban az induktív módszert ajánlja. A táblára felírt könnyű példákból "kell az alkotórészek alkalmazását megmutatni, s' így fogalmaikból vagy a nyelvszokásból a' szabályt elvonatni, s' kitalálni." /22/

Javasolja azt is, hogy "Mihelyt a tanulók képesek a' beszédrészeket megkülönböztetni és egyszerű mondatokat képezni, mondjon el nekik az oktató egyszer, kétszer egy rövid történetet, mesét, vagy leírást egyszerű, könnyen érthető s' rövid, kerek mondatokban /periodus/." /23/

1840-ben Heckenast Gusztáv nyomdájában jelent meg TÁNCSICS MIHÁLYNAK, a reformkor ellenzéki politikusának "Magyar Nyelvtudomány kisdetek' számára" című nyelvtan

könyve. Táncsics könyvében meghatározza mi a nyelvtudomány és azt, hogy hány fő részből áll. "A' nyelvtudomány az, melly nyelvünknek alapszabályaival esmérkedtet meg, 's arra tanít, miként kelljen gondolatainkat olly világosan kijelentenünk, hogy mások bennünket tökéletesen megértsenek, 's három főrészből áll, mellyek a: Szónyomozás, helyesítés és szóköltés." /24/ Magyar nyelvünk helyes tanítása érdekében 6 is német és magyar nyelvű szótári résszel fejezi be könyvét. "Nyelvtudományi műszakak" és "Némely szükségesebb szók gyűjteménye" címszó alatt sorolja fel ezeket. /IV. sz. melléklet/

Az említett nyelvkönyveken kívül számos megjelent még ebben az időben. Egy néhány ilyenre tértünk csak ki, azért, hogy illusztráljuk azt, hogy az óvoda oktatói milyen kiadványokra számíthattak az óvodai nyelvoktatásban. Az első óvodák tanítási módszereiket az anyanyelvi oktatáshoz is nagyrészt az iskolától kölcsönözték.

A reformkorban és az 1848-as események után erősödik a nemzetiségek magyarosítása, de még csak a magyar nyelv elsajátításáról van szó, maguknak a nemzetiségeknek, illetve intézményeiknek elítélése, elutasítása vagy éppen séggel gyűlölete nélkül. /25/

WESSELENYI MIKLÓS 1843-ban az óvodáktól azt várja, hogy 20 év alatt a nemzetiségi területek lakosságát elmagyarosítsa. Az óvodák, az óvónőképzők fejlődéstörténetének vizsgálata igazolja majd, hogy a reformkorban meginduló törekvések hogyan valósulnak meg a későbbiekben, kiváltva a nemzetiségek ellenkezését is. A magyar óvoda-mozga-

lém a dualizmus korában a magyarosítás egyik lényeges eszköze lesz, beváltva egyes reformkori politikusok elképzeléseit. A 19. század első felében a polgárosodás következtében Európa más országaihoz hasonlóan hazánkban is kialakultak az iskolai és az óvodai anyanyelvi nevelés feltételei. Az államnyelv hivatalosan a magyar lett.

A reformkorban "a szerveződő kapitalista gazdálkodás már megkívánta, hogy az iskola valósítsa meg a polgárosodás további tanügyi feltételeit is: tegye alkalmassá tanulóit a tevékeny "polgári" életre, hogy az állam differenciáltabb iskolarendszert hozzon létre, vesse fel a szakiskolák, a tudományos és a műszaki képzés, a nőnevelés és az óvoda kérdését is." /26/

A reformkorban indult meg nálunk az óvodák szervezése, a már kialakult tökéletes termelési viszonyok termékeként, szorosan kapcsolódva a társadalmi és nemzeti haladás korabeli nagy mozgalmaihoz, a magyar reformkor törekvéseihez. Mielőtt azonban a magyar óvodák kialakulásának, az ott folyó anyanyelvi nevelésnek az elemzésére rátérnénk, szükségesnek tartjuk a külföldi óvodapedagógiai rendszereknek anyanyelvi nevelési törekvéseit is bemutatni.

II.

Az anyanyelvi nevelés-oktatás kezdetei Európában

1.

A kisgyermek anyanyelvi nevelése a családban

Ahhoz, hogy a magyar óvodákban folyó anyanyelvi nevelést a kezdetektől tanulmányozhassuk, indokoltnak tűnik

az előző korok európai gyakorlatának, elméleti alapvetéseinek felvázolása.

Az óvoda intézménye alig két évszázados múltra tekinthet vissza. A kisgyermek nevelése azonban az ókortól foglalkoztatja az embereket.

Az ókorban a görögök és a rómaiak tettek legtöbbet az emberiség művelődéséért. A kezdetekben megjelent mindkét államban a műveltség, a tudomány és ennek kulcsa: az írás, olvasás, és az erre tanító iskola. Ennek ellenére a görögök és a rómaiak is a monogám családra bízta a kisgyermek nevelését.

PLATÓN és ARISTOTELES a kor két nagy filozófusa elméletben foglalkoztak a nevelés problémáival, az iskoláskor előtti neveléssel is. Az intézményes és közös kisdévodást kívánták. Platón fogalmazza meg azt az elképzelést, hogy a 3-6 éves gyermekeket a templomokba vagy más alkalmas helyre kellene összegyűjteni, ahol "jórahaló nők" vigyáznának rájuk. /27/ "Mi a gyermekek összejövételének helyét illeti, fiúk és lányok, három évtől hatig, városnegyedek szerint közösen gyűljenek össze a templomokban; magaviseletükre nézve pedig felvigyázó nők által őriztessenek." /28/ "Az állam" című filozófikus művében foglalkozik a kisgyermek nevelésével. Sokat ír a 3-6 éves gyermekek anyanyelvi nevelésének egyik talán leghatásosabb eszközéről, a meséről. Egy beszélgetésből kiderül, hogy először a muzsai neveléssel kívánja kezdeni a nevelést, amin elbeszéléseket ért. Az elbeszéléseket igaz és költött csoportra bontja. Meséket kell először mondani a gyermekeknek "Hi-

szen leginkább ilyenkor lehet őket formálni, s ilyenkor vésődik beléjük az a forma, amelyet bennük kialakítani akarunk..." /29/ Az anyanyelvi nevelés legkézenfekvőbb eszköze Platonnál a mese, amely nyelvi kifejezőeszközeivel bővíti a gyermekek szókincsét.

Aristotelés is szeretné ha a gyermekek 3-6 éves korukban minden erkölcstelen és szentségtelen dolgot kizáró helyen gyülnének össze, és ott "testi és lelki vezetés" alatt állnának. /Kiemelés Láng Mihály: A kisdednevelés módszertana című, Aradon 1916-ban megjelent kötetéből./ Aristoteles is mesével kívánja a gyermekek erkölcsi nevelését szolgálni, anyanyelvi fejlődését elősegíteni.

A rómaiaknál is korán felismerték és hangsúlyozták, hogy a nevelést már csecsemőkorban meg kell kezdeni. A kisgyermekeket a római birodalomban is a család nevelte. A nagy római írók közül CICERÓ, QUINTILIÁNUS, PLUTARCHOSZ foglalkoztak a kisdedneveléssel. Nagy gondot fordítottak a vallásos nevelésre, a beszédképesség fejlesztésére és a fedhetetlen erkölcsre.

CICERÓ fontosnak tartja, hogy a gyermeket körülvevő környezet beszédével jó mintát jelentsen, követhető modell legyen. Azt ajánlja, hogy a gyermekek könyv nélkül tanulják meg a görög és római írók műveiből nekik megfelelő verseket, mondókákat. /30/

A rómaiak másik nagy gondolkodója Markus Fabius QUINTILIÁNUS a szónoki képzés tizenként könyvében arra törekedett, hogy a nevelés egész folyamatát bemutassa, a gyermek első lépéseitől a retorikai iskola befejezéséig.

Különösen a beszédképzés foglalkoztatta.

A római gyermekeket nevelő dajkáktól megköveteli a helyes, tiszta, szép beszédet és a jó erkölcsöt, mert azok tőlük hallják és tanulják meg az első szavakat. Quintiliánus azt is megköveteli, hogy a játékok nyelvi és erkölcsi tekintetben a gyermekek életkorához igazodjanak. Quintiliánus szerint dajkának mindig a legalkalmasabbat kell kiválasztani. /31/

A magyar óvónőképzés tankönyvirói, Számord Ignác, Szerdahelyi Adolf, Láng Mihály, Peress Sándor hosszadalmasan foglalkoztak Quintiliánus és az ókori filozófus pedagógusok nevelési elveivel, köztük a beszédképesség fejlesztésének módszereivel.

Az intézményes iskoláskor előtti nevelés eszméje már évezredek előtt megszületett, kialakulásának feltételei azonban csak a 19. sz. elejére értek meg. Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy a középkorban és az újkorban ne találkozhatnánk olyan intézményekkel, amelyek többé vagy kevésbé az óvodai nevelés funkciót látták el.

Az újkorban a reformáció hívei nagy gondot fordítottak a nevelésre. LUTHER MÁRTON is sok helyes nevelési tanácsot adott. /32/

A gyermeknevelés teoretikusai közül ki kell emelni a neveléstörténet legnagyobb alakját, COMÉNIUS Ámos Jánost, aki "Anyaiskola" című írásával kézikönyvet adott a kisgyermekek családi neveléséhez, Nagy Oktatástanában 33 fejezetben sorolja fel nevelési elveit. Különösen sokat foglalkozik az anyanyelvi nevelés kérdéseivel. Comeniusnak nyel-

vészeti vonatkozásokról - a nyelvi nevelésről -, a nyelv-művelés céljáról, módszeréről, eszközeiről vallott nézetei a mai óvodai és iskolai anyanyelvi nevelés és nyelv-művelő munka elméletének és gyakorlatának is sok szempontból jelentenek eligazítást, felhasználható példát.

Comenius szerint a 6 éven aluli kisdetek számára anyaiskolát kell szervezni olyformán, hogy az ismerős anyák gyűjtsék össze gyermekeiket egy-egy családnál, ahol az anya játékkal, erkölcsnemesítő elbeszéléssel, beszélgetéssel, szemléltetéssel, és a cselekvésvágyat kielégítő munkával foglalkoztassa őket.

Comenius pedagógiájában lényeges követelmény, hogy az anyaiskolában tanulja meg a gyermek az általános ismeretek legegyszerűbb elemeit. Tanulja meg mit jelentenek: a valami; semmi; van, nincs; így, úgy; ilyen, olyan; hol, mikor, hasonló, különböző stb. szavak.

Tanuljon meg jellegzetes kifejezéseket:

- a természettudományokból pl: víz, föld, tűz, eső...
- földrajzból pl: hegy, síkság, völgy, folyó...
- időegységeket pl: óra, nap, hét, hónap, év
- számtanból pl: sok, kevés, a számokat tizig.
- történelem, mértan elemeit is el kell sajátítani.

Alapvetőnek tartja, hogy azt tanitassuk csak amit a gyermek megértett. Javasolja, hogy először a gyermek környezetében lévő és a gyermek érdeklődéséhez közel álló tárgyakról, azok tulajdonságáról, cselekvéséről, körülményeiről beszéljessünk a gyermekekkel, és csak végül az eseményekről. A beszéd tanításának is a szemléltetésen kell

alapulnia. /33/

Comenius mindmáig korszerű megállapításokat tett a beszéd kifejező erejének fejlesztésével kapcsolatosan, amikor felhívta a figyelmet az anyanyelv szavainak helyes kiejtésére, a helyes kérdezés követelményeire, a hangok, szófajok és szavak világos és határozott hangoztatására, a mozdulatok, a metakommunikáció jelentőségére. Nagy Oktatástanában írja: "...a gyermek helyesen ejtse ki anyanyelvét, azaz a hangokat, szótagokat, szavakat tagoltan ejtse." /34/ Művében felveti a helyes beszédnevelés kérdéseit is. Kiemeli a tiszta ejtés fontosságát és a helyes ejtés, a beszédhibák kijavításának módját, megfelelő gyakorlás útján. Az "Anyaiskola" című könyvében megállapítja, hogy a szülő nem cselekszik helyesen ha "szeretetből elnézi, hogy a gyereke az r-et ne pontosan és tisztán ejtse, hanem helyette l-t mondjon." /35/ Szerinte az anyaiskola fókuszán a "retorika kezdő lépései" arra szorítkoznak, hogy a gyermek utánozni tudja "a köznapi beszéd átvitt értelmű helyes kifejezéseit." /36/ A költészet segítségével - a versikékkel és mondókákkal - is a gyermek nyelvtanilag helyes beszédét kívánja fejleszteni.

A 18. század végén és a 19. század elején a kibontakozó kapitalizmus súlyos politikai és szociális körülményeket teremtett. Európa egyes államaiban a kor egyik legkiválóbb pedagógus gondolkodója a svájci, Johannes Heinrich PESTALOZZI. A kisgyermek nevelését ugynevezett "gyermekházakban" kívánta elkezdeni, ennek ellenére azon a véleményen volt, hogy a gyermekek nevelését hatéves

korig a legcélszerűbb az anyákra bízni.

Pestalozzi a nevelést a bölcsőnél kívánja kezdeni. A kisgyermek oktatása nála "előmutatásból", "előmondásból áll". Minden ismeretet - még a vallásit is - a szemléltetésből és nem pedig a "szóoktatásból" kiindulva akar a gyermekekkel elsajátíttatni. A szemléltetésnél nem elégzik meg csak a képekkel, hanem maguknak a tárgyaknak a bemutatását javasolja. Az alakra-, a számra és a névre kívánja a figyelmet felhívni.

Pestalozzi szerint ahhoz, hogy a tárgyról tiszta szemléletet szerezzünk:

- meg kell ismerni a tárgyak külső alakját,
- azt, hogy hány és hányféle tárgy áll szemünk előtt,
- és azt, hogy hogyan nevezzük a tárgyat.

A megismerésnél Pestalozzi megkülönbözteti az alakot - a számot és a beszédet, felhívja a figyelmet arra, hogy semmit sem szabad betanítanunk, amit a gyermek előbb jól meg nem értett. Hibája Pestalozzi elképzelésének, hogy a tárgyaknak csak általános - formai tulajdonságait kívánja megfigyeltetni a gyermekekkel.

Pestalozzit Yverdonban /1804-1825/ a világ minden tájáról felkeresték. A magyar kisdédóvó alapítója, Brunszvik Teréz is hat hétig tartózkodott itt hugával és annak két fiával. Pestalozzi látogatói közül James Pierpoint Greavesszel és Gessnerrel folytatott levelezésében fejti ki a-
laposabban a kisgyermek beszédnevelésének lényegét. Megtudjuk leveleiből, hogy szerinte a szó tanítása jelenti az elemi foku anyanyelvi tanítást. Ugyanakkor felhívja a

figyelmet arra, súlyos tévedés azt hinni, hogy növeljük a gyermek tudását, ha értelmetlen szavakkal tömjük meg az emlékezetét. Az elvont fogalmakat a tárgy vagy annak képe, vagy az életből vett példák segítségével kell megértetni a gyermekekkel. Az utóbbit helyettesítheti szerinte az erkölcsi tárgy elbeszélés. /37/

Nem az anyának, a pedagógusnak, hanem a gyermeknek kell sokat beszélni. A gyermek figyelmét hosszú fejtegetésekkel megöljük, jól irányzott kérdésekkel felébresztjük - fejtegeti Pestalozzi. Ne csak arra kényszerítsük a gyermeket, hogy más szavait hallgassa és ismételje, hanem adjunk alkalmat arra, hogy ő beszéljen és gondolkodjon.

"Nem szabad soha sem elfelejtenünk, hogy a tanításban az állandó kérdés módszerét kell alkalmaznunk." /38/ "Nagyon sürgősnek és fontosnak tartom, hogy a gyermek a maga anyanyelvében gondos oktatást nyerjen." /39/ - írja Greaveshez írott XXXI. levelében. A korai idegen nyelv tanítását is itt veti fel: "Idegen vagy holt nyelveket lehetőleg csak azok tanuljanak, akiknek szükségük lehet azok ismeretére... Az az elv azonban, hogy a gyermek a legkorábban tanulja meg a maga anyanyelvét és azt teljesen sajátjává tegye, feltétlenül és minden körülmények között fennáll." /40/

Oktatási-, nevelési elvei nagymértékben hatottak az első magyarországi óvodákban folyó oktató-nevelőmunkára, példája nyomán tette meg a magyar óvodai anyanyelvi nevelés is kezdő lépéseit.

A kisgyermek anyanyelvi nevelése az első európai óvodákban

Az iskola előtti intézményes nevelés az ipari forradalom, a kialakuló kapitalizmus jellegzetes terméke, a nagyipar fejlődésével és a mezőgazdaság kapitalizálódásával függ össze. A 18. század végén és a 19. század elején Európaszerte kialakuló új társadalmi rend egyik jellemzője, hogy az anyák, akik korábban munkájuk mellett gyermekeik gondozását és nevelését is elláthatták, kénytelenek voltak a családi otthonon kívül munkát vállalni, gyári munkásként, mezőgazdasági napszámosként elhelyezkedni. A gyermekek felügyelet nélkül maradtak. Sürgetővé vált valami megoldás. Megérett az idő a kisgyermek gondozásának és nevelésének intézményes rendezésére. A gazdasági okok mellett a kor pedagógusai, gondolkodói is egyre határozottabban felismerték, hogy a gyermekek csoportos nevelése, az egykoru pajtások társasága, a közös játék hatványozottá teszi a nevelés eredményeit.

Az iskoláskor előtti intézményes nevelés első formái tulajdonképpen a 18. században alakultak ki. Ilyen intézmény volt például Angliában a DAME SCHOOL /anyai iskola/. A dame schoolok tulajdonképpen még az angol reformáció korában keletkeztek, és az elemi oktatás kezdetleges intézményei voltak. Nyomorúságos körülmények jellemezték ezeket. A foglalkoztatás iskolai jellegű volt. Elemi ismereteket, azaz olvasást, írást és számolást tanítottak a kisgyermekeknek. A dame schoolokat vezető asszonyok pedagógiaiilag

teljesen képzetlenek voltak. /41/

Az iskoláskor előtti nevelés másik kezdetleges intézményei Hollandiában alakultak ki a 18. század folyamán. Ezekről az intézményekről J. GRABNER, német katonatiszt tudósít, és JÁTEKISKOLA /spielschule/ néven emlegeti őket. A játékiskolákban a gyermekek foglalkoztatása részint játék és oktatás. A tanítás anyaga játékos betűtenítésből, olvasásból, erkölcsi tartalmu és egyházi dalocskák elsajátításából és más hasonló foglalkozásokból állott. A leg-egyszerűbb emberek gyermekei látogatták ezeket.

A 18. században Észak Olaszországban is kialakultak a játékiskolához hasonló intézmények, amelyek inkább az angol dame schoolokhoz álltak közelebb. A gyermekeket imákra, némi betűzgetésre, a lányokat kötésre és fonásra tanították. A beszédnevelést a mesék szolgálták. Az olasz SCHOLE MAESTREBEN egyes maestrák /tanítónők/ meséket is megtanítottak a gyermekeknek, ők maguk is meséltek és arra bátorították a gyermekeket, hogy beszéljenek és meséljenek. Ennek során többnyire a házi dolgokról esett szó. /42/

Sajátos iskoláskor előtti nevelés alakult ki Elzászban, Bon de la Roche, vagy másnéven Steintalban. Alapítója Jean Frederic OBERLIN, /1740-1826/ protestáns lelkész volt. Oberlin felismerte a környezet egyéniséget alkotó hatását. Steintalban egy helyiséget bérelt és ott összegyűjtötte a felügyelet nélkül otthon maradt gyermekeket. Iskola-rendszerében az alsó fok az ún. KÖTŐISKOLA volt, 3-7 évesek számára. /43/

Oberlin "kötőiskolájában" a foglalkozások közül a leg-

fontosabb a nyelvi oktatás volt. Arra törekedett, hogy a tájnyelvet beszélő gyermekek mindegyike elsajátítsa a francia nyelvet. A francia nyelv oktatása lényegében az anyanyelvi oktatás szerepét töltötte be, bár nem a francia volt a gyermekek anyanyelve. Oberlin azt szeretette volna, hogy a gyermekek tanulják meg az állam nyelvét, amely utat nyit további művelődésük számára. A német nyelv elsajátítására is törekedett azért, hogy a gyermekek az elzászakkal is érintkezni tudjanak. A nyelvtanítást képekkel segítette. A képsorozatok történeti személyeket, állatokat, növényeket mutattak be. A tanító a képekre felírta a jelenség francia és tájnyelvi elnevezését is, és a kép rövid magyarázatát. Az egyes tárgyakat, jelenségeket a séták alkalmával is megismertették velük. A képek sokszor bibliai és világi történeteket ábrázoltak, ezeket is megtanították a gyermekeknek. Megkövetelték, hogy a gyermekek csak arról beszéljenek, amit már láthattak, tapasztalhattak, óvakodtak attól, hogy üres szavakra tanítsák őket. A gyermekeknek meg kellett nevezniük a közösen megvizsgált tárgyak részeit, megnevezték alakjukat, színüket, beszélgettek használatukról. Sokkal több szempontból vizsgálták azokat, mint Pestalozzinál. /44/

Oberlinnek és munkatársainak érdeme, hogy az oktatásban nagyon ügyeltek a 3-6 éves gyermekek életkori sajátosságaihoz alkalmazkodó játékosra, játékos megoldásokra. A magyar óvodai anyanyelvi nevelés a két világháború közötti időszakban sok vonásában őrzi Oberlin beszélgetéseinek jellemzőit, egyedül a játékosra törekvést,

hagyva figyelmen kívül, ami a beszélgetések didakticizmusát fokozza.

Oberlinre elsősorban a korabeli materialista, utópisztikus szocialista és filantropista pedagógiai eszmék hatottak. Olvasmányai között Fénelon, Rousseau, Basedow, Pestalozzi művei szerepelnek.

Az Oberlin főle kezdeményezések elszigetelt maradtak, mert keletkezésük idején az adott területeken még nem értek meg a társadalmi igények az ilyen jellegű intézmények meghonosodásához. Ez a feltétel és kíváncsi az akkor legfejlettebb tőkés országban, Nagy-Britanniában jött létre. Az első angol óvodák alapítója a skóciai New Lanarkban az utópista szocialista Robert OWEN /1771-1858/ volt. /45/ /V. számú melléklet/

Kisgyermek nevelésére szolgáló intézményét 1816-ban nyitotta meg. /46/

Az Owen által alapított óvoda volt lényegében az első Európában, ahol módszeres óvodai nevelés kezdett kibontakozni. Owen alkalmazott módszerei ma is korszerűnek tűnnek. Az oktatásban a hangsúly az illusztrációk használatán, a természet megfigyelésén volt. A gyermekeknek elmondott mesék úgy ahogy megfelelték a gyermekek érdeklődésének és életkorának. Ugyanezt nem mondhatjuk el a magyarországi óvodákban bemutatott mesékről, amelyekben még a századfordulón is főleg a moralizáló és tanítószándék dominált, teljesen idegen volt a gyermekek életkori jellemzőitől. Owen is szerkesztett ugyan az ismeretek elsajátítását segítő kis mondókákat, de ezeket dallamhoz kötötte. Így pl.:

"A halak tiszta vízben usznak,

A madarak repülnek a levegőben,

A férgek, kigyók tovakusznak,

A gyerekek viszont a lábukon járnak" /47/

A tanversben alkalmazott kifejezések, szavak, az egyszerű nyelvezet megfelelnek a 3-6 éves gyermekek szókincsének. Az igék gyakorisága, a motorikusságot fokozza a versben.

Owen olyan nevelést honosított meg, amely valójában iskolai jellegű volt, de kedvessé, játékosá tette a gyermekek számára a foglalkozást, és kedvező hatást gyakorolt fejlődésükre.

Tevékenysége az iskoláskor előtti intézményes nevelés terén uttörő jelentőségű. Az ő kezdeményezése nyomán bontakozott ki az óvodai mozgalom nemcsak Angliában, hanem a kontinensen is. /48/

Nagyon jellegzetes, hogy a magyar óvodapedagógia legismertebb képviselői közül egyedül a protestáns Láng Mihály: "A kisdiednevelés módszertana" c. munkájában említi röviden Owen tevékenységének jelentőségét. Szerdahelyi Adolf és a katolikus Számó Ignác, de még Peress Sándor is teljesen elhallgatja az utópista szociálista eszméket valló Owen korszakalkotó kisdiednevelő tevékenységét.

Az angol burzsoázia haladóbb gondolkodású tagjai - gondolva a jövő munkásainak testi, szellemi felkészültségére, annak szükségességére - bizottságot szerveztek az oweni kezdeményezés felkarolására. Tevékenységük eredményeként jött létre Spitalfieldsben az INFANT SCHOOL, a kisgyermekiskola. Sámuel WILDERSPIN-re /1792-1866/ biz-

ták ennek az intézetnek a vezetését.

Wilderspin volt az első, aki nevelői gyakorlatát összekapcsolta a nevelés-oktatás módszertani kérdésének elméleti kidolgozásával. Kivánalmái között szerepel az, hogy a kisgyermek legyen képes bármely egyszerű nyelvezetű könyvet elolvasni, tudja a négy alapműveletet, ismerje a földrajz és a természetrajz elemeit, legyenek kellő ismeretei az új testamentumból.

Átvette az akkori iskola verseit, meséit, és mindezekelőtt a katekizmus bemagolásán alapuló módszereit. Az anyanyelvi nevelést főként a beszélgetés, a betűzés, az olvasás és az elliptikus módszer szolgáltatta.

Wilderspin kisgyermekiskolájában a foglalkozások tartalma és módszerei igen változatosak voltak. Az egyik legfontosabb cél a betűk elsajátítása és a fogalmak kialakítása volt. A betűket kis kártyák segítségével tanította. A tanító felmutatott egy kártyát, amelyen egy tárgy rajza volt és alatta az a betű, amellyel a tárgy neve kezdődik. Összesen 26 ilyen kártya volt, az ábécé betűinek megfelelően. A tanító és a gyermekek beszélgetés segítségével tanulták meg az adott betűt, másrészt az ábrázolt tárgy, vagy jelenség jellemző jegyeit. A beszélgetések, gyakorlatok mesterkéltek, mechanikusak voltak, a kisgyermekek életkori sajátosságaitól idegenek. /49/

"A T-betűt például a következő beszélgetés segítségével tanulták meg:

"Kérdés: Milyen betű ez?

Felelet: T betű a teáskanna /tea-kettle/ szó számára.

Kérdés: Miből készülnek a teáskannák?

Felelet: Egyesek bádogból, mások vörösrézből, ismét mások vasból.

Kérdés: Miért nem fából készítik őket?

Felelet: Mert a fa elégne.

Kérdés: Mi van a tetején?

Felelet: Fogantyu.

Kérdés: Mi van a fogantyu alatt?

Felelet: A fedél.

Kérdés: Mi van előtte?

Felelet: A kifolyócső.

Kérdés: Mire használják a kifolyócsőt?

Felelet: Ott jön ki a viz.

Kérdés: Mire használják a fogantyut?

Felelet: Annál fogva tartják kézben.

Kérdés: Miért nem a kifolyócsőnél fogják meg?

Felelet: Mert az úgy nem jó." /50/

A beszélgetés célja az volt, hogy a gyermekek megtanulják a képen látható teáskanna kezdő betűjét, a T-t, ugyanakkor megismerjék annak részeit, a tárgy anyagát, részeinek funkcióját. A beszélgetések többsége olyan ismereteket, átélt tapasztalatokat tételez fel a gyermekekről, amelyeket csak iskolásként szerezhettek meg. A kérdések sem igazodnak a 3-6 évesek értelmi képességeihez és szókincséhez.

A betűtanítás Wilderspin nevelési rendszerében jelentős helyet foglalt el. Az ugynevezett spelling, vagy betűző módszer az angol nyelv sajátosságából következik. A he-

lyesírás és a kiejtés között nagy eltérés van, és lényegében minden szónak a kiejtését meg kell tanulni. A spelling elsajátítása tehát a helyesírás tanulását is jelentette. A betűzés az olvasástanítás módszere is.

Wilderspin óvodájában a betűk, illetve helyesírás tanulásának egy másik módja is ismert volt. A gyermekek maguk is kiraktak szavakat a rézből készült betűkből. Máskor az osztályteremben, a falakon körben elhelyezett táblákon ábrázolt betűket nevezték meg a tanító, vagy a tanítónő irányításával.

A Wilderspin-féle rendszerben az egyik legjellegzetesebb foglalkozás a betűtanítás volt. A spitalfieldsi kisgyermekiskola heti munkarendje is bizonyítja ezt, hiszen a hét minden napján palatáblát és palavesszőt kapnak, és tovább haladnak a betűk és a helyesírás tanulásában a gyermekek. Olvasás csak egyszer van, kedden.

Wilderspin óvodájában a beszélgetések során a legkülönbözőbb témákkal foglalkoztak a kicsinyek. Így például növénytani, állattani, ipari, földrajzi kérdések kerültek szóba. A beszélgetések témái között semmiféle logikai, tartalmi kapcsolat nem volt, mechanikusan kapcsolódtak az egyes betűkhöz.

A tanítók alkalmaztak a foglalkozásokon képeket is, de ezek a képek többnyire bibliai jeleneteket ábrázoltak. A bemutatáskor bibliai tárgyú elbeszéléseket kapcsoltak ezekhez.

A gyermekek által az óvodában töltött idő nagy része kötött foglalkozás, játékra csak néhány alkalommal volt

lehetőség a heti terv szerint.

Wilderspinnél még nem alakult ki az óvodai foglalkozásoknak valamiféle rendszeres tananyaga. A foglalkozások tartalma aszerint alakult, hogy az általa alkalmazott módszerekkel az adott fokon milyen ismereteket lehetett közvetíteni. Módszereit a korabeli egyéb nevelési intézmények /iskolák/ módszertanából vette át.

Szívesen alkalmazta a másoktól átvett tanversikéket is az ismeretek megszilárdításában. /51/

Wilderspin a megismert eszközöket, eljárásokat, módszereket beépítette pedagógiai rendszerébe. Így kisgyermekiskolájában meghonosította az elliptikus, vagyis az úgynevezett szókihagyásos módszert. A szókihagyásos módszer a magyarországi óvodákban is kedvelt volt. Lényege, hogy a gyermekek olyan elbeszélést vagy verset kaptak, amelyből egyes szavak hiányoztak, s ezeket a mondat értelmének megfelelően a gyermekeknek kellett kipótolni. /A feladatlapokon ma is alkalmazunk elliptikus jellegű kérdéseket pl.: szabályok, meghatározások számonkérésénél./ A szókihagyásos módszer meghaladja az óvodáskorúak gondolkodási sajátosságait.

A Wilderspin-féle nevelés tartalma és módszerei eklektikusak, nem tükröznék egységes koncepciót. Wilderspinnek ennek ellenére nagy érdemei vannak az óvodai nevelés fejlesztése terén. Könyve, amely az első óvodamódszertani szakmunka, külföldön is megjelent. Hazánkban Kossuth Lajos fordította le, de ez a fordítás sajnos kiadatlan maradt. Brunszvik Teréz Wertheimer fordításában ismerte meg Wil-

derspin pedagógiai elméletét, ami igen nagy hatással volt óvodaszervező tevékenységére. /52/

Az óvodai nevelés elméleti kérdéseivel foglalkozó irodalom elterjedésével - különösen Angliában - új óvodai pedagógiai irányzatok is keletkeztek. Mindezekkel a magyar nyelvű szakirodalom nem foglalkozik, főként Vág Ottónak az óvodai nevelés kialakulásával kapcsolatos könyveiből és folyóirat cikkeiből tájékozódhatunk erről a történelmi időszakról. Szólnunk kell ezekről a 19. század első évtizedeiben terjedő új törekvésekről, mert nagyon sok elméleti és gyakorlati utmutatást fogalmaztak meg a korabeli anyanyelvi nevelést szolgáló beszélgetésekkel, írástánítással kapcsolatosan. Az újabb elméletek sok olyan gondolatot is felvetettek, amelyek a későbbiekben hazánk óvodai oktatási gyakorlatában is megjelentek.

Új gondolatokat vetett fel a kisgyermekiskola mozgalomban Thomas POLE, bristoli orvos, aki Wilderspin könyvének megjelenési évében, 1823-ban adta ki az infant schoolok nevelési-oktatási kérdéseivel foglalkozó írását. A quaker Thomas Pole az első angol kisgyermekiskolák közé sorolható bristoli intézet megalapítója, művében megfogalmazta az infant schoolok nevelési célját, amely főbb vonásaiban megegyezik elődeiével. A szociális szempontok mellett a nevelés nála is a második helyre szorult.

Thomas Pole pedagógiai rendszerében nagy szerepet kapott a gyermekek foglalkoztatásában a játék, a testgyakorlás, a beszélgetés és a képolvasás.

Thomas Pole az elsők között volt, aki a kisgyermek-

kek nevelésében figyelembe vette a gyermekek fejlődési sajátosságait. Helyesen ismerte fel, hogy a gyermekek a felnőttektől hallott hangok utánzása által először beszélni tanulnak meg. Jól látta, hogy a beszédfejlődés során egy idő után ezeket a hangokat összekötik és kettőzéseket utánoznak, pl: papa, mama stb. A következő lépcsőfok Pole szerint is a több hangból álló egyszerű szavak kiejtése, később két szavas tömondatok jellemzők. Abban tévedett, hogy a kisgyermekiskolában ugyancsak az utánzás a döntő az anyanyelv fejlődésben. Lényegesnek tartotta ezért a helyes beszédpéldát, a mintaszerű tanítói beszédet és a környezeti hatásokat, ami önmagában viszont haladó gondolata. /53/ Pole a kisgyermek beszédfejlődésének lényeges vonásait helyesen ismerte fel. Gyermeeknyelvi kutatások, azok irodalma bőségesen alátámasztják Pole megfigyeléseit. Az anyanyelv hangtani /fonetikai/ rendszerének elsajátítása valóban másfél-két éves korban kezdődik, és az iskoláskorra fejeződik be. Szinte ezzel párhuzamosan sajátítja el a gyermek a nyelv lexicájának sajátos rendszerét, amely szintén utánzáson és a szavak tárgyi jelentésén alapszik. Thomas Pole kezdetleges, kimondottan szimplifikált, gyakran hibás, leegyszerűsített leírásával a későbbi beszéd- és szókincs fejlődéssel foglalkozó elméletek előfutárának is tekinthető. W. STERN, BINET, CBÜCHLER, ELKONYIN, KENYERES ELEMÉR, CSER JÁNOS, BAKONYI HUGÓ, NAGY LÁSZLÓ, RANSCHBURG, BALASSA JÓZSEF, VÉRTES O. GÁBOR és még sokan mások a gyermek nyelvi szókincsét, aktív beszédének kialakulását vizsgálva, kísérleti, statisztikai adatok, tu-

dományos fejtegetések alapján, - komoly pszichológiai indoklással - állítják ugyanezt. /54/

Thomas Pole pedagógiai gyakorlatában a nagyobb gyermekekkel maga foglalkozott. Így például: a betűzési gyakorlatokat és a képolvasást /picture lesson/ soha se bízta a monitorokra, az idősebb gyermekek közül választott felügyelőkre.

A képolvasás újszerű módszer volt pedagógiájában az anyanyelvi nevelés szempontjából is. A képolvasás segítségével a gyermekek különböző ismeretekre tettek szert, természetrajzzal, különböző mesterségekkel stb. ismerkedtek így. A képolvasás módja az volt, hogy öt-hat képet kitétek a gyermekek elé, és ezekről beszélgettek a tanítóval kérdés-felelet formájában. A beszélgetések témája a valóság tárgyainak, élőlényeknek, jelenségeinek megnevezése, a tárgyak, élőlények, jelenségek használata, vagy hasznossága volt. A következő beszélgetés segítségével ismerkedtek meg például a kádár mesterséggel:

"Kérdés: Mi ez?

Felelet: Egy kádár.

Kérdés: Mit csinál a kádár?

Felelet: Hordókat.

Kérdés: Mire jók a hordók?

Felelet: Hogy sört és más dolgokat tartsunk bennük." /55/

Pole beszélgetési foglalkozásainak felépítése logikus, egyszerű. A beszélgetések jobban igazodnak a gyermekek tapasztalataihoz, meglévő ismereteihez, szókincséhez, mint

Owen vagy Wilderspin ilyen jellegű foglalkozásain.

J. R. BROWN a spitalfieldsi infant school tanítójaként kezdte pedagógiai pályafutását. A filantropista eszmék hatását mutatják elképzelései.

BROWN heti munkabeosztása szerint is 9-12-ig, délután 2-5-ig voltak a gyermekek az óvodában. A foglalkozások között jelentős helyet foglal el a beszélgetés, az olvasás, a betűismeret, az ima, az ének. A beszédfejlesztés alkalmazott módszerei nála a képolvasás és az elliptikus módszer. Elméletben és gyakorlatban is Wilderspin követője.

Az angol infant school mozgalomban Wilderspin hatása mellett jelentős szerepet játszott a pestalozzianizmus is. Pestalozzi, már korábban említett "Levelek a kisdnevelésről" GREAVESHZ írott munkája is terjedt a kisgyermekiskolákban tanítók között.

Pestalozzi eszméinek terjesztésében jelentős szerepet játszottak Charles és Elizabeth Mayo.

CHARLES MAYO 1819-ben, 15 növendékével meglátogatta Pestalozzi Yverdoni intézetét, ahonnan hazatérve, hugával, Elizabethtel együtt egy pestalozziánus iskolát alapítottak Epsomban.

ELIZABETH MAYO összeállított egy gyakorlati kézikönyvet 1829-ben. Az oktatás tartalmát öt sorozatra /series/ bontotta, ezeket további fejezetekre osztotta, és minden egyes ismeretanyaghoz beszélgetést írt elő. A beszélgetések témái tartalmi-logikai rendszert alkottak. A beszélgetések első sorozatában a gyermekek megismerkedtek az egyes anyagokkal, azok tulajdonságaival. Így például az

első sorozatban beszélgetnek az üvegről, a radirgumiról, a bőrről, a süvegukorról, a gumiarábikumról, a szivacsról, gyapjuról, vizről stb. A beszélgetések során néhány tulajdonságot emeltek ki, majd összehasonlítást végeztek - az egyezéseket és a megkülönböztető jegyeket emelték ki.

A beszélgetések második témakörében a tárgyakkal, azok legfőbb tulajdonságaival és főbb részeikkel foglalkoztak. Az óvodai nevelés szempontjából az első két sorozat a figyelemre méltó, a többi már az iskoláskorúak anyaga. /56/

A Mayo-féle beszélgetések leglényegesebb követelményei a magyar óvodák egyes korszakainak beszéd és értelemgyakorlataiban is szerepet kapnak. Így például, hogy a beszélgetéseken viszonylag kevés új ismeretet közölnek, de annak megismertetésére igyekeznek rávezetni a gyereket, főleg szemléltetéssel.

A Mayo-féle beszélgetések felépítése a gyermekek belső, gondolati aktivitásának kiváltására is törekszik, nem a Wilderspin-féle verbalizmust sugallja. Az egyéni tapasztalatszerzést is biztosítják a témák és módszerek, ugyanakkor a gyermekek átélt élményeire is számít a beszélgetések során a tanító. A beszélgetések célja a szóbeli megnevezés, kifejezés. A valóság egyes jelenségeinek megismertetése tehát náluk feladatként kapcsolódik az anyanyelvi neveléshez, szókincsbővítéshez. Igaz, hogy már 5 éves korban feltételezik azt, hogy a gyermek írni és olvasni tud.

Elizabeth Mayo beszélgetéseiben az alkalmazandó módszereket is megfogalmazza. Műve tanítói kézikönyv, utmu-

tató is.

Elizabeth Mayo óvodájában a beszélgetésekkor a tanító körbe adta az anyagot, tárgyat a gyermekek között, az érzéki megismerést tűzve ki célul. A gyermekek önálló megfigyeléseiket, a tárggyal, anyaggal kapcsolatos gondolataikat leírták saját tábláikra. A tanító ezt követő kérdései csak arra irányultak, hogy a gyermekek gondolatait felszínre hozzák, és hogy kijavítsák közösen a nyelvi szempontból helytelen válaszokat.

A beszélgetéskor a tárgy, anyag nevét betűzték a gyermekek, és a tanító felírta a táblára. A továbbiakban a közös beszélgetés alapján felkerültek a táblára a tárgy, anyag, jelenség tulajdonságai, részei, használati jellemzői. Ezután összehasonlítás alapján vizsgálták meg két tárgy eltérő tulajdonságait, a különbségeket, majd hasonló jellegűekkel rendelkező tárgyakat, anyagokat soroltak fel. Ha az adott tárgy, anyag, jelenség kézenfekvő, jól érzékelhető tulajdonságaiból egyet nem ismertek fel, akkor a tanító újabb összehasonlítással igyekezett ezt megláttatni, felismertetni a gyerekekkel.

A tanító a beszélgetés végén letörölte a táblát, a gyermekeknek emlékezetük alapján, betűzési módszerrel, saját táblájukra kellett felírni a tárgy, anyag, jelenség nevét, tulajdonságait, használati értékeit. /57/

A Mayo-féle beszélgetések során a gondolkodási műveletek - az analízis, szintézis, kiegészítés, összehasonlítás, rendszerezés, alkalmazás többnyire jelenlévők. Mayo módszerei nagymértékben alkalmazkodnak az óvodás koru gyer-

mekek szemléletes-cselekvő gondolkodásához, a gyermeki tevékenységhez, az individuális tapasztalatokhoz kapcsolódó beszédfejlesztéshez, ami e korban nagyon korszerű gyakorlatot, megoldást tükröz.

Amennyiben az angol óvodák 19. század eleji napi-heti rendjeit elemezzük, megállapíthatjuk, hogy iskolás jellegű volt a foglalkoztatás. A tanítás anyaga többnyire meghaladta a 2-6 éves gyermekek értelmi képességeit, ismeretkörét, teherbíró képességét. A munkabeosztásokban minden óvodában szerepelnek az oktatásban az elemi iskola tárgyai: a számolás, az olvasás, írás /betűzés/. A valóság tárgyainak, jelenségeinek megismerését a beszélgetés foglalkozások és a képolvasás silabizáló módszere biztosította. A beszélgetés foglalkozások, az azokon alkalmazott módszerek és az imák, dalok tanulása biztosította az anyanyelvi nevelést. Nem találkozunk a tárgyak között még egyáltalán a szókincs bővítés, a kifejező-beszéd-készség fejlesztés olyan eszközeivel, mint az elbeszélés, a mese, és a vers. Az európai és a magyar óvodák kialakulásakor az óvodapedagógia képviselői még nem ismerték fel a gyermekirodalom esztétikai hatását, kiemelkedő szerepét a gyermekek anyanyelvi nevelésében, személyiségformálásában. Az iskolás tananyagot, - egy-két kivétellel - a mechanikus bevéssésként, a verbalizmust segítő módszerekkel sajátíttatták el.

Az angol infant school mozgalom - hiányosságai ellenére - nemcsak Angliát hódította meg, hanem áttért a kontinensre, és az európai, sőt a tengerentúli óvodai ne-

velés példájává is vált. Az angol óvodapedagógiai rendszerek Brunsvik Teréz pedagógiai tevékenységét is befolyásolták, mintául szolgáltak az ő óvodai munkásságához is./58/

Az angol kisgyermekiskolák pedagógiájának első hírnöke Európában az osztrák Joseph WERTHEIMER volt, aki németre fordította, és 1826-ban kiadta Wilderspin könyvének harmadik kiadását. Wilderspin óvodapedagógiai nézetei az ő műve nyomán váltak ismertté Ausztriában, Magyarországon és Németországban is.

Brunsvik Teréz is Weirtheimer könyvéből ismerkedett meg a korabeli óvodapedagógiai irodalommal. Wertheimer könyvének függelékében megismertette olvasóit az angol szakirodalom néhány jelentős alkotásával is, így William Wilson, a pestalozziánus Charles és Elizabeth Mayo, valamint J. R. Brown munkásságával. Ezek voltak azok a csatornák, amelyeken keresztül az intézményes iskoláskor előtti nevelés tapasztalatai eljutottak hazánkba, és nagyban befolyásolták az óvodai oktatás és nevelés tartalmát, módszereit, eszközeit, foglalkoztatási tervét. /59/

Wertheimer óvodai segédkönyve mellett megjelentek az 1830-as években az első összefoglaló óvodapedagógiai munkák is. Ezek közül legjelentősebb Johann Georg WIRTHNEK önálló elképzeléseket is tükröző elmélete.

Wirth intézményei közül az első 1834-ben jött létre. Wirth, óvodáit már egyértelműen az iskolát megelőző intézményként szervezte meg. Nyomon követhető ez a törekvése az általa vezetett kisdedóvó intézetek tantárgyaiban is. Ezek között megjelenik már a beszéd, hang- és ér-

telengyakorlat, a névirási gyakorlat, betűgyakorlat, a bibliai tárgy elbeszélések mellett a tanítószándéku és szórakoztató természetrajzi elbeszélés, és a mese. Az ő általa bevezetett gyakorlatok közül sokat még ma is alkalmazunk az óvodákban. /60/ Sajnos, a magyar nyelvű forrásanyagokból nem tudhatunk meg többet ezeken a foglalkozásokon alkalmazott módszerekről, de hatásukról a magyar óvodában mindenképpen tudunk.

Az eddig bemutatott fejlődési folyamathoz kapcsolódik lényegében Friedrich FRÖBEL, akinek tevékenysége új fejezetet nyitott az óvodapedagógia fejlődésében, és akinek hatása hazánkban is jelentős volt a 19. század második felében.

Friedrich Fröbel, a kisdédóvás újabb módszerének megalkotója.

Fröbel föllépéséig a kisdédóvó intézetekben inkább csak a gyermekek védelméről, és óvásáról volt szó, semmint azok fejlődését követő és határozott elvek szerinti neveléséről. Az óvodapedagógiában a tapogatózás, ötletszerűség és elszigeteltség uralkodott.

A fröbelizmus elterjedésének, hatásának egyik alapvető magyarázata éppen abban rejlik, hogy Fröbel rendszert adott a nevelők kezébe. Fröbel előtt az óvodai gyakorlat különböző, egymástól független eljárások eklektikus gyűjteménye volt. A fröbeli gyermekkertekben ennek helyébe olyan szerteágazó foglalkozási rendszer lépett, amely nemcsak mint gyakorlati rendszer képezett egységet, hanem egységes alapelveken is nyugodott. /61/

Fröbel műveiben megfogalmazza az általa alapított

gyermekkertek nevelési célját, feladatát. Szerinte: "A gyermekkert a gyermeket a természetbe és a kertbe vezeti, megismertetvén őt azzal, hogy amit Isten egyesített, az embernek külön választani nem szabad." /62/ Fröbel pedagógiai rendszeréhez rendkívül bonyolult gondolatmenet útján jutott el, ezt tükrözi például az "Embernevelés" című munkája /1826/ is. Elméleti alapvetése inkább nevelésfilozófia, mint pedagógiai alkotás.

Fröbel ebben a könyvében felvázolja a fejlődés egyes szakaszait. Felismeri, hogy "a fejlődés állandó és fokozatos. Egyik fok a másikkól bontakozik ki, az előző fok benne van a következőben. A régi alapokhoz bizonyos új vonások járulnak. Az új azonban csak megjelenésében új, mert csíraszerűen bennszunnyadt már az előző fejlődési fázisokban." /63/ A fejlődés egyes szakaszai nála: az első év a csecsemőkor, a második évtől a negyedik évig terjedő időszak a család- vagy gyermekszobafok, az ötödik-hatodik év a gyermekkertfok, és a hetedik évtől kezdődik az iskoláskor.

A csecsemőkori fejlődés jelenségeit vizsgálva foglalkozik a kisgyermek beszédfejlődésével. Szerinte az érzékelés /s ezen belül is elsősorban a hallás és a látás, amelyek útján a környezet, szó és jel segítségével rávezetheti az embert a külvilág megismerésére/ jelenti az alapot, amelyre azután a végtagok használata épül. /64/ Hibás a meglátása abban, hogy a szemlélet kialakulását a szavakhoz köti olyan korban, amikor a tulajdonképpeni beszéd fejlődéséről még alig beszélhetünk.

Fröbel szerint a gyermek fejlődésének második szakasza abban a pillanatban kezdődik, "...amelyben az érzékek, a test s a tagok tevékenysége fejlettebbé válik, és a gyermek, a belsőt önmaga munkájával kezdi külsőleg kifejezni,..." és "megszűnik az emberfejlődés csecsemőfoka és megkezdődik a gyermek fokozata. A beszéd megindulásával megkezdődik az ember belsejének megnyilvánulása és kifejeződése, megkezdődik a tagozódás..." /65/ A gyermekkor legjellemzőbb sajátossága Fröbel szerint a beszéd és a játék. Ebben a korban a tárgy és annak nyelvi kifejezési formája elválaszthatatlanok egymástól. Fröbel mindezt így fogalmazza meg: "Ezért e fokon a gyermeknek mindent helyesen s jól meg kell néznie, hogy mindent tisztán meg is nevezhessen: a dolgokat s tárgyakat éppen úgy, mint a dolgok s tárgyak lényegét s tulajdonságait... Meg kell helyesen jelölnie... mindent a maga igazi nevével, szavával és minden szót tisztán s világosan az egyes részei: a hangsúly, a hang s a záró hang tiszta megkülönböztetésével." /66/ Majd így folytatja: "Játék s beszéd, az az elem, amelyben a gyermek ekkor él..." /67/

A következő fejlődési fokozat "amikor a szó elválik a tárgytól és a tárgy a szótól, a nyelv a beszélőtől és megfordítva, amikor később a nyelv jelek s írás útján külsőlegessé válik, és testet ölt, és a nyelvet valósággal mint testit szemléljük, akkor hagyja el az ember a gyermek fokozatát és emelkedik fel fiúi fokozatába." /68/

Fröbel szerint a szó és a jel /rajzolás/ szorosan összetartozik. "A valódi jelnek az a közös sajátossága van

a tárggyal, hogy ez utóbbit minden formájában s körvonalaiban ábrázolni igyekszik, a szóhoz viszont annyi köze van, hogy a jel soha sem maga a tárgy, hanem annak csupán képmása." /69/ Szerinte a jelzés /rajzolás/ képessége éppen úgy megvan az emberben mint a beszéd képessége "...és ezért éppen annyira ki kell azt fejleszteni, mint a beszéd képességét, amit egyébként a gyermek rajzoló kedve, rajzoló vágya mindennél hangosabban hirdet." /70/

Fröbel a gyermek beszédfejlődésének elméleti elemeit, W. Sterntől és W. Preyertől merítette. Óvodai gyakorlatában igyekezett nézeteinek megfelelően alakítani a gyermekek beszédfejlődését. /71/

Fröbel helyesen látja, hogy a kisgyermekkorban - a beszédfejlődés fokán - a nevelőnek fontos feladata, hogy mindent szemléltessen, mindent tisztán és határozottan megnevezzen. Fröbel meghatározza a beszélgetés témakörét is, amikor is leírja, "hogy a gyermek először az általa látható tagjainak /karjának, kezének, ujjainak stb./, majd a nem látható tagjainak /orrának, szemének, fogának/ nevét" /72/ tanulja meg. Ez után "használatuk megjelölése következik. A tárgyak megnevezése és térbeli viszonyaik szemléltetése után mozgó, majd nyugvó állapotban való tulajdonságaik ismertetésére kerül sor. Végül... a gyermeket saját cselekvéseinek nevére s a dolgok hatására teszszük figyelme, miközben az osztatlanról az osztottra, a közeli-ről a távolira halad." /73/ A gyermeki beszéd, a nyelvi nevelés kérdéseiben Fröbelnél Pestalozzi hatása is érvényesül.

Fröbel alapvetőnek a tevékenységi ösztönt tartotta, amely az ő felfogásában a "világszellemnek", az "isteni"-nek a megjelenése az emberben. Fröbel szerint a nevelő feladata az emberben eredendően meglévő tevékenységi ösztön kibontakoztatása. Ahhoz, hogy a gyermek tevékenységi vágyát kielégítsük, anyagot kell adni a kezébe. Ez a gondolat késztette Fröbelt arra, hogy kidolgozza a foglalkoztatási eszközök rendszerét, az úgynevezett "adományokat", a labdát, a golyót, kockát, a hengert.

A fröbéli foglalkoztatásokról a vezérkönyvekből szerezhethetünk tudomást. Peres Sándor szerint: "A fröbéli gyermekkertekben a kised mindenoldaluan és összhangzatosan nevelendő. E célból legyen a foglalkoztatás: az érzékek és tagok gyakorlása, testgyakorlat, játék, beszélgetés, dal, ima, bibliai történetek, elbeszélés, rajz, kerti és egyéb, kisednek való munka,..." /74/ és alaki foglalkozás.

Pestalozzi is a szemléletet tartotta az ismeretszerzés alapjának. Fröbel kiteljesíti ezt a törvényszerűségét azzal, hogy ő a szemléletbe a tárgyak összes érzéki minőségeit is beleérti. Fröbel szerint "A gondolkodás fejlődésének irányát követve a gyermekek az egyes dolgok szemléletéből és a belőlük kifejlődő fogalmakból indulnak ki, s a dolgokat egyesítő s fölöttük álló általános képzetre, illetve fogalomra jutnak." /75/ Fröbelt a gyermekek a környezetével, és annak tárgyaival való kapcsolata, a gyermek öntevékenysége foglalkoztatja. "Az ő gyermekkertjeiben a foglalkozások között első helyen szerepel a szemléltetés és a beszédgyakorlatok, amelyekben a gyermekek a tár-

gyakat, ezek tulajdonságait szemlélik és szemléleteiket szavakkal kifejezik." /76/ Fröbelnél nagyon haladó gondolat, hogy helyesen látja a tevékenységgel összekapcsolt beszédfejlődés pozitívumait. A Fröbel-féle gyermekkertekben nincs önálló "társalgás", - "beszéd és értelemgyakorlat" foglalkozás, az ismeretszerzés a cselekvéssel, a beszélgetés az alkotással kapcsolódik egybe.

Fröbel alaki foglalkozásain a nevelés hatásosságát, az alaki munkához kapcsolt ismertető beszélgetésekkel, és mesékkel, versekkel, dalokkal kívánta fokozni. Gyermekkertjeiben megkívánta, hogy az eszközökkel végzett tevékenységet dal, vagy beszéd kísérje. "A természet utmutatása szerint a beszéd, vagy dal minden foglalkozáshoz tartozik." /77/ fogalmazza meg Fröbelt idézve Kraffszky József, a fröbelizmus egyik magyar képviselője.

Fröbel foglalkoztató eszközeiről szóló írásaiban többször hangsúlyozza az alakításokhoz kapcsolódó, - a gyermek gondolkodási sajátosságaihoz alkalmazkodó, ismeretköréből merített rövid elbeszélések fontosságát. "Parancsolja", hogy a gyermekkertekben nagy hangsúlyt fektessenek a kedély képzésére is, melynek legcélravezetőbb eszközei az elbeszélések.

Fröbel rendszerében az első, második adománnyal végzett gyakorlatokat tandalok kísérik, a harmadik adománnytól megjelennek az elbeszélések is. Ezek között vannak olyan elbeszélések, amelyeket a gyermekek először meghallgatnak, - de a cselekmény második felétől azonban már az adott adományból megépítik a közben hallottakat. /78/

Vannak olyan elbeszélések is, amelyek egy-egy - a frőbeli eszközökből épített - meghatározott építményhez kapcsolódnak. Például a toronyablak építése közben a harangozó majmáról hallgatnak egy történetet. Az elbeszélés arról szól, hogy a harangozó majmának is nagy kedve kerekedett a harangozáshoz, de a kötélhez nem juthatott, mert az ajtó be volt zárva. Esti harangozáskor, amikor az ajtó nyitva volt, felszökött a toronyba és éjjel félre verte a harangokat, az egész falu felijedt. Megtalálták a majmot, Ádám bácsi bunkós botjával megverte, mire az kiugrott az ablakon és összetörte magát. /79/

Ilyen mondvacsínált elbeszélések kísérik az egyes alak munkákat, amelyek az egyes foglalkoztatási eszközökkel együtt egyre bonyolultabbak lesznek. Frőbel munkáiban megjelölte az elbeszélések témáját is. Azt kívánta, hogy az elmondott történetek a gyermekek, a felnőttek és végül az állatok életéről, cselekedeteiről szóljanak. Szerinte lehetnek ezek történelmi regék, mondák, legendák, bibliai történetek, példabeszédek is, de semmiképpen se lehetnek félelemkeltők. Lényegesnek tartja, hogy ezekből megtanulják a gyermekek az élet dolgait, vonják le az erkölcsi tanulságokat. /80/

Frőbel szerint "A jó elbeszélésekből és mesékből a szellem szól a szellemhez, s ezért hallgatja őket teljes odaadással a gyermek." /81/

Frőbel helyesen látta meg, hogy az élményszerűen bemutatott irodalmi jellegű alkotások megragadják a gyermek figyelmét, formálják érzelmeit, és ugyanakkor fejlesztik

anyanyelvét is. Az más kérdés, hogy a választott alkotások legtöbb esetben meghaladták az óvodás koru gyermekek fejlettségét nyelvi szempontból is. Fröbel nem ismerte fel azt sem, hogy az irodalmi alkotás hallgatása közben végzett tevékenység megakadályozza a teljes beleélést, az esztétikai élményszerzést.

Fröbel elveti a képek és képeskönyvek alkalmazását, mert véleménye szerint azok a gyermeknek nemcsak formaérzékét zavarják meg, hanem a szemre és a szellemre is károsan hatnak. Helyettük szerinte "Közvetlenül a természet elé kell állítani a gyermekeket. Valóságos tárgyakon kell gyakoroltatnunk érzékeit, mielőtt képeskönyvet adunk a kezébe." /82/ A képek mellőzését a későbbiekben gyakran felvették munkásságának elemzői.

A Fröbel-féle foglalkoztatási rendszer - az eszközök csakugy, mint a tevékenységek - hamarosan tetszést arattak. Európa-szerte Fröbel halála /1852/ után, az 1860-as években megkezdődött a fröbelizmus uj, az előzőnél is jelentősebb diadalutja.

A mult század hatvanas éveiben a fröbeli foglalkozások Magyarországon is kezdtek elterjedni, felkavarva a hagyományos foglalkoztatási rendszer híveinek érzelmeit.

"A Fröbel-féle játék- és foglalkozási eszközöket legelőször Fábry János alkalmazta rendszeresen Magyarországon 1860 körül, az 1853-ban alapított dobsinai községi óvodában, amelynek hosszú ideig vezetője volt." /83/

Ebben az időben szerezték be az óvónőképző gyakorló óvodájába is Fröbel "adományait", a könyvtárba pedig Frö-

belnek, és követőinek műveit. Ezzel megkezdődött hazánkban az eddig is tetemes Fröbel irodalom burjánzása. Legtöbbet Rapos József, Ronge János, Szabó Endre, Kohányi Sámuel, Kohány Mihály irtak Fröbel nevelési elméletéről, gyakorlatáról. Tanulmányokat, könyveket, folyóirat cikkeket jelentettek meg. 1872-ben megalakult a "Magyarországi Központi Fröbel-nőegylet", majd a gyermekkertésznő-képző.

"A 70-es évektől kezdve már nincsen olyan nevezetesebb egyénisége a hazai kisdedóvásnak, aki többé-kevésbé ne ismerne a fröbeli gyermekkert foglalkoztatási eszközeit, eljárását, és állást ne foglalna mellette, vagy ellene." /84/

Peres Sándor "A magyar kisdednevelés irodalma" /1900/ című könyvében "egyeztetőknek" nevezi azokat, "akik a 70-es évektől kezdve egyrészt az angol Wilderspin, a német Wirth és más óvodapedagógiai rendszerek hatására kialakult régebbi magyar kisdedóvási hagyományokat, és ugyanakkor Fröbelt is követik," /85/ Peres Sándor szerint "Közülük némelyek inkább a régi magyar iskolához huznak, mások inkább Fröbelhez szítanak, de mindnyájan egyeztetnek". /86/ Az egyeztetők legjelentősebb képviselői hazánkban Komjáthy György, P. Szathmáry Károly, Szerdahelyi Adolf, Dömötör Géza, Kraffszky József voltak.

A Fröbel-rendszerű gyermekkertekkel szemben erősödő ellenállás a nyolcvanas, de főleg a kilencvenes években fejlődött ki, a Fröbel-nőegylet két igazgatójának, Péterfy Sándornak és Peres Sándornak a munkássága hatására. A Kisdednevelés lapjain tükröződött ebben az időszakban a csatározás. Peres Sándor 1895-ben a Magyar Pedagógiában és

a Kisdédnevelésben megjelent Fröbel alaki munkái című, a fröbelizmust elítélő cikke "hosszu időre lezárta nálunk Fröbel játék és foglalkozási eszközeinek ügyét. Mintegy harminc éven át ugyszólván sohasem esik szó Fröbelről a kisdédóvónők folyóiratában, vagy csak akkor, ha támadásra nyílt alkalom Fröbel rendszere ellen." /87/

A 19. században Anglia és Németország után Európa más országaiban is kibontakozott az óvodai mozgalom. Ausztriában, Svájcban, Olaszországban, Spanyolországban, Belgiumban, Hollandiában, Oroszországban, és nem utolsó sorban Magyarországon ugyancsak sorra alakultak óvodák. /88/

III.

Az óvodai anyanyelvi nevelés jellemzői Magyarországon, az első óvodák megalakulásától, 1828-tól 1891-ig

1.

Az anyanyelvi nevelés problematikája Brunszvik Teréz első magyarországi óvodiáiban

Azokban az évtizedekben, amikor Európa-szerte megjelentek az iskoláskor előtti nevelés első intézményei, hazánkban az elmaradott gazdasági és társadalmi viszonyok nem kedveztek a nevelésügy fejlődésének.

Arról már részletesen szóltunk, hogy az osztrák gyarmatosító törekvések, a feudális kötöttségektől terhes termelési mód, a polgárság vékony rétege, a latin és német nyelv uralma kötötte guzsba az előremutató törekvéseket.

A reformkorban azonban minden eddiginél nagyobb erővel tört ki az elégedetlenség, fogalmazódott meg a polgári átalakulás és a nemzeti függetlenség gondolata, amely

az első reformországgyűlések idején a magyar államnnyelvért, a magyar nyelvű oktatásért folyó harccal kapcsolódott össze.

A magyar óvodai mozgalom csatlakozott a haladó gondolkodású reformerek társadalmi és nemzeti haladásunkért vívott küzdelméhez. Az óvodai nevelés kezdeményezője Magyarországon a reformkorszak történelmi jelentőségű nemzedékének egyik kimagasló alakja, gróf Korompai BRUNSZVIK TERÉZ volt.

Az ő fáradhatatlan tevékenységének eredményeként nyitotta meg kapuit az első magyarországi óvoda, 1828. június 1-én. Brunszvik Teréz óvodájával "Buda és Magyarország az óvodák elterjedésének egyik centrumává, a közép-európai óvodaisügy központjává vált." /89/

Olvasmányai - Rousseau, Montaigne, Platon, Kant, Jacobi művei -, egyre inkább megérlelték benne a szabadság utáni vágyat, és figyelmét a nevelés kérdéseire irányították. /90/ "Cselédjeit gyermekeinek tekinti... Mindent tudni akar, amit egy közös anyának tudnia kell. A jövőbe néz és a jövőért dolgozik. Szereti az egész emberiséget, mert tudja, hogy a föld mindenkié... Szereti a magaszt és a szabadságot." "Szabadon áll, mint a kis kápolna a hegyormon." /91/ - írja "Teréz ideálja" című kis korai írásában.

A Brunszvik családban sokan foglalkoztak nevelési kérdésekkel. Édesapja, Brunszvik Antal, II. Lipót uralkodása idején a nevelésügy referense volt, Martonvásáron volt nevelő Ney Ferenc, a tolnai óvónőképző későbbi igazgatója, és sokszor megfordult a kastélyban a szomszéd bir-

tokos, Ürményi József is, aki az első Ratio Educationis Magyarországra vonatkozó rendelkezéseit kidolgozta.

A Brunszvik Terézt körülvevő környezet, hugai gyermekeinek nevelése, unokahuga, Teleki Blanka fejlődése, egyre inkább a nevelés elvei, a nevelés gyakorlata felé irányították figyelmét. Mindehhez az indíttatáshoz járult a reformkor közszelleme, forrongó hangulata. /92/

1804-ben Brunszvik Teréz testvérével, Jozefinnel európai utazásra indul. Nővérével 1808 augusztus 21-én Olaszországban felkeresi Salzman Schnepenthali intézetét, majd Svájcba siet. Yverdonban megismerkedik Pestalozzival, és hat hetet tölt intézetében. A Pestalozzival való találkozás jelentős szerepet játszott abban az elhatározásában, hogy életét teljes egészében a kisdédóvó intézetek, a gyermekek nevelésének szentelje. /93/

Brunszvik Teréz pestalozziánus nézeteire dr. Benes Piroska és dr. Zibolen Endre elemzéséből kiindulva utalhatunk. Szerintük, Wilderspin eszméi mellett, szinte elhanyagolható Brunszvik óvodapedagógiai nézeteiben és óvodai gyakorlatában Pestalozzi pedagógiájának tényleges hatása.

Brunszvik Teréz és Pestalozzi gondolatvilága alapvetően eltér abban, hogy Brunszvik óvodaszervező és óvodapedagógiai tevékenységének mozgató rugói a reformkori magyar társadalomban gyökereznek. Brunszvik Teréz munkássága egész életében nemzeti célokat szolgál, minden tette "a magyar kultúra és a magyar nyelv elterjesztését, és egy nemzedéknek teljesen magyarrá való felnevelését" /94/

célozza, írja róla Benes Piroska.

Az bizonyossá vált a neveléstörténeti kutatások során, hogy Brunszvik Teréz Yverdoni látogatása és Pestalozzival folytatott levelezése hatására fogalmazódott meg benne végérvényesen, a ma már szállóigévé vált mondás: "Hatni kell a népre!... Mint a nép nevelője a hazának akartam szentelni életemet. A tömegeké lesz erőm s időm, s a jövő nemzedéké szeretetem." /95/

Az 1810-es években a meg nem értés, a guny kísértette törekvéseit. Ennek ellenére, az első magyar óvoda létrehozására irányuló vágyai még nagyobb erővel kaptak lángra, amikor megismerte Wilderspin, Wertheimer fordításában megjelent óvodapedagógiai munkáját.

Az angol infant schoolok, és Wilderspin nevelési eszménye hatására már 1827-ben támogatókat keresett az óvodaügy pártolására. Magasrangú pártfogói között voltak József nádor felesége, Dorottya hercegasszony, Mednyánszky Alajos királyi alkincostárnok, Schediusz egyetemi tanár.

Brunszvik Teréz erőfeszítésének meglett az eredménye. 1828 június 1-én, édesanyja Krisztina városi házában, a Mikó utcában, önerőből megnyitotta az első magyarországi kisdédóvó intézetet.

Az első budai "angyalkertet" rövidesen újabbak követték. 1829-ben nyitotta meg kapuit a két budai /a felsővárosi, vizivárosi/, a pesti /lipótvárosi/ óvoda.

Brunszvik Teréz megalakította az első óvodapártoló egyesületet "Nemzeti egyesület a kisdedek koránti nevelésére nézve, gyám és képző intézetek által" - néven, így a

harmadik budai óvodát már az óvodaügyet támogatók adományaiból létesítette. Emlékirataiban így emlékszik vissza erre az időszakra: "Történelmi tény, hogy én Brunszvik Teréz 1829-ben létesítettem az első egyesületet... csak Buda és Pest nem akar rólam tudni, bár ezt a két várost juttattam akkor a dicsőséghez, hogy a monarchiában az első kisdédóvókat /Kinder Asyle/ állíthatta fel." /96/

Az udvar 1832-ben az egyesületet feloszlatta. Brunszvik a későbbiekben újabb egyesület létrehozásán fáradozott.

Festetics Leó, Wesselényi Miklós, Bezerédj István, Szentkirályi Móríc, Kossuth Lajos, Deák Ferenc lettek Brunszvik Teréz törekvéseinek, az óvodaügy pártolásának igaz hivei.

Az összefogás eredményeként 1836 márciusában megalakult: "A Kisdédóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület." /97/ Az egyesület elnöke gróf Festetics Leó lett, aki 13 évig állt az egyesület élén. Aligazgatónak Szentkirályi Mórícot, titkárnak Kacs Kovics Lajost, pénztárnoknak Antal Mihályt választották. A nemzeti kaszinó kis termében megtartott alakuló gyűlésen elfogadták az egyesület alapszabályát. Az alapszabály "Első részének" 1. §. fogalmazza meg az egyesület célját. E szerint: "célja ezen egyesületnek a kisdédóvó-intézetek terjedését Magyarországon előmozdítani. /98/ A Kisdédóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület pecsétjét az 1840. évi június 13-diki egyesületi közgyűlésen fogadták el, gróf Festetics Leó előterjesztése alapján. /99/ Az Országos Le-

véltár P/1652, 1099/K.I. számú iratanyagában őrzí ezt a jegyzőkönyvet, amelynek XXI. pontjában olvashatjuk Festetics javaslatát: "Elnök gróf jelentése, mi szerént a' választottság az egyesület nevében kiadni szokott óvóbizonyítványokat, s' folytatott levelezés nagyobb hiteléül, s' az egyesület tekintetének öregbítéséül pecsétet metszett, mellynek czimere: egy térdelve égbe sóhajtó kisdéd, s' e felett őrködő nemő Magyar ország czimerét viselő paizzsal; körirata pedig az egyesületnek következő szavakkal kifejezett címje u.m. "A' kisdédóvó intézeteket magyar országban terjesztő egyesület." /100/ /VI. számú melléklet/

A Brunszvik Teréz által alapított első óvodákban folyó nevelőmunka sarkalatos kérdése volt, a foglalkozási nyelv megválasztása. A nyelvhasználat kérdése szorosan összefüggött a magyar nyelvért folytatott küzdelemmel, a reformkori haladó törekvésekkel, a nemzeti kultúra fejlődésével, a jövő nemzedék anyanyelvi nevelésével. Brunszvik Teréz, aki élete végén már magyarul írta alá nevét levelein, óvodáiban először a német nyelvet honosította meg.

A foglalkozások nyelvi kérdéseiről már Wertheimerrel folytatott levelezésében is szó esik. Wertheimer 1828 június 3-án Brunszvik Terézhez írott levelében felveti az oktatás nyelvének kérdését, amikor azt írja: "Nagyon kíváncsi vagyok, vajon csakugyan megnyilt-e május 27-én az intézet, Budán nyilt e meg, vagy Pesten,... magyarul, vagy németül tanítanak-e, és még sok más egyebet is óhajtanék tudni." /101/

Brunszvik első négy óvodája közül csak a pesti /lipótvárosi/ óvodában volt magyar a tanítás nyelve. Rapos József: BRUNSWICK Teréz grófhölgynek, a legnagyobb magyar honleánynak élete és műve, vagyis a köz-alap nevelésügy multja és jelene hazánkban, Pesten, 1868-ban megjelent művében leírja, hogy: "A 4 első intézet közül csak ezen egyben vezettetett a nevelés magyarul; a miért M. Dorottya nádorné ő fensége az 52 frton kívül, mennyit évenként a 4 intézetre adni szokott, ennek még különösen is adott 52 pfrtot." /102/ Zibolen Endre: Óvodai hétköznapiak a régi Pest-Budán című tanulmányának 133. oldalának lábjegyzetében a tanítók heti jelentései alapján kétségbe vonja azt, hogy a lipótvárosi óvodában magyar nyelven oktatták volna a gyermekeket. Rapos József, Morlin Emil megállapításával ellentétben a következőket mondja: "Itt jegyezzük meg, hogy a heti jelentések egyértelműen megcáfolják Rapos Józsefnek azt az állítását is, hogy a pesti intézet már ebben az időben is "magyarul vezéreltetett". Kétségtelennek látszik, hogy félreértette a beszámolóhoz Mária Dorottya nádorné 52 forintos adományára vonatkozó megjegyzését... Azaz "egy Pesti intézet, melyben magyarul történik a tanítás", akkor még csak a jövő elővételezése volt." /103/ A nézet-különbségeket még a jövő kutatásainak kell majd eldöntenie.

Reed Ede angol lelkész 1830 augusztusában Brunszvik Terézhez írott levelében szintén figyelmezteti őt: "hogy a magyar nyelvre nagy súlyt fektessen, s akkor az ébredő nemzeti közérzet megkönnyíti vállalatát." /104/

Reed Ede levele folytatásában felismerve Brunszvik Te-

rész gondjait, a következőket mondja: "A legnagyobb és tán egyedüli nehézség mellyel kegyednek saját honában küzdeni kell: a nyelvkülönbség; de az óvodákból kikerülő első új nemzedék ezen akadályt meg fogja semmisíteni, hiszen ez előtt 40 évvel Angolország 1/4 része olynemű tájszólással beszélt, hogy a vidékiek meg nem érthették egymást! Jelenleg ugyanott 20 millió ember beszél tisztán angolul." /105/

Morlin Emil, Brunszvik Teréz munkásságának egyik értékelője, védelmébe veszi a nyelv kérdésben Brunszvik Terézt, amikor is elmondja, hogy Brunszvik Teréz német nevelést kapott, de érzelmeiben teljesen magyar.

Brunszvik Teréz nem tartotta szükségesnek, hogy a kisdédóvó intézet tanítási nyelve a fővárosban kizárólag magyar lenne, de a közvélemény egyre erőteljesebben követelte, hogy az óvodák térjenek át a magyar foglalkozási nyelvre. Pest vármegye közgyűlésén, 1831 április 18-án dőlt el végérvényesen a kérdés: az óvodák tanítási nyelve magyar lett Magyarországon. A közgyűlésen kérték, hogy a kisdédóvó intézetekben: "...a Magyar Hazának Magyar Polgárok neveltessenek." Brunszvik Teréz az alispán hozzá intézett kérésére jelentette: "...hogy a Pesten és Budán lévő kisdégyermeki Gyám és gondviselő Intézetben a Hazai nyelv már az érdekelt megkeresés előtt is taníttatott, és a korosabb nevendékek abban már meg lehetséges előmenetelt is tettek." /106/ Természetesen az áttérés nem ment máról holnapra, még akkor sem, ha "néhány év múlva a kisdédóvó intézetek szerveztének és terjesztésének egy erős egyesület által történt elvállalása biztosította az intézetek nemzeti irányát

is." /107/

Rehlingen Antal, Brunszvik Teréz 1828 tavaszán létrehozott "Nemzeti Egyesületének" titkára, lelkesedve számol be a "Hasznos mulatságok" 1830 második félévi számában a kisdédóvó intézetek eredetéről, gyarapodásáról, állapotáról és hasznáról. A tanítás anyagáról szólva örömmel írja, hogy a gyermekeket "legalább két hazai nyelvre tanítják, mellyek közül az egyiknek mulhatatlanul Magyarnek kell lenni." /108/

Az Országos Levéltárban őrzött, a "Kisdédóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület" közgyűléseinek jegyzőkönyveiből még 1840-ben is rendezetlennek tűnik az óvodák tanítási nyelvének kérdése. Kacs Kovács Lajos titoknak jegyezte fel az 1840. évi június 5-i egyesületi közgyűlés XIX. pontjában, hogy: "Csanády Ferencz egyesületi tag indítványa révén, ... mivel a budai kisdédóvó intézetben a nemzetség káros hátrahagyásával a német nyelv divatoz, ez iránt az Egyesület vesse közben magát, s' a' nemzeti nyelvnek különben is már törvénnyel parancsolt virágzását e' körben eszközölje. Az Egyesület, mint ilyen hatás-körén kívül elsőnek tartván ilyen avatkozást, egyes tagjai' buzgóságára bizza, hogy az indítvány sikerét privátim eszközölni iparkodjanak." /109/ /VII. sz. melléklet/ A jegyzőkönyv-részlet igazolja, hogy a reformkor haladó erői a társadalmi haladás, a nemzeti függetlenség harcosait látják a magyar nyelvű óvodákban. Brunszvik Teréz kortársai - írja Benes Piroska - "Az óvodát pedig a hungarizálás legbiztosabb eszközének tartják. Némelyek addig men-

nek, hogy az intézeteket "kis iskoláknak" nevezik: sőt Gorove István pl. kijelenti, hogy célja a kisdédóvás mellett semmi egyéb, mint a magyar nyelv tanulás." /110/

Brunszvik Teréz annak ellenére, hogy elismerte a magyar nyelvterjesztés fontosságát, a gyakorlatban mégis kénytelen volt az első óvodákban Werheimernek - legfőbb tanácsadójának - javaslatát követni. Ennek oka az, hogy nálunk az első "óvó bácsi", Wágner berlini egyetemi tanár legjobb tanítványa, Kern Máté lett, aki magyarul egyáltalán nem tudott. Kern Máté Brunszvik Teréz meghívására érkezett hazánkba, először a krisztinavárosi, majd a besztecebányai óvoda vezetőjeként dolgozott, később őt küldte Brunszvik az általa megszervezett bécsi óvodába. /111/

A későbbiekben Brunszvik Teréz olyan tanítókat alkalmazott óvodáiban, akik magyarul is tudtak, hiszen fontos feladatuk lett a gyakran csak németül beszélő gyermekeket a magyar szavakra is megtanítani.

A magyar óvodai nevelés történetének kezdeti időszakában a nevelési eszmék, az oktatásmódszertani megoldások, külföldi hatások egyvelege. Brunszvik Teréz pedagógiai nézetei többféle szellemi áramlat, óvodapedagógiai rendszer elemeit tükrözik. Arról, hogy mennyiben érvényesültek Brunszvik munkásságában a pestalozziánus eszmék, már szoltunk az előzőekben. A következőkben Brunszvik pedagógiájában fellelhető egyéb külföldi hatásokat is számba kell vennünk.

Czeke Marianne, az 1930-as években végzett kutatásai alapján felvetődött a kérdés, hogy meritett-e Brunszvik

Teréz Fröbel tanaiból? Egyértelmű ma már a válasz: nem. "Brunszvik Teréz csak nagyon öreg korában vette tudomásul /Fröbel/ tevékenységét." /112/ - állapítja meg Kemény Ferenc, Fröbel-Brunszvik probléma című tanulmányában. Feltehető lenne ismeretségük, hiszen tevékenységük idő szempontjából néhány évtizedben egybeesik, közeli időben látogattak mindketten Yverdonba, Brunszvik Teréz németországi óvodaszervező tevékenysége saját korában ismert volt. Pedagógiai elképzelésük és óvodapedagógiai gyakorlatuk sok közös vonása ellenére sem találkoztak személyesen sohasem. Kemény Ferenc már említett tanulmánya szerint: "Brunszvik Teréz grófnő a kisdédnevelés terén kifejtett uttörő munkásságával több mint egy évtizeddel megelőzte Fröbelt." A legbizonyosabb, hogy Brunszvik Teréz óvodaszervező tevékenységét, pedagógiai nézeteit a legnagyobb mértékben az angol infant school-mozgalom, és Wilderspin kisgyermekiskolájának oktató-nevelő munkája motiválta.

A Wilderspin könyv Wertheimer féle fordítását Brunszvik Teréz már megjelenésének évében olvasta. Ez meghozta számára Wertheimer barátságát is. Brunszvik Teréz ettől kezdve az infant schoolt tekintette mintának, természetesen, amint azt a későbbiekben látni fogjuk, ez nála nem az angol óvoda tökéletes lemásolását jelentette.

Már utaltunk arra, hogy a Wertheimer könyv függelékéből Brunszvik Teréz más angol óvodai-rendszerek elméletét és gyakorlatát is ismerte. Vág Ottó: A magyar óvodai nevelés kialakulása és Brunszvik Teréz című tanulmányában megerősíti feltevésünket, amikor ezt írja: "Wertheimer...

ekkor már ismerte az angol szakirodalom néhány időközben megjelent alkotását is, mint például a walthamstowi William Wilson, a Pestalozziánus Charles Mayo, a Spitalfieldsben működő J. R. BROWN munkáit, hiszen... könyve megjegyzéseiben és toldalékaiban ezek nyomán fejt ki gondolatait."/113/

Mindezek mellett ismerte Brunszvik Teréz Wirth könyvét, majd az 1828-ban német nyelven is megjelent, svájci Edouard Diodati művét, amelynek címe: Néhány észrevétel a kisgyermekiskolákról.

Diesterweg óvodai nevelésre vonatkozó elméleti írására is felhívta Wertheimer Brunszvik Teréz figyelmét, egy 1828 szeptemberi levélben. /114/ Diesterweg "Utmutatója" III. fejezetének 4. részében foglalkozik a kisdedővő intézetek kialakulásával, elterjedésével, az anyanyelvi neveléssel, az ott folyó iskolás jellegű oktatással, amit szerinte mellőzni kellene az óvodákban. /115/

Diesterweg ismerte Denzelt, és hazánkban a harmincas években megjelent osztrák L. Chimani "Elméleti és gyakorlati vezérfonal tanítók számára a kisdedővő intézetekben" című művét, melynek tartalmával, az óvodai foglalkozásokkal "Utmutatójában" részletesen is foglalkozik. /116/

Brunszvik Teréz tehát a felsoroltak műveiből szélesítette pedagógiai műveltségét. Nehéz lenne ezért egyértelműen bizonyítani, hogy egyedül Wilderspint követte akkor, amikor az első magyar óvodák oktató-nevelő munkáját megszervezte.

Kutatómunkánk során Brunszvik Teréz óvodáinak belső életéről, tartalmi munkájáról, berendezéséről az Országos

Széchenyi Könyvtár Brunsvik hagyatékában, egy-egy gazdasági témájú irat kivételével, sajnos magyar nyelvűt nem igen találtunk. A Szarvasi Óvónőképző Intézet 1972. évi óvodapedagógiai tudományos ülészakán megrendezett Brunsvik kiállítás kaposán tekintettük át ezeket a dokumentumokat, az egykori, eredeti iratokat és nyomtatványokat, amelyek Quart. Germ. 1390. számot viselik. Az "administratív iratok" között találhatók az órarendek, körözhvények, a "Vegyes pedagógiai tárgyú iratok" között Brunsvik Teréz óvodai tanítóihoz intézett utasításai, a nevelők heti jelentései. Mivel Brunsvik csak németül tudott, ezek is mind német nyelvűek. Az iratok egy részének magyar nyelvre fordítása még mindig várat magára, ezért mi csak az eddig magyar nyelven közzétett forrásokra támaszkodhattunk, amikor az első magyar óvodákban folyó oktató-nevelőmunkát elemeztük.

A 19. század első felében a magyar óvodák sem mentesek az iskolás jellegtől, ugyanugy, mint angol elődeik. Nemcsak a tantárgyak, hanem az óvoda berendezése, tárgyi eszközei is erre utalnak. A "Krisztinavárosi kisgyermeki ór intézet" - leltárában is szerepelnek az írás, olvasás, számolás tanítás iskolai eszközei, ugyanugy, mint Owennél, Willsonnál, a Mayo testvéreknél, vagy Wilderspinnél. A legfontosabb berendezési tárgyak a krisztinavárosi óvodában: a nagy írotábla állvánnyal, leckeállvány, palatáblák, betütáblák, betüztető és írásjeleket ábrázoló táblák, hangoztatógép. /117/ /A hangoztató gép a leckeállványhoz hasonló, az olvastatott szöveg bemutatására szolgáló, si-

nekkel ellátott szerkezet volt./ Szokatlan az eszközök között az 1 db árnyjáték, ami valamilyen mozgás, vagy történet szemléltetésére szolgálhatott. Erre vonatkozóan nem találoztunk semmilyen adattal az irodalomban.

Az első magyar óvodákban az iskolai tananyagot, a gyermekek életkorát meghaladó témák sorát, főleg képszemléltetéssel igyekeztek érzékletesebbé tenni a gyermekek számára. Így a Krisztinavárosban is volt "24 kép az állatvilágból, 24 az iparismeretből és 40 a bibliai történetekből." /118/

Egy, az óvoda igazgatósága által kibocsátott "röplap", Zibolen Endre által magyarra fordított szövegéből megtudjuk, hogy: "Minden gyermek fizet... a felvételnélkor 1 forintot - váltópénzben a kis foglalkoztatási eszközökért, amelyek 400 db metszetből és képből állnak, 50 tábla különböző természeti tárgyakkal... Nekik /a gyermekeknek/ magukkal kell hozniuk a nagy nyomtatott ABC-táblácskát, egy palatáblát íróeszközökkel /egykorin szoval: író kövekkel/, egy füzetet, két ceruzát." /119/

Brunszvik Teréz az angol óvodák hagyományos szemléltető állványait módosította. Erről egy német ujság, a Das Inland nagy elismeréssel írt, a következőképpen: "Az angol kisgyermekiskolákban a gyermekeknek valami állványfélére szerelt deszkára természeti tárgyak, és ipari készítmények kis mintáit erősítik szemléltetésül, de igazi benső összefüggés nélkül. Budán is megvan ez a berendezés, azonban minden tábla csak egy állatot vagy növényt mutat be, viszont valamennyi belőle származó termékkel együtt." /120/

Ugyanezt a megoldást dicséri meg Wertheimer is egy 1829 január 11-én Brunszvik Terézhez írott levelében: "Különösen ötletesnek találtam a lecke állványok módosítását is, hogy egy állat termékeit áttekintés végett összeállítják." /121/ A korszerűsített állványok jobban biztosították a beszélgetések alkalmával a rendszerezést, összehasonlítást, a fogalom kialakítását, szókincs bővítését. A krisztinavárosi óvoda könyvtárában ábécés könyv, 15 darab iskolai könyv és Ézsóp' /Aesopus/ meséi /21 füzetben, és 43 képpel/ is megvolt." /122/

Az iskolás eszközökkel, az iskolai tanítási órákhoz hasonló foglalkozásokon, az iskolai tananyagot tanították.

Az első óvodákban folyó oktató-nevelőmunka jellegét világítja meg a Hasznos Mulatságok, 1829. évi számaiban megjelent, Rehlingen Antal, a: "Kisdedek ór-oskolai Intézetéről" szóló cikke, miszerint: "...ezen Oskolában, a' ki-pallérozott, Tanítók' Tanítónék, s' gondviselő asszonyok, szoros felvigyázása alatt... a gyermekek a' korokhoz alkalmas hasznos tárgyakra taníttatnak,... leginkább arra, mi az Isten, s' annak tulajdonságai? mi az erköltsős érzés, mi a' jó, s' mi a' rossz? taníttatnak itten könnyen megfogható módon a' betűk megismerésére, azoknak foglалására, és olvasására, a' rajzolás' fundamentumára, írásra és számadásra, valamint a' minket környező hasznos és ártalmas tárgyakra, mind a' természet, mind a mesterségbeliekre." /123/

Brunszvik Teréz tudta, hogy az első magyar óvodák történelmi jelentőségűek, ezért minden iratot, feljegyzést gondosan megőrzött, Így maradt ránk a pesti lipótvá-

rosi Szt. József intézetben tanított tantárgyak jegyzéke is, melynek német nyelvű eredetijét a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban őrzik, a Brunszvik dokumentumok egyikeként.

/Benes Piroska és Vág Ottó magyar fordításában vált ez közismertté./ /VIII. számú melléklet/

Jellegzetes, hogy Brunszvik óvodáiban a mai értelemben vett foglalkozási tárgyak az alkalmazott módszerekkel keveredtek. A módszerek is egy-egy foglalkozást jelentettek.

A pesti, budai óvodákban 1829-ben a következő tantárgyak szerepeltek: vallás, betűismeret, betűzés, alakismeret, számolás, magyar és német szavak, az elliptikus módszer, természetrajz, technológia, mesterségismeret, az öt érzékszervről, földleírás, hasznos elbeszélések, mérték és pénzismeret, egészségtan, különböző dolgok megnevezése, az év beosztása, ének, erkölcsi mondások és szentenciák." /124/ Sajnálatos, hogy ebben a tantárgysorban az anyanyelvi nevelést csak a magyar és német szavak gyakorlása jelentette. A magyar-német szavak tanításával Brunszvik Teréznek az volt a célja, hogy a többségükben németül beszélő gyermekek is megtanuljanak magyarul.

A magyar és német szavak gyakorlásakor a gyermekek mindenekelőtt az emberi test részeinek megnevezését tanulták meg. /Ezt a megoldást Brunszvik Teréz Pestalozzától vette át. A korábbi óvodapedagógiai rendszerekben ezt nem tartották helyesnek, mert az volt a meggyőződésük, hogy a gyermekek először azt tanulják meg amit maguk előtt látnak./ A gyermekeket ezután, mechanikus módszerekkel, hosz-

szabb rövidebb mondatokra is megtanították - és németül megmagyarázták nekik ezeket. Majd azokat a tárgyakat kellett a kis óvodásoknak megfigyelni és megnevezni, amelyekkel az iskolában, otthon és a városban találkozhatnak.

A Brunszvik óvodákban a gyermekek a természetismertetket Thomas Polehoz, Wilderspinhez, Charles és Elizabeth Mayhoz, Wilsonhoz, Brownhoz hasonlóan - de különféle tantárgyakra bontva - kérdés-felelet alapján dolgozták fel, beszélgetés módszerével sajátították el.

Brunszvik Teréz első óvodáiban az alkalmazott módszerek is az angol óvodákból ismert módszerek: a magyarázat, beszélgetés, szemléltetés, utánzás, felmondás, elbeszélés, gyakorlás, - kellő játékosság nélkül -. Az elliptikus módszer kétféleképpen alkalmazták, úgy mint Wilderspin: szókihagyással, vagy szavak kicserélésével a mondatokban. Ennek a módszernek Brunszvik Teréz leírása szerint az volt a célja, hogy a gyermekek gondolkodni tanuljanak, ugyanakkor a nyelvtant, a ragozást is gyakorolják a nekik megfelelő fokon.

Ujszerű, a maga korában modern módszert jelentett az olvasás tanításában a silabizálás helyett, a hangoztató olvasás bevezetése, és a betűzés. "A hangoztató olvasástanítás lényege, hogy a korábbi un. silabizáló eljárástól eltérően, nem a betűk nevének megtanításából indultak ki, /mint Wilderspinnél/ tehát nem így haledtak: á-bé-ab, hanem a mássalhangzókat eleve magánhangzókkal összekapcsolva, /szótagokba foglalva/ tanították." /125/

A betűzés, az angol óvodák hanggyakorlatainak megfe-

lelően, a beszélőszervek játékos gyakoroltatását jelentette. Mai óvodai anyanyelvi nevelésünknek is gyakrabban kellene a hangképző szervek edzését szolgáló, játékos gyakorlatokat alkalmaznia.

A "hasznos elbeszélések" Brunszvik Teréz oktatási gyakorlatában is csak moralizáló, didakticista célokat szolgáltak, nem pedig az esztétikai, érzelmi nevelést.

A memorizálás, a szajkózás, a frontális foglalkoztatás volt jellemző az első magyarországi óvodákra is. "Mindazt, amit az oktatás első fokán teljesíteni lehet, igen jellemzően előiskolának neveztek... A fő cél ezen a fokon az, hogy a gyermeket elvezesse a figyelésig, a gondolkodásig, és ahhoz a képességhez, hogy a látottakat és hallottakat helyesen ki tudja mondani, hogy hozzászokjék a helyes, pontos, világos tudattal kapcsolódó észleléshez, figyeléshez és beszédhez." /126/ - fogalmazza meg Zibolen Endre a korabeli óvodai oktatás célját, iskolás jellegét.

Brunszvik Teréz heti órabeosztásai W. Wilson negyedórás foglalkoztatásainak mintáját követték.

A krisztinavárosi óvoda heti időbeosztása mellett ránk maradt még egy órabeosztás, a budai és pesti óvodák heti foglalkozási terve, 1829-től. Benes Piroska, Zibolen Endre és Vág Ottó közli ezeknek a magyar nyelvű fordítását. /IX. számú melléklet/ A heti foglalkozási tervek azt bizonyítják, hogy csak heti 3 negyedóra szolgálja az anyanyelvi nevelést, csak 2 alkalommal került sor magyar szavak, mondatok tanulására, 1 alkalommal pedig azok gyakorlására.

1829-ben, a budai és pesti óvodák heti foglalkozási terve szerint a délelőtti eltávozáskor a gyermekek az ima előtt elénekelték a Himnusz, ami azt mutatja, hogy a hazafias nevelés is hangot kapott lassan az első magyar óvodákban. /127/

A Brunszvik Teréz által közvetlenül alapított első óvodák életképeseknek bizonyultak, s alapítójuknak sikerült másokat is meggyőznie az intézmények létjogosultságáról. Brunszvik Teréz óvodaszervező tevékenysége eredményeképpen 1829-ben megnyitotta kapuit a besztercebányai, 1830-ban a két pozsonyi, 1832-ben a két újabb pesti és a nagyszombati, 1834-ben az újabb pesti, végül 1841-ben az aradi és a világosi óvoda. /128/

Az óvodahálózat kiteljesedésével, egyre inkább terjedt a magyar tanítási nyelv is.

A nagyszombati óvoda megnyitásáról a Jelenkor 1833. évi 3. számában a következőket olvashatjuk: "N. Szombat sz. kir. városában a' lefolyt év dec. 30 ikán "jót előmozdító Társaság" név alatti egyesület szövetkezett, ugyancsak nevezetének megfelelőleg első céljául tűzvén ki magának azon kis gyermekóvó intézet igazgatást s' fenntartását, melyet gróf Brunszvik Teréz s' egyéb jóltevők adakozásai s' fáradozásai 1832. nov. 4 ikén, mint fels. királynénk névnapján indítának, s' meglehetősen szerkezőnek". /129/ A cikk is bizonyítja, hogy a nagyszombati óvoda a magyar óvodai mozgalom korai időszakában keletkezett. A kisgyermekiskola működésének évi és heti rendjét pontosan szabályozták. A nagyszombati óvoda foglalkoztatási tervein nagy-

részt Brunszvik hűdai, és pesti óvodáit követték. Míg az anyanyelvi nevelést Budán 1829-ben, heti három foglalkozás szolgált, addig a nagyszombati óvodában 1832-ben a testmozgással kísért német-magyar számolás, magyar versek és dalok, magyar nyelvű beszédgyakorlatok, gyakorlás magyar nyelvben, foglalkozások keretében tanulták a magyar nyelvet. A gyermekeknek nagyszámu hallgatóság, előkelő vendégek előtt kellett időnként "próbatételt" tenni. A gyermekek ezeken német és magyar nyelven vizsgáztak. /130/

Mindez azt mutatja, hogy a magyar államnyelvért folytatott küzdelem hatására a reformkori óvodákban egyre jobban terjedt a magyar nyelvűség, a magyar nyelvi foglalkozások egyre inkább tért hódítottak.

1828-tól a Kisdédóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület megalakulásáig, 1836-ig, összesen 12 óvoda alakult Magyarországon. Nógrád megyében 1831-ben alakult meg a Nógrádi Nemzeti Intézet, amelynek tagjai figyelemmel kísérték a hazai és a külföldi népoktatás helyzetét, így a magyar óvodaügy alakulását is. Brunszvik Teréz követe, 1834-ben elkészítették az "Előterjesztés a GyermeKgondviselő Intézetekről" című tervezetüket, amelyben meghatározták az óvoda célját. Az óvodai nevelés célját a gyermekek megőrzésén, megóvásán túl, a lelki, és a jellemnevelésben, a szívképzésben látták. /131/

Az előterjesztés határozottan kéri, hogy: "a tanítás se tartson, főkébb kisebb gyermekeknél, tovább egy folytában 15 minutumnál, de minden fertály órában legalább 10 minutumig szüntessék meg, s akkor oktató mulat-

sággá vagy mulató oktatássá változtassék." /132/ A 3-6 éves gyermekek életkori jellemzőihez, motorikusságához, játékoságához igazodó elképzeléseket a dokumentum így sorolja a továbbiakban: "az oktatás a gyermek előbbeni körülményeiből, s érzékei által felfogott benyomásokból merítessek, s velők összekapcsoltatván a következő oktatási lépcsőre készítsen. Ez a szemléltető oktatás: amit szemlélhetővé tenni nem lehet, a gyermekek előtt mindig üres képzelet marad." /133/

Az óvodapedagógiai dokumentum értéke, magyarnyelvűsége.

Brunszvik Teréz német nyelvű óvodáiban folytatott beszélgetések tematikájára vonatkozóan kevés adatot találhatunk a korabeli iratokban. A Nógrád megyei Előterjesztésből viszont megtudjuk, hogy a szemléltető oktatás legfőbb tantárgyai: a beszélés, szólás, s gondolkozásbeli gyakorlatok." /134/ A dokumentum szerint a beszélgetések tárgya minden lehet, amit a gyermek maga körül lát. A beszélgetések témakörei Bernhard Gottlieb Denzel, német pedagógus - először 1817-ben megjelent: Vezérkönyv a szemléltető oktatásra kérdésekben és feleletekben... c. - művében közölt, beszéd és értelemgyakorlatokra vonatkozó ajánlására emlékeztetnek. Természetesen az, hogy a tanítók ismerhették már Denzel könyvét, csak feltevés. Denzel alkotásának, - a későbbiekben hazánkban is nagyon elterjedt - első magyar nyelvű fordítása 1846-ban jelent meg. Ez a tény nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy a német nyelvű változatát ne ismerhették volna a korabeli óvodákban.

A Nógrádi Nemzeti Intézet irattárában őrzött dokumentum alapján az óvodai beszélgetések tárgya - ugyanúgy mint Denzelnél - lehet: "az iskolai szoba, minden részeivel, vagy bent talált eszközökkel, a ház, házi lakosok foglalatosságai, s ezeknek céljai; a természet sokféle tüneményeivel s termékeivel; mind amit a gyermekeknek természeti valóságban vagy lefestve mutatni lehet." /135/

Az angol infant schoolok beszélgetéseiben ezzel a tematikával még nem találkoztunk, tehát ez mindenképpen egy modernebb európai pedagógiai rendszerből, vagy a magyar elemi oktatásból került át a magyar óvodapedagógiába.

Az előterjesztés a helyes, tiszta magyar beszédre szoktatásra is felhívja a tanítók figyelmét, amikor is kéri, hogy azok javítsák ki "a helytelen kifejezéseket; provincializmusokat." /136/

A Nógrád megyében igen korai időpontban keletkezett "Előterjesztés a Gyermekgondozó Intézetekről" c. tervezetet pedagógiai elvei, az óvodai oktató-nevelőmunkára vonatkozó megállapításai igen lényeges forrássá teszik.

Az Országos Levéltár P. 1652. 3. osztály. 4. csoport. jelzetű óvodapedagógiai dokumentumai között szerepel egy, Kacs Kovics Lajos, egyesületi titkár aláírásával fennmaradt levél, amelyet Pesten, 1839 január 10-én írt.

Kacs Kovics Lajos ezen leveléből megtudhatjuk, hogy az óvodai oktatómunkát segítő eszközök elfogadtatásáról, illetve kinyomtatásáról ebben az időszakban gyakran volt szó. A levél egy előzetes kérelemre adott válasz, amely a Terjesztő Egyesület kéréseit, kívánságait is tartalmazza.

ezzel kapcsolatosan. A levél címzettjét nem ismerjük, mert a megszólítás személytelen. Kacskovics Lajos válasz levelében kéri a "Tekintetes Urat", hogy mielőtt az általa felterjesztett "kisdéd olvasó a,b,c"-t a közgyűlésnek ajánlaná, "lenne szives előbb melléjük rövid utmutatást is készíteni, melly szerint azokat az illető tanítók és kisdédóvók helyesen használhassák." /137/ A levél bizonyítja, hogy a Terjesztő Egyesület magáénak érzi a megfelelő segédletek, ujitások kiadatását is, természetesen a tartalmi munka korszerűsítési törekvéseit, hozzáértő bírálat, szakvéleményezés alapján fogadja csak el. /X. számú melléklet/

Ugyanebben a dokumentumcsoportban található a korabeli "Olvasó táblák" X. számú szövege, sajnos nagyon megrongálódott állapotban. A kézzel írott szöveg, egy nyomtatásra előkészített lap, Kacskovics Lajos kézírásával. A nyomdának szóló instrukció olvasható a kézirat bal sarkában, ami arra hívja fel a figyelmet, hogy: "Írási betűkkel kell nyomtattatnia." Az olvasó-tábla szövege is töredékes, de ennek ellenére tökéletesen szemlélteti az óvodában alkalmazott olvasmányok moralizáló, erkölcsprédikáló, a 3-6 évesek szókincsét, értelmi fejlettségét meghaladó, dagályos szövegét. Ez az olvasó tábla a X. volt a témák között. A vallás, az erkölcsi nevelés szentenciáit veszi sorra, miközben a hazaszeretetre nevelésre is törekszik. A szöveg többszörösen összetett mondatokkal "nyilatkoztatja" ki, hogy a kis óvodásnak hogyan kell élnie ahhoz, hogy jó lehessen, és mi az amit el kell kerülnie. Az olvasó tábla

erkölcsnevelő "tételeit" bibliai idézetek, bölcsességek zárják.

A következőképpen szól az olvasó tábla szövege: "Mi egy anyának gyermekei mint testvérek szeretjük egymást, és nem beszélünk így: ez itt ebből a népből való, mi pedig amabból a' népből valók vagyunk, mert mindnyájunknak egy atyánk vagyon a földön a' ki Ádám, és azon egy atyánk a' mennyben a' ki az Isten. Rend, tisztaság, erkölcs, és dolog az mit főképen szeret a mi szívünk, hogy a hazának hív és hasznavehető polgárai lehessünk. Kerüljük az egyenlenséget, dologtalanságot, és bünt, keressük mind azt mi mindnyájunkat boldogít; mi mindnyájunknak örömet és becsületet szerez. Gyermeki megszokást, emberkori életet. Kiki maga szerencséjének kovácsa. Kiki magának szánt, magának vet, magának boronál, magának arat. Egy tavasz, nyár, ősz vagyon életünk, neked is egy, vigyázz... ne sirassa!" /138/ /XI. számú melléklet/

Ilyen, és ehhez hasonló szövegeket olvastattak az óvodában a kicsinyekkel, mindaddig, míg meg nem tanulták a számukra tartalmilag üres szavakat, erkölcsi fogalmakat. Hiányzik ezekből a játékosság, a gyermeki szemlélethez, gyermeki tapasztalatokhoz, átélt élményekhez, érzelmekhez való közeledés.

A kisdédóvókban a korabeli elemi iskolás nyelvoktatást is követték az anyanyelvi nevelésben. Az iskolai vezérkönyvekből, tanítóképzős módszertanokból, nyelvtanokból tudhatjuk meg, hogy az 1830-40-es években: "A népiskolában a beszéd és értelemgyakorlatok és az olvasás által i-

gyekeztek elérni azt, hogy a tanulók helyesen beszéljenek és - úgy a hogy - helyesen írjanak." /139/ Az óvoda-, kisiskola - ezt a módszert is követte, főleg a begyakorlásra törekedett. Az elemi iskolák 1850-ig megjelent olvasókönyveiben találhatunk az olvasótábla szövegéhez hasonló, az: "iskolás gyermekek viseletéről, a boldogságról, az ember lelkéről, indulatairól, cselekedeteiről, a társaságról, társadalmi állapotokról és kötelességekről, a gazdálkodásról, a hazának szervezetéről" /140/ elvontan, hosszadalmasan és unalmasan szóló olvasmányokat, - állapítja meg Erdődi János, 1880-ban megjelent: "A nyelvoktatás módszertana" című könyvében, a korai nyelvi nevelésről szólva.

Az óvodai oktató nevelőmunkát a 19. század első felében még nem segítették a lélektani tudományok. A kisgyermek lelki fejlődésétől teljesen idegen tananyag, módszerek hiányosságait a tanítók éppen ezért nem ismerték fel. Feltételezhető pedig, hogy Brunszvik Teréz, és az 1830-40-es évek óvodai tanítói ismerték BORSOS Márton, orvos: "A csecsemő és első gyermekkor" c. könyvét, amely 1838-ban jelent meg hazánkban. Borsosnak ez a könyve az első ebben a korban, amely élettani alapokon tárgyalja a nevelés kérdéseit, és amely ráirányítja a figyelmet a gyermek lelki fejlődésén alapuló nevelésre. Borsos figyelmezteti a kisdédóvókban dolgozó tanítókat arra, hogy figyeljék meg a kisdédók szellemi fejlődését, és ennek alapján válasszák meg alkalmazott eszközeiket, módszereiket. Lényegesnek tartja a gyermekek képzeletének, érzelmeinek fejlesztését. Felszólít arra, hogy kerüljék az értelmi nevelésben az is-

meretek sokaságát, helyette a gyermeki természethez, a gyermeki fejlődéshez alkalmazkodó módszereket alkalmazzák.

Borsos az érdeklődés felkeltését, fenntartását tartja a legfontosabbnak az értelmi nevelés területén. Szerinte: "...mely hallgató gyermek magában rágodik néha észrevételein, egy hatalmas, de későre kibontakozó erő nyugszik az ilyenben, mi azonban butasággá válhatik, ha idegenül s erőltetéssel járulnak hozzá." /141/

Az értelmi nevelés kérdéseit fejtegetve, sok helyes, a maga korában nagyon korszerű tanácsot ad az óvodás koru gyermekek beszédnevelésével, anyanyelvi nevelésével kapcsolatosan is.

Lélektani alapokon álló nevelési-módszertani utasításában felhívja a figyelmet arra, hogy a gyermek minden kérdésére válaszolni kell, csak arra nem, amit pajkosságból tesz fel. Elítéli azt a tanítást, mely által valaki - "ismereteit csak hitelre szerezte, nem tapasztalatból." /142/ A gyermeki érzés és gondolatvilághoz alkalmazkodik akkor is, amikor javasolja, hogy: "Tapasztalatait mondassuk el vele, hadd emlékezzék és eszméljen; tanítsuk beszédre úgy, hogy a támadozó fogalmakkal együtt szülessen a szó is." /143/ A kifejező beszéd tanításával kapcsolatos követeléseai ma is érvényesek, amennyiben azt kéri, hogy a gyermek beszéljen tisztán, értelmesen, világosan, mert csak a változatos, individuális tapasztalatokon alapuló beszéd fejlesztheti a gyermekek gondolkodását. A nevelői beszéd legyen minta, legyen szépségszerű, figyelemfelkeltő mint mondja. Szerinte: "a nyelv melodikája az, mely a

szív és értelem finomságát legszebben tanusítja a beszélőben, mely sziveket, elméket nyer meg." /144/

Az anyanyelvi nevelés eszközeit a gyermek képzeletének, erkölcsi fogalmainak, érzelmeinek megfelelő történetekben, mesékben, versekben jelöli meg, melyek segítségével az szinte szórakozva sajátítja el a szép magyar nyelv elemeit. Borsos Márton könyvében Brunszvik Terézhez is szól, akinek tevékenységét nagyra becsüli. Művét bizonyára ismerték is az óvodákban, de nevelési elvei az 1830-as években még nem hagytak mély nyomot az iskolai módszereket alkalmazó magyar óvodapedagógiában.

Az egyéni élmények, az óvodai gyakorlat azonban - ha nem is széles körben -, egyre több olyan pedagógiai mű népszerűsítését tette lehetővé, amely megjelenése után hosszú évtizedekig hatott az óvodák tartalmi munkájára. Így például korszakalkotónak kell tekintenünk BEZERÉDJ Amália: Flóri könyve című, Pesten, 1840-ben megjelent könyvecskéjét, amely az első részt ütötte a magyar óvodák száraz, ismeretközlő anyagában.

A Flóri könyve legendáshírű, nagy hatású gyermekkönyv volt még a századforduló után is.

Bezerédj István gróf, egyike volt kora felvilágosult magyar főurainak, a reformkori liberális nemesi mozgalomnak. Felesége, a fiatal Amália széles körű érdeklődésével, olvasottságával méltó társa volt az országgyűléseken a jobbágyfelszabadításért, a magyar nyelv ügyéért küzdő fiatal grófnak. Kislányuk, Flórika születése után egyre élénkebben foglalkoztatja a házaspárt a nevelés kérdése, a kis-

dedóvás ügye.

Brunszvik Teréz óvodáival szinte egyidőben, birtokon, Tolna vármegyében, Hidján létrehozták az első "kis iskolát", majd a szekszárdi óvoda alapításában is tevékenyen részt vettek. Nemcsak annak szervezésében, hanem anyagi támogatásában is. "A szekszárdi óvoda alapításához Bezerédj István anyagilag is hozzájárult. Építéséhez 5000 db. téglát és 84 forintot adott." /145/ Az első óvónőképző megalakulásáért is sokat tett a Bezerédj házaspár.

Hamar felismerték, hogy a hidjai óvodában nincs könyv, miből tanítani lehet a gyermekeket. A korabeli iskolás olvasókönyvek, az Európában elterjedt gyermekkönyvek anyagát, nyelvezetét idegennek érezték a kisóvodások játékos, örömteli nevelésében. Különösen a kis Flóri növekedésével vált egyre inkább sürgetőbbé az "óvókat" segítő könyv megjelentetése.

Bezerédj Amália vállalkozott a könyv megírására. Férje ajánlására igen fiatalon megismerkedett Pestalozzi műveivel; a "Lénárd és Gertrud"-dal, majd Wilderspin könyvével.

Bezerédj Amália már a "Földesi estvék" című könyvében felvázolja nevelési elképzeléseit. Írása, a korabeli gyermekirodalomban divatos kérdés-felelet, azaz beszélgetés formáját követi. Egy ilyen beszélgetésben fejti ki Bezerédj Amália kisdednevelési nézeteit, Földesiné szájába adva azokat. /146/ A gyermekek játékos oktatásához, neveléséhez: "minden nemű mesékkel, elbeszélésekkel, rövid mondásokkal, versekkel és énekekkel" /147/ kíván hozzájárulni.

A hidjai kisdédóvó intézetben a kis óvodások anyanyelvi nevelésében felhasználta a Flóri könyvében jelentet abet, olvasó gyakorlatokat, a 15 szótagolva irt történetet, apró mondásokat, a verses meséket, tanverseket, gyermekjátékokat, gyermekdalokat.

Bezerédj Amália: Flóri könyvének legnagyobb jelentősége, hogy ez volt az első eredeti, magyar nyelvű gyermekkönyv. A Flóri könyvének eredeti kézírata az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található, Quart. Hung. 1996. szám alatt. /148/ A könyv 14 fejezetből áll.

Az első részben ábécés könyv és olvasógyakorlatok vannak.

Ezekben a szorgalomról, a restségről, a különféle foglalkozásokról olvashatunk.

A második részben a versbe foglalt illemszabályokat találjuk.

A negyedik részben apró mondásokat, verses erkölcsi szabályokat közöl.

Az ötödik rész, a "Koszorus játék...", amely már a népi gyermekjátékok szabályait követi, a magyar nyelvű gyermekirodalomban először.

A hatodik részben a "Bujós játék" szerepel, amely a vérbő, igazi gyermeket, Flórit idézi, játékos képszerű sorokkal:

"Kikik-kukuk elbujok,

Egy kis sipot megfujok

S ha bár meg is halljátok,

Flórit nem találjátok." /149/

A hetedik részben két verses mesét közöl, amelyek kitün-

nek gyermeki szemléletükkel az akkori iskolai jellegű gyermekirodalom, oktatószándékú elbeszélések, történetek közül.

A korabeli angol óvodapedagógiai rendszerek hatását is idézik egyes versei. Így például Oberlin "kötőiskolájában" is az alábbi Bezerédj Amália mondókához hasonló versikékkel segítették az olvasást.

"A kis le-ány fon és köt,
Kö-tő-tüt is kap ő-töt,
A fi-u fur s fa-rag-csál,
Si-pot, fu-ru-lyát csi-nál
A fa-lak-ra nem fir-kál." /150/

Az "Apró mondások" kétsoros versikék, amelyek erkölcsi szabályokat fogalmaznak meg. Owen is alkalmazott ilyeneket az ismeretek elsajátításához. Ilyen, a jellemnevelést szolgáló kis versikéket olvashatunk a Flóri könyvében például: "Ha jót akarsz igazán.

Segíts sokszor más baján."

"Vigyázva ugrálj és szaladj,

Hogy el ne essél' s ép maradj."

"Nem csak mindig játszani

Manem kell termelni is." /151/

Bezerédj Amália: Flóri könyvének 8-14. fejezetében természeti ismereteket megfogalmazó tanverseket olvashatunk, Wilderspin hatását követve.

A tankönyv-jelleg ezekben érződik a leginkább. A fákról, madarokról, háziállatokról, évszakokról, földrajzi jelenségekről szóló, kezdetleges ritmusú tanversekből a

tanítószándék, az ismeretközlés célja sugárzik. A témaválasztás a korabeli óvodák beszélgetési anyagát idézi.

Bezerédj Amália: Flóri könyvében hatalmas ismeretanyagot közöl tömör versekben, a saját korában jellemző oktató-nevelő célzattal, de ezt szép magyar nyelven többnyire a gyermekek szókincséhez igazodva teszi, a magyar népköltészet szimbolikus kifejezéseit is alkalmazva.

A Flóri könyve 1840 után, rövid időn belül, az óvodások legkedvesebb olvasmánya lett. Az eddig kimondottan oktató, ismeretközlő alkotások mellett Bezerédj Amália versei biztosították a tartalmi, formai szempontból is szép, irodalmi jellegű, esztétikai hatásokat is kiváltó, szórakoztató, igazi gyermekirodalom megjelenését az óvodában. "A Flóri könyve közel 100 évig volt a legnépszerűbb gyermekkönyv, és 1927-ig 16 kiadásáról tudunk." /152/

Az 1830-40-es években azonban - minden értéke ellenére - nem jutott el még minden óvodába a Flóri könyve, sem a korabeli óvodapedagógiai munkák mindegyike.

Az 1840-es évek óvodáinak szomorú helyzetéről, az ott folyó oktató nevelőmunka feltételeiről, annak nehézségeiről sokat megtudhatunk a gyomai kisdédóvó oktatójának, Miliesz Péternek, a Terjesztő Egyesülethez címzett havi jelentéseiből. Az Országos Levéltár P. 1652. 3. osztály. 4. csoport jelzetű iratcsomójában található 33. számú levélből megtudhatjuk, hogy Miliesz Lajos 1840 júniusában 68 kisgyermeket írt be a gyomai óvoda anyakönyvébe. Az első hónapban - mint írja -, félt a reá háruló feladatoktól: "Ezen első hónap, bár három negyedét dajka 's minden se-

gitség nélkül töltöttem is, reménységgem felyül jól ütött ki." /153/ Milesz Péter igyekszik az oktatásban a megkövetelt módszereket alkalmazni. Ezt a 40. számú, 1840 októberében kelt leveléből tudhatjuk meg. Leírja, hogy milyen feltételek között kénytelen dolgozni, utal a segédletek, eszközök hiányosságára, melyek akadályozzák a céltudatos, módszeres oktatást. "Óvakodom ugyan, bár nincsenek lehetőségemhez képest hasznos könyveim magam tökéletesítésére" /154/ - írja, majd így folytatja gunyosan: "A'mi illeti intézetem anyagi szerkezetét, az mint első az Alföldön úgy tekinthető mint példány, melyről ítélve fognak talán majd mások építkezni, de ha ezen mostani állásában meg maradandó nem tanácslom senkinek, hogy rólla példát vegyenek. Ugyanis, fekvő helyére nézve, távol van a' város központosságától és pedig lapos, vizes és így egészségtelen helyen építésére nézve mint tényleg tudni egy avult alacsony sötét épület, mellynek nem csak iskolai termében, de még ön szobáimban is bogarak és békák tanyáznak, de még ezeket, mind béketűréssel szenvedném csak legalább a' szükségesebbeknek minéneműek a betűk s' természettani képek, volna reményem meg szerezhetésében... kész vagyok nagyon szenvedni s' nyomorogni csak a' nevelési rendszerhez tartozó eszközök legyenek meg." /155/

Milesz Péter gyomai kisdédóvó levelezéséből az is kiderül, hogy a földes urak és a Békés megyei Rendek inkább elbocsájtják az óvót, de az óvodára többet költeni nem hajlandók. /XII. számú melléklet/

A "Kisdédóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő

Egyesület" tevékenysége azonban lassan felszámolta a gyakran jelentkező nehézségeket, és nagy eréllyel, lelkesedéssel teljesítette azokat a feladatokat, amelyek a magyar kisdedovási további fejlődését segítették elő. Morlin Emil értékelése alapján: "Festetics Leóban nemcsak előkelő és nagy összeköttetésű és áldozatkész elnököt nyert az egyesület, hanem egyszersmind a kisdedovási alapos ismerőjét. Elnöki beszédei kiváló bizonyítékai ennek." /156/ Tény, hogy Festetics Leó tevékenysége alapján a magyar óvodák a magyar nyelv terjesztésének műhelyeivé lettek. Festetics Leó szerint: "A kisdedovási intézetekben tanítani nem szabad, s a kisdedovási intézetek alkalmas eszközül szolgálnak arra, mikép ott más anyanyelvű gyermekek a magyar nyelvet elsajátítsák." /157/

A Terjesztő Egyesület legfontosabbnak egy kisdedovási képző felállítását tartotta. Biztosítani kívánta ezzel a képzett nevelőket az egyre inkább szaporodó kisdedovási számára. A Terjesztő Egyesület Tevékenységének meglelt az eredménye: 1837-ben megalakult a tolnai kisdedovási képző intézet.

2.

Az anyanyelvi nevelés helye, szerepe Wargha István óvodapedagógiai munkásságában, és az 1837-ben alakult tolnai kisdedovási képző intézet módszertanában

A "Kisdedovási Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület" megalapítása, különösen pedig, a tolnai óvónők képző létrehozása jelentős előrelépést jelentett a magyarországi óvodai nevelés elméletének, gyakorlatának fejlődésében.

désében.

A Terjesztő Egyesület már megalakulásának évében, 1836-ban igyekezett megteremteni a feltételeket kisdédóvokat képző intézet létrehozásához.

Gróf Festetics Leó, 1836 április 28-án kelt adománylevelében, Tolna megyei birtokán, Belaczon - ahol már működött egy általa alapított kisdédóvó -, felajánlott egy telket, és 4000 pengő forintnyi tőkét a létesítmény javára. Belacz azonban alkalmatlan helynek bizonyult a képző intézet számára. Lakóinak száma kevés volt, és az utviszonyok sem voltak megfelelőek, ezért 1837 február 5-én az egyesületben úgy látták, hogy Tolna községben lenne célszerűbb felállítani az első magyar kisdédóvóképzőt. Ekkor Festetics felajánlotta tolnai házát, képző intézet és a "példány óvoda" céljaira. Természetesen szükség volt még pénzre, ezért az egyesület vezetői az egész nemzet közvéleményéhez fordultak.

A telek és a pénz meglévén, megfelelő embert kellett találni az intézet élére. Azt kikötötték, hogy az óvónőképző igazgatója csak olyan személyiség lehet, aki magyarul is tud, mert eredményt elérni csak így fog.

A Terjesztő Egyesület a létesítendő óvónőképző igazgatói tisztségének elnyerésére pályázatot írt ki, miután Brunszvik Teréz sem talált olyan ajánlkozót, aki a kívánalmaknak megfelelt volna.

A pályázatot az 1837. évi közgyűlésen hirdették meg. Gróf Festetics Leó, az egyesület már ez év március 18-án tartott választmányi ülésén két pályázót jelenthetett be.

"Ezek egyike Beke Kristóf veszprémi püspökmegyei áldozár, másika pedig Wargha István vala." /158/

A pályázat kérdései, amelyekre a pályázóknak meg kellett válaszolni, arra vonatkoztak, hogy: "Nevelő vagy tanító intézetek-e a kisdedővő intézetek? s mennyiben?... Azaz mikép ébreszthetni a gyermekekben ismeretlen fogalmakat, melyekre gondolkodás kívántatik?... Mennyiben legyen a tanítás mechanikája, hogy a kisdedővás céljának s eszméjének megfeleljen?" /159/ Mindezek mellett egy napi foglalkozási tervet is meg kellett tervezni "...a netán közbejövő beszélgetésekkel s elbeszélésekkel együtt." /160/

A pályázatot Wargha István, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja nyerte, akinek elméleti pedagógiai munkássága már ismert volt.

WARGHA Istvánt 1837 május 30-án választotta meg az egyesület a tolnai kisdedővő-képző intézet ideiglenes igazgatójának, és a képző mellett működő példánykisdedővő vezetőjének. Véglegesítésére 1838 február 11-én került sor, a: "...kisdedővő-képzés körül eddigelő fáradhatatlan s buzgó szorgalma." /161/ eredményeként, olvashatjuk az Országos Levéltár Wargha István irattári anyagának 1838. évi 6. számú levelében.

A tolnai kisdedővőképző intézet 1837 október 7-én nyitotta meg kapuit. Ebben az évben két növendéke volt. Az egyik Lukács Pál, aki a századfordulóig a magyar gyermekirodalom egyik igen termékeny versfaragójaként is hírnevet szerzett magának. LUKÁCS Pál előzőleg filozófiát hallgatott az egyetemen, latinul, magyarul, németül jól

tudott. /162/

Wargha István életművét az óvodatörténeti munkák csak igen szűkszavuan, jórészt egymást idézve tárgyalják. Rapos József, P. Szathmáry Károly, Morlin Emil, Ballai Károly, Dömötör Géza, Peres Sándor, főleg Wargha István főművéről, az 1843-ban megjelent: "Terv a kisdédóvó intézetek terjesztése iránt két magyar hazában" című tervezetéről szólnak.

Márpedig Wargha István szakirodalmi és gyakorlati tevékenysége ennél sokkal szerteágazóbb. 1834-ben, Kassán jelentette meg szülőknek szánt, népszerű, közérthető magyar nyelven írt, a nevelés elméleti kérdéseit összefoglaló kézikönyvét: "Mi kell a magyarnak?" címmel. /163/

A nevelés fontosságát, jelentőségét felismerve, már egészen fiatalon egyre nagyobb érdeklődéssel fordult a korabeli lélektani művek, tanulmányok felé.

A Magyar Tudományos Akadémia 1834. évi nagygyűlése pályázatot hirdetett lélektudományi-pszichológiai művek írására. "1836. mártius 19-dikéig, mint határnapig tizen-négyszáz pályamunka érkezett." /164/ Az első három helyezést Hetényi János, Beke Kristóf, Wargha István munkái nyerték. "Nem tartoznak a reformkor vezető egyéniségei közé, nem is kimagasló tudósok, ilyen nagy olyan formában a nevelési gyakorlat szerény munkásai... Valamennyien tájékozottak azonban a korabeli empirikus pszichológiai irodalomban, és igyekeznek ennek eredményeit felhasználni." /165/ - írja róluk Sipos Istvánné: Egy pszichológiai pályatétel Magyarországon a XIX. század első felében c. tanulmányában /1968/

BEKE Kristóf, veszprémi árvaházi igazgató, sok hasznos tanácsot ad dolgozatában a pszichológia és a nevelés hasznos kapcsolatának kiaknázására. "A lélektudomány viszonya a neveléshez" című "másod rangu pályamunkájában" törekedett az érthető, lassan kialakuló magyar tudományos nyelven megírni művét. A bevezetőben elmondja, hogy a: "Könnyebb érthetőségre törekedtem, mint az elmét a' dolog' velejétől elvonó czikornyára, a fellengős lebegésre, innét a szokatlanabb műszavak mellé zártam az idegen ajku elnevezéseket is; több helyütt, nem mintha hiu-volnék azt hinni, hogy azokat másoknál tökéletesebben fejeztem ki honni nyelvükön..." /166/ Beke Kristóf meggyőződése, hogy a nevelés tárgyává az egész embert kell tenni, a tanítást, nevelést a lélektudomány elveire kell alapozni; ami nagyon haladó gondolata. A nyelvhasználattal is foglalkozik tanulmányában, leírja, hogy szerinte: "az elmebeli művelésnek nagyobb foganata haladhatását tagadhatatlanul okozza a latin nyelv is...csak azt óhajtanám, hogy a latin nyelv lenne a' mellék tanulmány, nem pedig a honi." /167/

A reformkor haladó gondolataiért, a magyar nyelvta-
nitás ügyéért száll sikra lelkesen, amikor megfogalmazza,
hogy a gyermekeket a nyelvre, az "előadó tehetségre" kell
nevelni, hogy "akaratját értelmesen fejtse ki." A legelső
az, hogy nem csak alsóbb, de felsőbb iskoláinkban sincs
elegendő tekintet a tanulók nyelvének, és előadó tehetsé-
gének művelésére; és mégis azt kívánják átalán a' tanítók,
hogy a' tanítvány értelmesen, szabályosan, és hibátlanul
beszéljen és feleljen a' nélkül, hogy az ilyen beszédmód-

ra tanították volna őket... Kimondottan akadály ezen nyelv- és beszéd tehetség' tökéletesítésére nézve a' szóról szóra tanulás, kivált értés nélkül! sőt minden későbbi fejtegetés, oktatás tárgybeli magyarázat sikertelen mindodáig, míg nyelvök nem eléggé bő szavakban, szabályszerű a' szavak összekötésében, és gördülékeny az előadásban." /168/ - fogalmazza meg a korabeli nyelvi nevelés módszertani hiányosságait. Igaz, hogy a pályamű csak 10 évvel később jelent meg, de akkor az anyanyelvi nevelés szempontjából az egyik legkorszerűbb, pedagógiai, pszichológiai munka volt, ugyanugy mint Wargha István lélektudományi munkája.

Wargha István az empirikus lélektan mellett foglalt állást. Alapvető célnak az értelmi képességek művelését tartja. Sipos Istvánné szerint, Wargha: "valóságos oktatáslélektani elemzésre vállalkozik, mikor annak a közismert iskolai szituációnak okait kutatja, amikor a tanító magyarázat után kénytelen megállapítani, hogy egyik vagy másik gyerek nem képes felelni a feltett kérdésre. A helyzetet elemezve megemlíti, hogy például valamilyen hibás képzet gátolhatja a magyarázat követését." /169/ Ilyenkor, Wargha álláspontja szerint: "...hiába állít elébe akármilyen valósággal egyező képet, ha őt magában a belső lélekműködés fokozatain át vissza nem veszi az eredeti eszmébe, vagy benyomásra, s a hibát így önmagával fel nem kereszti..." /170/

Wargha István a tanítás alapjának az értelmi gyakorlatokat tartja. Ezek "...ha az életre, főképp a gyermek életére vonatkozó tárgyak felett tartatnak, kapcsolatban

állván egyszersmind a nyelvtudománnyal, az érzelem-képző természetleirással, az okosító történettel, az életben olly szükséges technikával, s egyebekkel, tehetnék alapját minden további tanulásnak." /171/ - fogalmazza meg nézőpontját, amelyet az óvónőképző mintaóvodájában igyekszik is majd megvalósítani.

Wargha István sokoldalú tevékenységét, irodalmi munkásságát a tolnai kisdedovóképző intézet igazgatójaként is folytatja. "Terv a kisdedovó képző intézetek terjesztése iránt két magyar hazában" című művét megelőzően is ír az óvodai oktató-nevelőmunkát segítő tanulmányokat.

Az Országos Levéltár Terjesztő Egyesületi iratai között őrzött, - 12. es számmal jelölt közgyűlési jegyzőkönyv XIV. pontjában olvashatunk arról, hogy Wargha István két óvodapedagógiai tárgyú írását szerette volna elfogadtatni a "választottsággal", 1840 június 5-én, de sikertelenül. Idézzük a dokumentumban megfogalmazottakat: "Varga István ur képző-intézeti Igazgató urnak illy czimű kettős munkája: I; Terv a kisdedovás terjesztése iránt II; Kalauz az olvasás és számvetés elemeiben" birálatára kiküldött tagok bemutatják a munkát illető véleményüket, miszerint azokat bár bennök sok jó észrevétel van, még is a' véleményben felhozott okoknál fogva kinyomtatásra nem ajánlják: V. ur a' Kalauzban sok jót és hasznost mond, sőt tán mind jó és hasznos, a' mit mond." /172/ Ezután megtudjuk a jegyzőkönyvből, hogy a Kalauzt megjelentetik, és lehetőség szerint olcsón árusítják. Wargha István, valószínűleg ismerve már a véleményezést, ezen a gyűlésen hivataláról le-

mond, aprólékos elfoglaltságaira, alacsony fizetésére és családi körülményeire hivatkozva. /Lemondási kérelmét Bezéredj István olvasta fel./

A továbbiakban megtudjuk azt is a jegyzőkönyvből, hogy: "Az egyesület sajnálkozva érti képző-intézeti Igazgató urnak ezen elhatározását; s' azt rendeli néki válaszolni: hogy lemondását el nem fogadhatja, sőt hivatalának folytatására szívesen felszólítja." /173/

Ezen az egyesületi közgyűlésen fogalmazódik meg a képző intézet Pestre való áttelepítésének igénye is, amiről a XVII. pontban olvashatunk: "Szóba hozatván ez uttal a' tólnai képző-intézetnek sok tekintetből igen kívánatos Pestre hozatala. Erre nézve az rendeltetett, hogy a közép-ponti Választottság dolgozzék ki valamelly kimerítő tervet, szemügyre vévén egyszersmind a pénztár erejét s' állapotját s' azon költségeket, mellyek az átköltöztetésre megkívántatnának." /174/

A Tervet Wargha István dolgozta ki, megalkotva a magyarországi kisdedóvók és kisdedóvóképzők neveléstani, módszertani és gyakorlati tervezetét.

Wargha István 1843-ban, Tolna vármegye költségén megjelentetett: "Terv a kisdedóvó intézetek terjesztése iránt két magyar hazában" című műve a magyar nyelvű óvodapedagógiai irodalom első olyan alkotása, amely az óvodai nevelés egész rendszerét szabályozza, a magyar kisdedóvás külső és belső, tartalmi munkáját rendszerbe foglalja. /XIII. számú melléklet/

Wargha István tervének célja a kisdedóvás terjeszté-

se Magyarországon. "Tervében a kisdédóvás országos szervezésének részletes átgondolt és gyakorlati tervezetét terjeszti elő... az országos szervezést társadalmi uton, egy nagy országos egyesület megalakításával gondolta keresztül vinni," /175/ - foglalja össze Wargha István művének célját Ballai Károly: A magyar kisdédnevelés fejlődéstörténetének vázlata című munkájában. Miközben Wargha tervezetében a kisdédnevelés terjesztésének lehetőségét vizsgálja, felvázolja a korabeli kisdédóvók, kisdédóvó képző intézetek nevelési célját, feladatait, tartalmi munkájának, alkalmazott módszereinek, eszközeinek rendszerét is.

Wargha István "Terv a kisdédóvó-intézetek terjesztése iránt két magyar hazában" című műve négy fejezetre tagolódik, a végén két függelék egészíti ki. Kis könyvét a "Tekintetes Tolna vármegye karainak és rendezőinek, mint a kisdédóvás lelkes pártfogóinak" ajánlja. /176/ Ugyanitt szól arról, hogy terve, a kisdédóvást Magyarországon terjeszteni, de azok közé tartozik "kik a nemzeti jólétet és nagyságot nem anyagi érdekek magvából kívánják csiráztatni, hanem úgy vélekednek, ha a' nemzeti elmélkedés és nagyság roppant épületének alapjául az erkölcsöt kell tenni, mely még az anyagi hasznok és jólét élvezésének is alapja legyen;..." /177/

Elmondja, hogy művét kicsiknek, nagyoknak egyaránt szánja, ezért az előadásmódja: "mindennapi öltözetben, nyílt és sima lesz... Innen ezen egyszerűsítés - szeretetből magyarázd, hogy a' lapokban egy csapat z-vel kevesebbet találsz, hogy ez helyet csak a' természetes hangu s'

egyszerű alaku c betűt használom." Soraiban a korabeli nyelvtudományban egyre többször felvetődő magyar helyesírás egyszerűsítésének gondolata is megfogalmazódik, igazolva azt, hogy felkészültsége milyen sokoldalú volt.

Az I. fejezetben meghatározza a kisdednevelés célját: "a beléjük járó, úgy szólván, egész idejüket bennök töltő gyermekekre mint óvó-javító-fejlesztő és képesítő-intézetek; mennyiben testi és lelki veszélyektől óvnak, sziv és értelmi hibákat orvosolnak természeti hajlamokat és tehetségeket fejtenek testet ügyesítenek, s' a' gyermeket a' polgári életre előkészítik." /178/

Már az első fejezetben kifejti a pszichológiai tudatosság érvényesítésnek követelményét a nevelésben. Felhívja a figyelmet arra, hogy a gyermek sziv és értelmi képzésében figyelembe kell venni a gyermeki kíváncsiságot, cselekvési ingert, mint motiváló tényezőt. Vizsgálódásunknak nem lehet célja e jeles munka minden pozitív részletének elemzése, a munkára, a közösségi életre, az egészséges életmódra nevelés korszerű, modern gondolatainak feltárása.

A cél, a feladat sokrétű, összetett. Szerinte a kisdedóvó intézetek: "A' nemzetiség dajkája, melly azon érzetet, hogy mindenki mint nemzetünk tagja, különös tartozásokra is köteles a' közanyának hazának nyelvére, törvényére, szokásaira, viseletére és mindennemű érdekére nézve, ébreszti, ápolja, mivel... S végre mivel azon gondolatot, hogy nyelv nélkül nemzeti életet képzelni sem lehet, hogy a' nemzeti nyelv a' testvérség szoros kapcsa." /179/ A nemzeti nevelés egyik alapvető területének tartja a nem-

zeti nyelv elsajáttatását, a magyar nyelv szépségeinek megismertetését, már kora kisgyermekkorban.

Wargha István pedagógiai elméletének sarkalatos pontja, annak a hangsúlyozása, hogy "A' kisdédóvóintézetek nem tanító intézetek." Elmondja, hogy a tolnai példány óvóintézetben is megtalálhatók a számoló eszközök, a betűk, író táblák, képek, kézművesi szerszámok: "Azonban ezek mind összevéve korántsem szoros értelemben tanító, - hanem csak testi és lelki erőt ébresztő, fejtő s' gyakorló eszközök." /180/ Az óvodai foglalkozások tartalmának és módszereinek megválasztásában pszichológiai tényezők, a gyermekek fejlődésének ismerete vezeti. Ezt igazolja a következő, lényeges megállapítása is: "Van a gyermekben bár mily kicsiny is, egy inger, melly mint valamelly tökéletes erőmű soha, egy pillanatig sem nyugszik, s ez a cselekvő inger. Ezt elnyomni nem szabad... etetni, táplálni kell... a tanszerek célja... nem tanítás... hanem a' tény-inger táplálása, célra igazítása, testnek, léleknek fejtése, erősítése." /181/

Kívánsága, hogy a kisdédóvóktól számítani kell minden tudományos oktatást, és azt, hogy: "a fejtő módszernek mennyire csak eszközölhető, szemre vagy egyéb érzékszervre hatónak kell lenni. A gyengéd kisdéd korban alig fogékony a lélek egyébre annál, mit szemmel láthatni, füllel hallhatni, kézzel tapintani tud." /182/

Kifejti, hogy lehet az "elemkékben" is elkezdni az olvasás, írás tanítását, de ezt csak a gyermekek életkori sajátosságaihoz alkalmazkodó, játékos módszerekkel szabad.

Olvasni például a könnyedebb szövegű olvasótáblákról, írni pedig a homokban, vagy a tanterem padlójára krétával írva kell tanítani a gyermekeket.

A későbbiekben felháborodva bírálja a korabeli iskolai tanítást, különösen azért, mert: "falusi iskoláinkban sok helyen a' magyar nyelv egészen ismételten, még maga az ugynevezett mester előtt is." Az anyanyelvi nevelés fontosságát kiemelve ugyanott, folytatja: "Az elemkékben minden megszorítás és kényszerítés nélkül a' már kis gyermek a' magyar nyelvvel, ősei reá maradt örökségével, melyből a' szegény ártatlan kis polgárt egyéb viszonyok kizárnák, megbarátkozik, hazáját, nemzetét ismerni, szeretni kezdi, szokja." /183/

A Tolna megyei kisdudóvó intézetben is gondokat jelentett a magyar nyelvhasználat kérdése. Wargha István leírja, hogy amikor a képző intézet élére került, minden huszadik gyermek beszélt csak magyarul, de örömmel állapítja meg, hogy a nevelőgunka eredményeképpen: "nincs gyermek, ki esztendeig ide járván magyarul ne beszélne. Sőt az intézet keletkezte után harmadik évre már a' társalgási nyelv is többnyire a magyar lett. Ez pedig minden erőltetés és jutalom nélkül történt." /184/

Könyvének második fejezetében, "A képző intézetekben előadandó tanulmányok" címszó alatt, felsorolja a képzőben tanítandó tárgyakat. "A magyar nyelv és írásmód", "alaktan" tanítása is szerepelnek ezek között. Két év alatt kell a hallgatóknak, nem magyarázatok, hanem gyakorlat által elsajátítani a tananyagot. A második év végén vizsgát

tesznek és bizonyítványt kapnak. A bizonyítvány formáját az Országos Levéltárban található egyesületi dokumentumok őrizték meg az utókor számára. - "A Kisdedóvó i. Mt. Egyesület közp. választottságának 1841-iki november 21-ikén tartott ülésében következő határozatok." című dokumentumának 118. pontja ismerteti a "kisdedóvók bizonyítványi albumának mintáját." /185/ /XIV. számú melléklet/

A kisdedóvó képző intézetek hallgatói 6-8-ig elméleti órákon ismerkedtek a pedagógiával, majd egész nap felváltva, a minta óvodában gyakorlati kiképzésen vettek részt.

A tolnai kisdedóvó-képző intézetben folyó tanulmányi munkáról sokat megtudhatunk egy ismeretlen erdélyi utazó uti naplójának részleteiből, mely az Athenaeum című tudományos, kritikai, szépirodalmi lap 1843 február 15-i számában jelent meg. Az ismeretlen szerző elragadtatással a következőket jegyezte fel: "Ki honnak" nevezetességeit, habár magában is, megtekinteni kívánja, az a' kisdedóvó intézeteket, azok közül főleg a, tolnait nem mellőzheti. Ez egyike honunk legszükségesebb intézeteinek. Ennek ugyanis célja kisdedóvásra alkalmas egyéneket képezni." /186/ A szerző a tolnai képzőben tett látogatásáról szóló beszámolójában elmondja, hogy éppen tanítási gyakorlat volt a minta óvodában. Sok kisgyermek, - fiuk-lányok vegyesen - ültek kis támlás székeken, körülöttük a dajka foglalatoskodott. A "kisdedek" körül, két, gyakorlatot végző hallgató foglalatoskodott. Megragadta figyelmét, hogy milyen humanus módon bánnak a gyermekekkel. A látottakat ugyanott így írja le: "Van az intézetnek csinos könyvtára a' leg-

jelesb korszerű könyvekből. Jár három lapja, u.m. Pesti Hirlap, Athenaeum." /187/ Kissé sajnálkozva meséli el, hogy a hallgatók közül az egyik oláh, de "azt szavából, vagy egyéb valami jelből senki sem ismerné." Majd így folytatja: "Ki Erdélyben az oláhok balázsfalvi iskolájában megfordult, örömmel tapasztalhatta, miképpen élt majd minden egyén a' felsőbb osztályokban, s' a' tanár, sőt maga a' derék püspök is, készséggel beszél magyarul, a' jelesb lapok s' könyvek részint egyéneknek, részint társaságoknak megmennek." /188/ A megjegyzés, a nemzetiségi körében is egyre inkább megkövetelt magyar nyelv használatára utal. A későbbiekben látni fogjuk, hogy az 1860-70-es években talán az oláhok fognak a legerőteljesebben tiltakozni az óvodák magyarosítási törekvései ellen.

Wargha István az óvónőképzős hallgatóktól egyre inkább megkivánta, azok: "magyar és német sőt ha lehet, több nyelvekbeni jártasságát." /189/ Az, hogy: "a kisdédóvó intézetekben egyedül divatozó nyelv a' magyar nyelv legyen, mondani sem szükséges." /190/ - jelenti ki Tervében.

A telnai óvónőképző intézet minta-óvodája hajnaltól estig nyitva volt. Minden oktatójától megkövetelte Wargha, hogy tökéletesen beszéljen magyarul.

Wargha nevelési rendszerében a testi nevelésen, a szivképzésen, az értelemfejlesztésen, a nemzeti érzet művelésén és néhány műügyességen van a hangsúly.

A telnai - 1843-tól a pesti - példány kisdédóvóban az anyanyelvi nevelés lehetőségei sokszínűek. A testi nevelést szolgáló foglalkozásokon a gyermekek megnevezik

testüknek minden részét, ezzel bővül szókincsük. A szivképzés tárgyai, módszerei, eszközei között is fontos helyet kap a gyermekek beszédfejlesztése. Nem száraz, unalmas szabályok, vagy erkölcsi mondások bemagoltatása a cél. Az egyes ismereteket, erkölcsi fogalmakat: "mese vagy elbeszélés által, mellynek nem holt szavait, hanem szellemét" /191/ - felfogva, vagy alkalmazva tanulják, melyeket az oktató, a gyermekeket magával ragadóan mutat be.

Wargha István Tervének 143. oldalán közöl egy mesét, amelynek legfőbb célja az erkölcsi nevelés, a mesét kedves, könnyed, szép magyar nyelven fogalmazza meg. Ez mindenképpen nagy előrelépés a korabeli komor, száraz, iskolai történetekhez viszonyítva. A mese keret a népmesék hangvételére emlékeztet, szereplői a gyermekek által is szeretett kedves kis állatok: a méhecske, galamb, madarak. A mese nyelve képszerű, szemléletes, az esztétikai és érzelmi hatásokra is törekszik. A mese bevezetője is hangulatos, ritmikus próza: "Egy méh a vizparton virágot keresett, és mézzel terhelve abba belé esett. A mint ezt egy szelíd galamb észrevette. A méh felvergődván egyik levelére, szerencsésen kiért a patak szélére. A jótévő galamb azonnal elrepült, egy terebély fának zöld ágára felült." /192/ A szöveg lüktető, ritmikus, sok benne a mozgalmasságot fokozó ige, ami a gyermekekre jellemző motorikusságot kielégíti. Kár, hogy a népmesék hangvételét követő mesei részleteket állandóan súlyos, felnőttes erkölcsi szentenciák szakítják félbe az isteni gondviselésről, a jószívúségról, a szeretetről, a szófogadásról.

Wargha az éneket is fel kívánja használni a "beszéd-műszer", a hangképző szervek fejlesztésére. Szerinte az értelemfejlesztés eszközei, és a szemléltetés segítik a gyermekeket abban, hogy ne holt, jelentés nélküli szavakat tanuljanak meg.

Példányóvodáiban az oktatás tárgyai: az alaktudomány, számvetés, földleírás, természettudomány és természetleírás, olvasás, írás, rajzolás, éneklés.

Az anyanyelvi nevelést az ismeretközlő beszélgetések, a hangoztatás, a betűk megismertetése, a silabizáló olvasztanítás, a mesék, elbeszélések hallgatása, a hazafias érzelmeket és a megtanulandó ismereteket tartalmazó versek bemagolása szolgálta.

Az alkalmazott módszerek között Wargha kisdédóvójában leggyakrabban a szemléltetés és a társalgás szerepelt. A közlő módszereket megtiltotta az óvodában. /193/

Wargha István Peres Sándor jellemzése szerint: "A kisdédóvó intézetek célját, hasznát, szükségességét nagy tudással, bő tapasztalattal, alaposan és helyesen mutatta ki; a kisdédek nevelésében a cselekvés elvéből indult ki s azt a szeretetre, jó példára, a fokozatos haladásra, a kedélyes mulattatásra építi, és benne felekezeti vonást nélkülöző vallásos érzés ápolására, a szív nemesítésére, és a magyar nemzeti érzés fejlesztésére, s a magyar nyelv terjesztésére nagy és méltó gondot fordított." /194/

Wargha István ismerte Wilderspin, Wertheimer, Wirth, Chimani óvodapedagógiai nézeteit, de ennek ellenére alkotása teljesen eredeti. Terve a magyar kisdédnevelés első

elméleti és gyakorlati alapvetése, amelynek hatása a magyar óvodapedagógiában az 1870-es évekig érzékelhető. Próbél ellenzői még a 90-es években is a Wargha-féle ún. "hagyományos nemzeti irányzatot" kívánták vissza. /195/

A tolnai óvónőképző megnyitása, Wargha István értékes elméleti és gyakorlati tevékenysége, jelentős fejlődést eredményezett a magyarországi óvodai oktató-nevelőmunkában. Önmagában az a tény, hogy a tolnai, illetve pesti óvónőképző látta el képesített nevelőkkel az ország különböző kisdedóvó intézeteit, mutatja, hogy az óvónőképző szellemi, gyakorlati irányítása meghatározta a magyarországi óvodák munkáját.

Az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban volt egy terjedelmes kézirat, amely egy 1844-ből fennmaradt felterjesztés. /A Főszékesegyházi Könyvtárból időközben a Magyar Tudományos Akadémiához került át, amit kutatásaink során tudtunk meg. Az Akadémiától elutasító választ kaptunk, így az eredeti dokumentumot más forrás alapján elemezzük./ Dr.Mészáros István, a neveléstudományok kandidátusa hívja fel figyelmünket: "A faluhelyeken kívánatos kisdedóvó intézetet miként lehetne ártatlan, tréfás és megkedveltető mulatság útján némelly jó siker szerint taníttatóvá tenni" című jelentős korabeli dokumentumra, mely már Wargha István nevelési elveinek terjedését igazolja.

A falusi óvodák belső életét jól ismerő, ismeretlen szerző - Warghához hasonlóan - olyan kisdedóvót kíván, ahol jól érzik magukat a gyermekek. Felhívja a figyelmet arra, hogy egyrészt szórakoztató és tanulságos története-

ket kell elmondani a gyermekeknek, másrészt az olvasást kell játékosá tenni. A betűtanításhoz is játékos megoldást javasol. Eszerint egy-egy gyermek lesz pl. a D betű, melyet kis táblácskán is megkap. Ezután ezt a betűt a nagy betűtáblán is megkeresi. Következhet a betű felismertetése, helyes kiejtése, gyakoroltatása. A későbbiekben a gyermekek egy dobozból betűkártyát húznak ki, a tanító megnevezi ezt, és annak a gyermeknek, akinek a betűjét a tanító a kezében tartja, ki kell mennie a nagy táblához. Ha betűjelét azon is megmutatja, akkor az asztalon lévő cseresznyéből vagy cukorkából egyet elvehet. /196/ Ezt a játékos módszert ma is alkalmazzuk az óvodában, akkor, amikor különböző tárgyak közül az adott hanggal kezdődő tárgyat keresetjük meg a gyermekekkel. Természetesen nem betűtanítás, hanem a hangok tiszta kiejtése céljából, és nem természetbeni jutalmazás reményében játszunk így a gyermekekkel.

Tudunk több olyan, Tolnán végzett óvóról, aki saját óvodai gyakorlatában igyekezett megvalósítani az ott tanultakat. A "Kisdednevelés" című folyóirat 1900. évi: "Emlékezés régiekről" című rovatában megjelent cikkekből megismerkedhetünk Tóth István oktató törekvéseivel. Óvodájában játékos módszerekkel sajátíttatta el a természetismeret anyagát az óvodásokkal. Nem alkalmazta a "szajkómodori" tanítást, mégis bámulatosan haladtak a gyermekek /197/ - mint elmondja.

A tolnai kisdedóvó-képző intézetben végzett VARGA Péter, aki 1839-ben jelentetett meg, az óvodai oktató-ne-

velőmunkát segítő kis könyvecskét: "Nefelejts, vagy azon erkölcsi mondások, énekek és imádságok gyűjteménye, melyekben a' pesti belvárosi kisdedővő intézetben a' kisdedek' sziveik képeztetésére gyakoroltatnak, ugyanezen intézet rövid történetével" címmel. A címoldalon olvasható, hogy szerzője a könyv jövedelmét az óvóintézet fejlesztésére ajánlja fel. Művét "A' kisdedek valódi barátjai és pártfogóinak, nemkülömben a' kisdedővő intézetek ápolóinak mély tisztelettel ajánlja a' Kiadó." /198/ /XV. számú melléklet/

Előszavában "A' kisdedővő intézetek céljáról, hasznáról, és azok rövid történetéről ir." Wargha István elveit hangoztatja, miszerint: "nem kell a' kisdedővő intézeteket az iskolához hasonlítani, mivel ezeknek fő célja a' gyermekek elemi tehetségüket mulattatva fejtegetni, s' mivelni...Azonban ezek az említett tanulmányokban tehetségekhez képest némileg már alap elveket, ámbár csak mulattatva nyernek, miáltal nem unják a' tanulást, sőt magok igyekeznek tudásokban előre lépni." /199/

A kisdedővő intézetekről szólva elmondja, hogy az a gyermekeknek és a szülőknek egyaránt sok hasznót biztosítanak. A gyermek mellett, hogy vidám társaságban: "nyájas erényekre vezettetnek és megelégedetteké teendik, egyszerűsmind finomul, és némüleg tökéletesül a' szóművők, nem kevésbé gyakoroltatnak a' honi nyelv megtanulásában is, és az ezen nyelv tulajdon hangjához már időkorán szoknak." /200/

Varga Péter a következőkben a magyar kisdedővők kialakulásának, fejlődésének történetéről ir. Wargha Istvánt mélységesen tiszteli, a legnagyobb megbecsüléssel szól ró-

la: "A' jó Isten áldása szálljon rá, méltóságos családjára, és minden nagylelkű kisdedek Pártfogóira." /201/

Varga Péter kis kötetének versei bepillantást engednek az akkori pesti óvoda életébe. Az óvodai foglalkozások anyagának ez volt az első nyomtatásban megjelent kiadása. A versekbe szedett témák, tananyag, a reformkori pesti óvoda élő-eleven életét érzékeltetik. "Az iskola hasznáról" című versikéből megtudhatjuk, hogy mivel foglalkoztak az óvodában a gyermekek. Varga Péter a korabeli megnevezést használja, amikor iskolának nevezi a kisdedóvó intézetet, amelyet még maga is kis iskolának tekint.

"Az iskolába járni,
Sok jót, szépet tanulni,
Jobb, mint otthon magányban,
Zárva lenni szobában.

Itt ábécét tanulunk
Egytől százig olvasunk
Az egyenes járáshoz
Szokunk már kiskorunkban
S nevelkedünk a jóban

Az égi madarakról,
Vad és házi állatokról,
Nap, hold és csillagokról,
Hallunk itt s több másokról.

Szép erkölcsi meséket,
Mi gerjeszti szivünket,
Hallunk itt nagy örömmel.

Ami hasznos, szükséges,
És szüleinknek kedves,
Neveltetünk erkölcsben,
Isteni félelemben." /202/

Megismerhetjük Varga Péter verseiből a kisgyermekek napirendjét reggeltől estig, otthon, és az "oskolában". A kisgyermek a versekből tanulták meg az illedelmes magaviselet szabályait, azt hogy az "oskolában", az utcán, az asztalnál, játék közben, idegen háznál, hogyan kell viselkedni.

A reggeli és estéli imádságok szövege, a többi versehez hasonlóan, többnyire az óvodáskorú gyermekek értelmi fejlettségéhez, érzelmi világához, szókincséhez igazodik.

Az erkölcsi szabályokat is versek segítségével taníttatta meg a gyermekeknek Varga Péter. Ezek között már több a felnőtt gondolatot is kifejező. E versek között ilyen címűek szerepelnek például: A' szánakozó gyermek, A' gonosz gyermek, Ősztön a munkásságra, Egy nép dall című vers a király és a királynét dicsőíti, a gyermekektől teljesen idegen szöveggel.

"Tartsd meg Isten királyunkat,
Kegyes Ferdinándunkat,
Nyujtsd ó Fölség Királyunknak
A' Te erős jobbodat." /203/

A kis kötete egyik legszebb darabja, amely a népköltészeti alkotások hangvételét idézi, a "Karácsonyi ének". Különösen a vers első sorai, kifejezései bizonyítják ezt:

"Mostan kinyílt egy szép rózsavirág
A'kit régen várt az egész világ" /204/

A versek nyelvezetében sok a germanizmus, de jó az, hogy magyar nyelvű fejezete is van a kötetnek, ami a maga korában rendkívül értékessé teszi. A könyv magyar nyelvű része erkölcsi mondásokkal fejeződik be. Ezután német nyelvű tanversikéket közöl Varga Péter, Varga Péternek, a pesti belvárosi óvoda vezetőjének "Nefelejts" című verseskötete a reformkori óvodapedagógia egyik értékes dokumentuma, komoly forrás a korabeli óvodák tartalmi munkájának feltárásában.

Mindenképpen meg kell említenünk a kisdedóvásügy és Wargha István óvodapedagógiai nézeteinek buzgó terjesztőjét, Kacs Kovics Lajost, aki a Terjesztő Egyesület titkára volt. Wargha Istvánnal egy időben harcolt a magyarországi óvodahálózat kiterjesztéséért. Az első magyar nyelvű óvodapedagógiai lapot is ő szerkesztette, amely "Közlemények a kisdedóvás és elemi nevelés köréből" címen jelent meg, 1843-ban. Sajnos a kiadványnak csak az első füzeté látott napvilágot, de abból sokan megismerhették Wargha István tolnai kisdedóvóképző intézetének és példány-óvodájának belső életét. /XVI. számú melléklet/ Kacs Kovics saját értekezését is megjelentette a közleményekben: "A kisdedóvás országos szempontból tekintve" /205/ címmel. Ebben az írásában elmondja, hogy az erényes polgárok nevelését már kisdedkorban el kell kezdeni. Szerinte a polgári boldogságnak biztosítója: "A polgári egyének lelki egydedsége, vagyis nyelv, szokás és a közjóban összpontosuló érzelmegek egysége, szóval: a nemzetiesség." /206/ Kacs Kovics Lajos sorai a reformkori lángoló hazaszeretetet fejezik ki, tevékenység-

gére tenni akarás, a hazaza fejlődésének sürgetése jellemző.

Wargha István, Kacs Kovics Lajos műveikben főként a kisedővás céljával, feladataival, hasznával, terjesztésének fontosságával foglalkoznak.

Az ő írásaik mellett megjelennek jelentős kiadványok, melyek az óvodai oktatás módszereivel részletesen is megismertetnek. Így például az 1870-es évekig éreztette hatását a magyar óvodapedagógiában KARÁDY Ignác: Elemi nevelés című, 1848-ban megjelent, konkrét metodikai megoldásokat is ismertető könyve.

Karády Ignác Wargha István tanítványa, Kossuth Lajos gyermekeinek nevelője volt.

Peres Sándor szerint Karády Ignác: Elemi nevelés című művében az óvodai neveléssel kapcsolatos ismereteit rendszertelenül közli. /207/ Módszertani utmutatásaiban is gyakran téved, de ennek ellenére jelentős forrás a korabeli óvodai oktatás metodikájának feltárásában.

Karády a gyermekek anyanyelvi nevelésével, annak tárgyaival, módszereivel, eszközeivel könyvének II. fejezetében, az értelemfejlesztésről szóló részben foglalkozik részletesen. Véleménye szerint meg kell várni míg a gyermek tudásvágya felébred. Megismerési vágyát később kérdésekkel kell ébren tartani. Leírja, hogy a kérdések mindig a gyermek környezetében lévő dolgokra vonatkoznak. A kérdésfeltevés követelményeit is közli, példákat, a helyes kérdésformákat is felsorolja. Ezek a tárgy, dolog, vagy jelenség nevére, készítőire, anyagára, funkciójára, külső formájára vonatkoznak, ugyanugy, mint az a Mayo-testvérek

beszélgetéseiben. Karády szerint a mi ez?, ki csinálta?, miből csinálta?, mivel?, miért?, hány? kérdések mellett egyebeket is kérdezhet a tanító-óvó, de követelmény, hogy a beszélgetés tárgyát mindig szemléltesse.

Meg is fogalmazza könyvében a követelményt, hogy a gyermekekkel: "összehasonlitassunk, és következtessünk, azaz ítéleteket" /208/ alkottassunk. Karády beszélgetéseiben a gyermekek gondolkodásának fejlesztésére törekszik, erre utalnak oksági viszonyokat, ténymegállapítást, elemi következtetések levonását igénylő kérdései. Alkalmazott kérdései a gyermekek anyanyelvi nevelését nagymértékben is szolgálták. Az óvodáskorban szigorú párhuzamban halad a beszédfejlődés a gyermekek gondolkodásának fejlődésével, amit helyesen ismert fel. Ma már a kutatási eredmények alapján tudjuk, hogy: "A gyermekek ismereteinek bővítése a környező valóság tárgyai és jelenségei észleléseinek, tapasztalatainak kiszélesítése alapján megy végbe. Az ismeretek bővítése maga után vonja a gondolkodás fejlődését, ez pedig a szókincs gazdagodását és helyes ítéletek alkotását," /209/

Karády Ignác haladó elképzeléseit bizonyítja, hogy a beszélgetések mellett fontos szerepet szánt a gyermekek nyelvi nevelésében a hangoztatásnak, és a szóképzésben jelentős meséknek, verseknek.

A "hangoztatás" foglalkozáson megtanította a gyermekeknek a magyar nyelv hangzóit. Először a magánhangzókat ismertette meg velük, ami mai értelmezésünk szerint helytelen volt, mert a gyermekek a mássalhangzókat sajátítják

el könnyebben. Ennek ellenére törekvése a maga korában előremutató volt, annál is inkább, mert a hosszú és rövid magánhangzókat is megkülönböztette a gyermekekkel, és az adott egytagu, majd két-, háromtagu szóban fel is ismertetve velük, majd ezt helyesen gyakoroltatta, amikor a gyermekekkel önállóan is mondatott hasonló szavakat.

Warghától eltérően ennél tovább nem ment, olvasni, írni nem tanította meg az 5-6 éves gyermekeket sem.

A legértékesebb korabeli könyveket használta és ajánlotta kortársainak. Így például Lukács Pál: Kis verselőjét, Bezerédj Amália: Flóri könyvét.

Nagyon értékes javaslatokat tett az anyanyelvi nevelés szempontjából döntő tanítói bemutatásra is. Felhívta a figyelmet arra, hogy a tanító beszéde, a mű tolmácsolása, "a betanítás mindig értelmes hangon, tiszta kiejtéssel." /210/ történjék.

Könyvében egy mesét dolgoz fel, amely arról szól, hogy egy kéményseprő el szeretne volna lopni a hercegné aranyóráját, de az utolsó pillanatban lelkiismeretére hallgatva meggondolta magát, rájött, hogy jobb szegénynek, de becsületesnek maradni. A mese moralizáló, tanítószándéku, de könnyedebb már a korabeli óvodákban bemutatott vallási tárgyú elbeszéléseknél. A mese korabeli óvodai feldolgozási módszereit is leírja Karády, amely valójában a mese szó szerinti bemagoltatása. Az irodalmi alkotások, az elbeszélések, mesék, versek feldolgozásmódja még az 1800-as évek végén is ugyanilyen marad a magyar óvodákban. Karády az esztétikai élményszerzésre egyáltalán nem, csak a gondol-

kodás és beszéd fejlesztésére ügyelve a következőképpen mesél: "Mondd édes fiam: A kis méhe. Mégegyszer! Elrepült. Most egészen: A kis méhe elrepült. Egy kis virág... Még egyszer... Ágra ült... Most egészen: Egy kis virág-ágra ült. - Most mind mondjátok... Most próbáld magad!" /211/ a mese további részeit is ugyanilyen memorizáló módszerrel dolgozza fel: "Volt egyszer egy hercegné: Mi volt egyszer? A hercegné szobájában volt egy kandalló. Mi volt a hercegné szobájában? Hol volt a kandalló? Jól van. Ez a kandalló nagyon füstös volt, hogy tehát tiszta legyen, kéményseprőt hivatott. Milyen volt a kandalló? És miért hívatta a hercegné a kéményseprőt? stb." /212/

Az együttes felmondás a "karban beszélés", "karban olvasás" iskolai módszer volt, amit természetesen az 1800-as években az óvodákban is alkalmaztak. Az 1933-ban megjelent Pedagógiai lexikon hosszadalmasan foglalkozik a karban tanítással. Megtudhatjuk, hogy a "mechanikus emlékezés eszközének tekintették", később a népiskolában is tiltották, mert úgy látták, hogy "meglazítja a fegyelmet és lehetetlenné teszi az egyes tanulók kiejtésének ellenőrzését." /213/ Az indoklás az anyanyelvi nevelés szempontjából teljesen helytálló, mégis gyakran előfordul óvodáink gyakorlatában ma is, hogy a verseket csoportosan gyakoroltatják az óvónők, ami nagyon hibás eljárás. A pedagógiai lexikon sorait tovább olvasva a helyes döntés visszavonásáról olvashatunk. A nyelvlélektani kutatásokra hivatkozva, az 1900-as években újra indokoltnak látják a "karban" beszélést, mert úgy vélik, hogy: "minél több szóképzettel, /hallási, látá-

si, beszédmozgási, írásmozgási, tárgyi és érzelmi képzet-
társul egy szóképzet, és minél gyakorlottabb az az idegpálya,
amelyben az asszociáció végbemegy, annál gyorsabban és erő-
sebben idézhető fel egy szó, mondat vagy mondat-sor. Tömeg-
tanításban, ahol a tanulókkal egyénileg csak keveset foglalkoz-
hatunk, nagyon kívánatos, hogy bizonyos szokat, mondatokat,
számsorokat stb. minél többször mondjon ki a tanuló." /214/
A mai pszicholingvisztikai kutatások eredményeivel ellentét-
ben, - mely a beszédnevelésben elsődlegesnek a tevékenységet
tartja - a karban való beszélést részesítik előnyben egészen
a felszabadulásig. Egyedül az szól a csoportos olvasás, fel-
mondás mellett, hogy ilyenkor esetleg a félénkebb, gátláso-
sabb gyermekek is megszólalnak, természetesen az is csak a
gyengékkel való egyéni foglalkozás után lehet eredményes.

Karády Ignác: Elemi nevelés című könyvéből megtudhatjuk,
hogy az iskolából ismert feldolgozási módszereket alkalmazva
tanította az óvodásokat. Wargha István és Ney Ferenc óvodape-
dagógiai művei mellett legbiztosabban az ő metodikai utmuta-
tásai alapján következtethetünk az 1840-50-es évek magyar ó-
vodai anyanyelvi nevelésének módszereire.

3.

Az óvodai anyanyelvi nevelés jellemzői Ney Ferenc óvodapeda-
gógiai tevékenységében és az első egyetemes magyar tanító-
gyűlés idején /1844-1849/

Az óvónőképzőt 1843-ban Tolnárról Pestre helyezték át. A
pesti képzőt október 15-én ünnepélyes keretek között nyitot-
ták meg. Először egy bérházban folyt a tanítás, majd az ujon-
nan felépült erzsébetvárosi, Valeró utcai épületben, melyet

a reformkor legismertebb építész, Pollák Mihály tervezett.

Nagy veszteség érte az intézetet, mert 1844-ben Wargha István igazgatói tisztségéről lemondott. A Terjesztő Egyesület pályázat útján Ney Ferencet bízta meg a pesti óvónőképző intézet vezetésével.

NEY Ferenc lényegében az elődjei útján haladt tovább, ha eszközölt is kisebb változásokat az óvónőképzés rendszerében. Igazgatói működésének nagyobbik része az 1848-49-es forradalom utáni időszakra esett, 1861-ig volt a pesti óvónőképző igazgatója.

Tevékenysége során, igyekezett felülemelkedni a külföldi óvodapedagógiai módszereken. Ismerte az angol óvodapedagógiai elméleteket, tudott már Fröbel munkásságáról is, de önálló, a magyar szellemnek megfelelő rendszer kialakítására törekedett. Peres Sándor szerint: "Ney sokat tanult, önálló gondolkozó tagja volt a régi magyar iskolának." /215/

Ney Ferenc az óvónőképzőben arra törekedett, hogy a hallgatók megszerezzék a legalapvetőbb ismereteket, azonban első-sorban gyakorlati munkájukra igyekezett felkészíteni őket. Erőteljesen hangsúlyozta, hogy a pedagógusnak ki kell tudni választani ismereteinek azt a kis körét, amelyeket növendékeiknek át kell adnia.

Ney Ferenc a pesti kisdedóvó-képző intézetben a reformkor szellemének megfelelően a magyar nyelv terjesztésére nagy gondot fordított. A képzőben: "a felveendő növendékektől eleintén megkövetelték, hogy magyarul és németül tudjanak, majd elegendőnek találták, hogy illető a német nyelvet valamenynyire értse." /216/

1844-ben már 40 növendéke volt a képzőnek. 1845-ben Ney Ferenc elkészítette az óvónőképző intézet új szabályzatát és tantervét, amelyet a Terjesztő Egyesület közgyűlése még ebben az évben el is fogadott. Ney Ferenc szerint "A kisdédóvás sikeres vezetésére többoldalú ismeret kívántatik, mint az elemi tanításra." /217/

A képző tanfolyam egy év volt, de megkívánta, hogy - napjainkhoz hasonlóan - a hallgatók a gimnázium elvégzése után jelentkezzenek az óvónőképzőbe.

Új tantárgyakat vezetett be, a tudományok fejlődését követve. Az általa vezetett képzőben az óvó-jelöltek magyar stílus és nyelvgyakorlatokat, magyar nyelvtant és hazánkban először lélektant, és embertant is tanultak. /218/

Nagyon jelentős volt, hogy Ney Ferenc már ekkor felvette, hogy nőket kell óvónőkké képezni. /219/

Ney Ferencről a korabeli dokumentumokban nem sok adatot találhatunk. Óvodapedagógiai nézeteivel műveiből ismerkedhetünk. Sok szépirodalmi alkotása, gyermekverskötete is ismertté tették nevét. Az "Ibolyák. Beszélfüzér kisebb gyermekek számára." Pesten, 1843-ban, a "Kisdédóvási nefelejts" 1845-ben, "Gyermekek könyve" 1851-ben, "Gólyafüzér a nevelés viránylígétéből" című alkotása, 1855-ben jelent meg. /220/

A "Kisdédóvási nefelejts" című kis munkájában fogalmazza meg a kisdédóvás célját, amely Wargha István meghatározásához hasonlóan: "megóvni a gyermekeket minden testi és lelki veszélytől: azért az intézetekbeni folytonos ügyelet nem csak testőkre s annak erősítésére, hanem lelkőkre s annak fejlesztésére s némi művelésére is kiterjed." /221/

Ney Ferenc óvodapedagógiai elveit, az anyanyelvi neveléssel kapcsolatos törekvéseit, egy 1881. április hó 11-én írt cikke alapján foglalhatjuk össze. Ney Ferencet a cikk megírására Dömötör Géza, a Kisdédnevelés című óvodapedagógiai folyóirat felelős szerkesztője kérte fel, mert: "Ney Ferenc igazgatói működése éppen azon időszakra esik, midőn a hazai válságos események által a kisdédóvás úgy is oly helyzetbe jutott, hogy annak megmentése és továbbfejlesztése céljából oly szilárd akaratra, oly körültekintő tapintatosságra és lan- kadatlan buzgóságra volt szükség, mint a minőt egy Ney Ferenczben tisztelni szerencsések vagyunk." /222/

Ney Ferenc: Kisdédóvó-képezdei éveimből című cikke, 1882. márciusától jelent meg folytatásokban a Kisdédnevelés hasábjain. Ebben az írásában elmondja, hogy az óvónőképző igazgatójaként, mennyi élményben, mennyi keserűségben volt része 17 év alatt.

Szerinte minden nevelés halála az egyoldalúság, a mindent elnyomó testi nevelés, és az eltulzott betűtanítás. A legújabb kor vívmánya "A sokat és sokfélét tanítás mániája, az agynak betűkkel, szavakkal, számokkal, jegyekkel, ábrákkal, idomokkal... való tulterhelési rajongása." /223/

Ney Ferenc boldogan emlékszik vissza arra, hogy a pesti mintaóvodához "közellevő terézvárosi lakosság... és még egy újabb elnevezést talált ki, önszántából, önmön sugalmából, és vonzalmából: elnevezte azt /az óvodát/ - magyar iskolának." /224/ Elmondja, hogy munkájához éppen ez adta az erőt. A gyermekek megóvása, nevelése, oktatása mellett még magyarokká is tette őket, mint írja: "azoknak gyermekeit, kik maguk legjobban rös-

telték, hogy nyelvre nézve még nem magyarok, habár érzésre nézve régen azok." /225/ Ney Ferenc ugyanugy, mint Wargha István a gyermekek állandó foglalkoztatását hangsúlyozza, de még Warghánál is nagyobb figyelmet fordít a játéokra. Kiemeli, hogy az óvoda nem iskola, ezért még a kötött napirendet is feleslegesnek tartja.

Az érzékeltetéssel egybekapcsolt szemléltetésnek ő is nagy jelentőséget tulajdonít. A "Kisdedóvó képezdei éveimből" c. írásából megismerhetjük anyanyelvi nevelési céljait. Szerinte a kisebb óvodásokat csak egyes rövid szavak összerakására kell tanítani, a nagyobbakat viszont oda kell eljuttatni, hogy a legegyszerűbb szóból a gondolatoknak egész sorozatát tudják összefűzni.

Ennek módszerét abban jelöli meg: "hogya a gondolat okos is legyen, helyes is és alapos, és mákszemnyivel se haladja túl a kised felfogási körét... sőt magára a helyes beszédre nyelvtanilag" /226/ is neveljen. Ney Ferenc helyesen ismerte fel, hogy a gyermekek beszédfejlesztésében a fokozatosság elvét kell követni.

Ney Ferenc korszakalkotó gyakorlati elképzelést valósított meg az anyanyelvi nevelés szempontjából akkor, amikor a környezetismeret-oktatás tartalmát jelentő foglalkozási ágakat egységesítette, és az új tantárgyat társalgásnak nevezte. Az új nevű foglalkozási tárgy a századfordulóig az anyanyelvi nevelés egyik lényeges eszköze volt.

A meséket, verseket, a beszélgetést, "szép, jó és hasznos dolognak" találja a nyelvi nevelésben. Megbirálja Pestalozzit, amiért a gyermekeket rengeteg beszédgyakorlattal és

szófüzéssel untatta.

Ney Ferenc az "egyeztetők" első képviselője, de törekszik az önálló módszerek meghonosítására intézetében. Ney Ferenc Deák Ferenc köréhez tartozott, örült, hogy az meglátogatta intézetét és órákig hallgatta előadását a kisdiednevelés hasznáról, feladatairól. /227/

A reformkor haladó társadalmi, politikai törekvéseinek eredményeképpen felvirradt a magyar nép történetének legszebb korszaka. "A nemzetnek vannak olyan történelmi pillanatai, amelyekben minden problémája egyszerre világosodik meg. Ilyen volt 1848 is. Ennek a kornak az eszményei csak a hivatalos magyar kormányzás ellenére valósulhattak meg" /228/ - fogalmazza meg Ortutay Gyula, a forradalom szükségességének, elkerülhetetlenségének okait.

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc meghatározta a kisdiedóvás magyarországi fejlődésének további útját is.

A kezdeti nehézségek leküzdése után a magyar óvoda töretlenül fejlődött 1848-ig. Abban, hogy a magyar kisdiedóvás ügye felfelé ívelt, közrejátszott az 1848. július 20-25-ig tartott első egyetemes magyar tanitógyűlés is.

Tovasi Lajos kezdeményezésére az első tanitógyűlésen külön szakbizottság foglalkozott az óvodaügy kérdéseivel.

A tanitógyűlés elnökévé a reformkor és 1848 haladó pedagógusát, a magyar nyelvért folytatott küzdelem egyik kiváló egyéniségét, Ney Ferencet választották.

A kongresszus a magyar köznevelésügy egészét tekintve, "egy közös nemzeti tanrendszert tervezve - vetette fel problémáit, és átfogó reform alapelvein munkálkodott." /229/

Az óvodára vonatkozó reformkivánalmakat az első szakosztályon belül alakult "kisdédóvási szakosztály" fogalmazta meg.

A javaslatok között igen korszerű gondolatok szerepeltek. Célszerűnek látták megvalósítani napjaink törekvéseit, az óvónőképzők és tanítóképzők egységesítését, az óvoda és az elemi iskola összekapcsolását. Az óvodát elsősorban, mint nevelési intézményt jelölték meg.

A nyelvi kérdésekkel kapcsolatban megfogalmazták, hogy az óvodák vezetői a megfelelő "nép- és tájnyelven kívül mindenestre magyarul is tudjanak." /230/ A meghatározás nem fejez ki még nacionalista törekvéseket.

A kisdédóvás törvényes rendezésére is történt javaslat, már 1848-ban. Eötvös József, mint az első felelős magyar kormány vallás és közoktatási minisztere, népiskolai törvényjavaslatát az óvodákra is ki akarta terjeszteni. /231/ Mint tudjuk, törvényjavaslata nem emelkedett törvényerőre és az 1848-as tanítógyűlés határozatai sem valósultak meg. Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc elbukott, s az abszolutizmus nehéz évtizedei kötötték guzsba a haladó gondolatokat, így az óvodai életet is.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a magyar óvoda-mozgalom kezdeti, legragyogóbb időszakában az anyanyelvi nevelést nem tekintették a testi-, értelmi-, és szívképzés mellett külön nevelési területnek.

Az 1828-tól 1848-ig terjedő időszakban az óvodai anyanyelvi nevelés egyértelműen a magyar nyelv terjesztéséért, a magyar nyelvű oktatás bevezetéséért, a magyar nyelv megtanításáért folytatott harchoz kapcsolódott.

Az óvodákban a kezdeti német nyelvű oktatást lassan a két-nyelvű, majd a teljesen magyar oktatási nyelv váltotta fel.

A korszak leghaladóbb óvodapedagógusai a kisgyermekkortól kivánták a gyermekekkel a magyar nyelvet megismertetni, megszerettetni, ebben látva a haza boldogulásának jövő útját.

Az óvodai oktatás során a magyar nyelv elsajátítására, a megfelelő beszédképesség kialakítására, elvétve a beszédhibák javítására törekedtek. A gyermekek anyanyelvi nevelése egyes pedagógusok gyakorlatában tudatosan kapcsolódott már a gondolkodás fejlesztéséhez is.

A korabeli nyelvtudomány eredményeit igyekeztek alkalmazni az óvodában, de a lélektani kutatásokra csak Ney Ferenc igazgatósága alatt hívták fel tudatosan a képzős hallgatók figyelmét.

A korai magyar óvodákban az anyanyelvi nevelés tárgyai: a beszélgetés, írás, olvasás, természetismereti foglalkozások voltak. A szépirodalmi alkotások óriási szerepét az anyanyelvi nevelésben még nem ismerték fel. A bemutatott, közösen feldolgozott mesék, elbeszélések az ismeretszerzést és erkölcsi nevelést szolgálták elsősorban. Nehézkes nyelvezetük nem felelt meg a 3-6 éves gyermekek szókincsének, kifejezőképességének. A korban keletkezett értékes gyermekirodalmi alkotások nem jutottak még el minden óvodába.

Az anyanyelvi nevelést az ismeretközlés módszerei szolgálták: a beszélgetés, szemléltetés, magyarázat, hangoztatás, gyakorlás, a szókihagyásos módszer, a hangoztató olvasás, kép-olvasás, betűzés. Az iskolás jellegű oktatás határozta meg az anyanyelvi nevelés foglalkozási tárgyait, módszereit, eszközeit is.

Az óvodai anyanyelvi nevelés helyzete a magyarországi óvodai
mozgalom hanyatlásának korszakában

/1849-1861/

Az 1848-49-es forradalom elbukott. A politikai körülmények nem kedveztek az óvodai nevelés fejlődésének sem. Az óvoda fiatal intézményére - amely éppen mint a nemzeti nyelvet terjesztő intézmény vált ismertté - éber figyelemmel tekintettek az önkényuralom hatóságai.

A Kisdédóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület évekig csak névleg létezett, 1857-ig semmi életjelt nem adott magáról. Fennállásának egyetlen hírnöke az ez évben megjelent egyesületi évkönyv volt, amely az 1853-57-es évek közötti időszakról számolt be. Az élet azonban a Terjesztő Egyesületben is mozgalmasabbá vált, amikor 1857-ben Ürményi József császári királyi kamarást választották meg az egyesület elnökévé. /232/

Az óvónőképző igazgatója, Ney Ferenc igyekezett a hanyatlásnak indult óvodai mozgalmat fellendíteni. Az ő leglényegesebb feladata azonban az volt, hogy: "megóvjá az intézetet az elnémetesíteni akaró hatósági intézkedések ellen. /233/

A pesti kisdédóvó-képző intézetben 1849 és 1857 között 59 hallgató végzett. Ney Ferenc csak nagy nehézségek árán tudta fenntartani az intézetet, ő maga is állandó rendőri zaklatásnak volt kitéve. Az 1849-61-ig tartó történelmi időszakban új óvodák is keletkeztek, de a régiek közül nagy számmal meg is szűntek.

Az óvodai oktatás-nevelésben Wargha István, Ney Ferenc

módszertani gyakorlata terjedt tovább. Ennek bizonyítására idézzük Völgyi Lajos szabadkai kisdédóvónak 1896-ban megjelent Szabadka királyi város óvodáinak története és fejlődése 1839-től 1896-ig című írásából a következőket: "A szabadkai óvodákban ugyanazon módszer honosult meg, amely a fővárosi kisdédóvó képezdében, illetőleg ennek mintaóvodájában 1859-ben a 60-as évek alatt divott. A főszó a szemléltetésre, társalgásra, értelem fejlesztésre, sziv és jellemképzésre, társas játékok és dalokra, versekre volt és van is fektetve." /234/ A kötetből azt is megtudhatjuk, hogy az óvodákban tovább éltek az iskolás módszerek, az iskolai színvonalu tananyag, sőt még az év végi vizsga is elterjedt volt. Ezt olvashatjuk Völgyesi írásában: "a hatvanas években, különösen az akkori elemi iskolai igazgatónak kívánatára ugynevezett óvodai záróvizsgák tartattak... még a hatvanas években ezen óvodai vizsgákat beszüntették." /235/

A nyelvhasználat kérdésével kapcsolatosan a következőkről szerezhetünk tudomást a továbbiakban: "Megjegyzem, hogy a nem magyar anyanyelvűek /akik magyarul a beiratáskor semmit sem tudtak/ 2-3 évi folytonos óvodába járás után kivétel nélkül, a jobb felfogásuak félannyi idő alatt is, mind megtanultak folyékonyan magyarul beszélni." /236/ A megjegyzés bizonyítja, hogy a magyar nyelv terjesztése az 1850-es években fokozatosan kiterjedt a nemzetiségek lakta területekre is. Ez a tendencia a következő időszakban még erőteljesebbé vált, sok vihart kavarva. A kötet címlapján egy lelkes, nyugalmazott állami iskolai felügyelő igazgató bejegyzése szerepel, 1944-ből. A kézzel írott nacionalista izű szöveg így hangzik: "A könyv k.

olvasójának szives figyelmébe ajánlom, hogy ez az - akkoriban bunyevác többségű város, már 100 évvel ezelőtt állított magyar óvodát." /237/ /XVII. sz. melléklet/

A 19. század végén megjelentetett tanulmányból azt is megismerhetjük, hogy a korabeli óvodákban gyakran elemi iskolai tanítók tanítottak, mert nem volt elegendő számú képzett óvó. Az óvodákban alkalmazott tanítók Ney Ferenc óvónőképzőjében három hónapos kiképzésen vettek részt. /238/ Ez is bizonyítja, hogy az 1850-60-as években még mindig nagy volt a hatása az óvodákban az elemi iskolás módszereknek, tankönyveknek. Az óvodákban tanítók változatlanul kisiskolás módszerekkel dolgozták fel az anyagot.

Kutatásaink során igen értékes korabeli dokumentumra bukkantunk. Berniske Erzsébet szarvasi vasdiplomás óvónő hagyatékából került elő egy 1856-ból fennmaradt, kézzel írott füzet. A címlapon ez olvasható: "Gyermekek a' természetben, írta óvodák és elemi osztályok számára, Krajcsovics Pál óvó. Nyíregyházán, 1856." /239/ A 206. oldalas, tartalomjegyzékkel ellátott kézirat utolsó lapján lévő bejegyzésből megtudjuk, hogy a szerző nyomtatásra készítette elő művét. Megjelenéséről nem tudunk. /XVIII. sz. melléklet/

Krajcsovics Pál óvó a korabeli gyakorlatnak megfelelően óvodákban és elemi iskolákban tanítóknak ajánlja az anyagot. Munkája előszavában elmondja, hogy a kisdédóvás irodalma nagyon gyér, és ezért úgy véli, ezt gyarapítani hazafias kötelesség. A bevezetőből megtudjuk, hogy: "a természetrajz előadásának vezérfonalául szolgálna" /240/ írása. Azt írja, összeállítása; "tartalmazza, miként lehessen a 2-8 éves gyerme-

keket a természet különféleségével megismertetni, és azt vele legkönnyebben felfogadni. E munkácska semmi különöst, semmi újat nem mutat fel, csupán az emlős állatokról és madarakról egyszerű fogalmakat - és rimekben könnyen érthető tudnivalókat ad elő." /241/ A szerző leírja, hogy amennyiben ez a füzete nyomtatásban is megjelenne, folytatná a beszélgetések anyagának feldolgozását, kiegészítené a növény és ásványvilággal. Megfogalmazza műve célját: "Gyujtani egy mécsceskét a' gyermekeknek minek fényénél betekinthesse a nagy mindenség báj tükrébe, tiz évi kisdedekbeli társalgásom egyetlen törekvése és célja." /242/

A tanverseket megelőző sor a korabeli óvodapedagógia legfőbb elvét hangoztatja, vagyis, hogy: "az óvoda nem tanoda." Természetesen az anyagban rimbeszedett ismeretek teljes egészében meghazudtolják ezt a Wargha István és Ney Ferenc által hangoztatott törekvést.

Krajcsovics Pál óvó kéziratából megtudhatjuk, hogy az 1850-60-as években az óvodában és az elemi iskola első, második osztályában mi volt a társalgások anyaga, milyen volt azok nyelvezete.

A beszélgetések egy rimbe szedett - negédes hangvételi - "Bevezetés"-sel kezdődnek. Kezdő sorai így szólnak.

"Üdvöz légy te jó fiucska!

Te kis okos állatocska,

Üdvöz légy te is jó lyánka!

Ártatlan vagy mint báránka." /243/

Krajcsovics Pál óvó tantervikéi segítségével először megtanította a gyermeknek azt, hogy mi az állat, az emlősök, az ember.

A következő témakörben a kaukázusi, a mongol, az amerikai "ember fajt" ismerteti meg. A későbbiekben minden rendszerezés nélkül hol az angol kutyáról, hol a bibliáról, hol a békáról, hol az egérről közöl különböző ismereteket. 270 állatokról szóló tanverset ír le füzetébe. Megnevezi az állatokat, rimbe szedi külső jellemzőiket, - alakjukat, színüket, hazájukat, fészkeiket, szaporodásukat, táplálkozásukat, hasznukat. A didakticista versek nyelvi kifejező eszközei a korabeli felnőtt szóhasználatánál könnyedebbek, közelebb állnak a 3-8 éves gyermekek szókészletéhez, mint korabeli társai. Ez jellemzi például a Daru című verset is.

"Már érkezik szürke daru,
Nem lesz már most havas boru,
A szép tavasznak kezdetén,
Örülünk a jövetelén.
Kurjongatva seregesen
Vezér mellett s' seregletesen
Jön Martius - s' Áprilisban
Nyaral daru Magyar honban.
A nős tény csak kettőt tojik,
A háznál könnyen megszokik;
Fiatalok ha ki kelendnek
Jó futóval versenyeznek." /244/

A magyar óvodapedagógia oktatási anyaga, metodikája, nevelési rendszere még az 1850-60-as években sem követett egy egységes rendszert, annak ellenére, hogy a kisdédóvó képzőben végzett hallgatók már sok helyen alkalmazták az óvodai gyakorlatban az ott tanultakat. Nem születtek Wargha István, Varga

Péter, Karády Ignác Ney Ferenc művei mellett újabb módszertani utasítások. Arra, hogy mi volt ebben a korszakban az anyanyelvi nevelés célja, melyek voltak módszerei, leginkább az elemi népiskolákban használt segédkönyvekből, pedagógiai írásokból következtethetünk, annál is inkább, mert ezeket szerzőik igen gyakran - úgy mint azt Krajcsovicsnál is láttuk - óvodákban és elemi iskolákban tanítóknak ajánlották.

1858-ban jelent meg Wargha János módszertankönyve a tanítóképzők számára, amelyből megtudhatjuk, hogy az elemi iskolákban mi volt az anyanyelvi nevelés célja, melyek voltak tárgyai, módszerei. A korabeli óvodákban jobbhiján ismerhették ezt a forrásanyagot is.

Wargha János, a Nagykőrösi evangélikus főgimnázium igazgatója, Egyetemes és elemi oktatástan címmel Pesten jelentette meg művét. A "tanmódszer, /methodica/" könyvében az elemi iskolai oktatástannal, azon belül a szemlélet- vagy nézlettanítással, az olvasás, írás és hazai nyelvtanítással is foglalkozik.

Szerinte a "szemlélettanítás célja, hogy ez által a lélek szemlélő tehetsége élesztessék, a gyermek figyelme minden tárgy iránt éber legyen, mindent mit érzékel, eszméletébe vegyen, azokról magának összefoglalása által képzetet alkosson." /245/ A szemléletes tanítás szükségességét azért emeli ki, mert az a beszédgyakorlással van összekötve és az olvasást is elősegíti. Ugyanakkor, mint mondja: "általában előzményül szolgál a szemlélettanítás a hazai nyelvtanításnak" is. /246/ A következőkben a szemlélettanítás fokait és a beszédgyakorlatok témáit jelöli meg. Megállapításai teljesen megegyeznek az előzőekben

megismert óvodapedagógiai elméletek tanítási elveivel.

Wargha János szerint: "A szemlélettanítás beszédgyakorlattal is van összekötve, mert másként mi haszna volna a szemléletnek, ha a gyermek azt, amit szemlél, nem tudná elbeszélni... Az első tanfolyamatban... nem szabad, nem lehet semmit tanítani, mit a növendékek elébe közvetlen szemléltetés végett nem tehetünk, mit neki közvetlen és természetben nem mutathatunk föl." /247/ Felhívja a figyelmet arra, hogy az első osztályban a beszélgetés tárgya bármi lehet, ami a gyermeket körülveszi. Az év elején a tanító a beszélgetés témájának megválasztásakor semmiféle rendszert ne kövessen, "hanem nevezze, neveztesse, és kérdezze, mi elébe akad, pl. olló, kés, kulcs, gomb, bot, tégl, kő, virág,...sat." /248/

A továbbiakban azt javasolja, hogy később beszélgessenek a tanteremben található tárgyakról, azok számáról, színéről, alakjáról, nagyságáról, anyagáról, használatáról. Hasonlítsák össze ezeket a legszembevetőbb tulajdonságaik alapján. Wargha János szerint a gyermekek így a számolást gyakorolják és a rangozásban is előrelépnek. Azt javasolja a tanítóknak, hogy ezek után ugyanúgy beszélgessenek a gyermekekkel a taneszközökről, majd a tanítókról és tanulókról. Az utóbbi témák feldolgozása során szerint lehetőség nyílik különböző erkölcsi fogalmak, viselkedési szabályok kialakítására is, amelyeket az időközönként elmondott elbeszélésekkel is el lehet mélyíteni.

Módszertani elképzelései, a beszélgetések témaköreinek meghatározása hasonlít az angol óvodapedagógiai rendszerek közül Elisabeth Mayo pedagógiai gyakorlatához, beszélgetéseivel.

Wargha János szerint: "tehát a korai nyelv tanítás is a szemlélettanításban gyökerezik, s az olvasás és írástanításnak

lelke által nyer táplálékot... ha ezt jól megalapítottuk, már azáltal a korai nyelvtanításból igen sokat végeztünk,... sőt elemi háromosztályu népiskolákban... sajátlag nyelvtant tanítani sem szükséges." /249/ Mindez azt mutatja, hogy az 1850-1860-as években az iskolai nyelvtanítás nem sokkal volt magasabb szintű a korabeli óvodák anyanyelvi nevelésénél. Az olvasztanításban szintén a hangoztató olvasást alkalmazták, ugyanugy mint az óvodákban.

Wargha János metodikájában az anyanyelvi nevelés módszereinek és témaköreinek meghatározásakor az 1850-es években már második kiadásban is megjelent, Bernhard GOTTLIEB DENZEL könyvének elveit követi, ugyanugy, mint a korabeli óvodai gyakorlat.

Denzel német pedagógus Pestalozzi eszméit követve írta meg: Vezérkönyv a szemléltető oktatásra kérdésekben és feleletekben mely szerint a hövendékek a mindennapi élethez tartozó tárgyakkal közelebbről megismertetnek, zsenge elméjükben a képzelő és gondolkozó tehetség észrevétetik és szívékbe a keresztényi főerények első magvai oltatnak című művét, amelyet olvasó és oktatókönyvnek szánt kis gyermekek és különösen kisdédóvó intézetek számára.

Denzel hatása az óvodai és elemi iskolai beszéd és értelemgyakorlatokban már könyve első magyar nyelvű kiadása, 1846 óta kimutatható. A beszéd és értelemgyakorlatokat ő tette önálló tárggyá az elemi iskolai tanításban is. /250/

Könyvében azt hangoztatja, hogy a szemléltető oktatás legyen alapja mindenféle tanításnak. A szemléltető oktatás által a gyermekek szívére is kíván hatni, ezért a beszédgyakorlatok közé erkölcsi elbeszéléseket is beilleszt. A moralizáló hang-

vétel az uralkodó művében.

Denzel alkotását a "a' magyar kiadó" ajánlja az olvasóknak, mert úgy látja, hogy a kiadványban: "az előadandó tárgyak ollyképen fejtegethetnék a' tanulók előtt, hogy azok a' fogalmak első eredetére, összefüggésére és egymásbeli kifejtésére szüntelen figyelmeztetnek." /251/ A bevezetőből megtudjuk, hogy hogyan építi fel beszélgetéseit, milyen gondolkodási műveletek fejlesztésére törekszik, milyen módszerekkel dolgozza fel az anyagot. A kiadó szerint a kiadvány: "célja: az élet mindennapi szükségességeihez tartozó tárgyak leírása, jegyeik elszámálása, használtatásuk és egymással összehasonlításuk által a' gyermekekben a' figyelmességet és vizsgálatot ébresztetni, elméjüket foglalkoztatni, őket általában a' dolgok helyes felfogására szoktatni és így képzelő és ítélő tehetségüket kifejteni; egyszersmind pedig a' hol alkalom adódik a' vallás és erkölcsiség eső magvait szívökbe hinteni." /252/ Denzel különösen a kisdédóvó intézeteknek ajánlja könyvét azért, hogy az utmutatásul szolgáljon a gyermekek beszédtanításához. Felhívja az óvók figyelmét, hogy a beszédgyakorlatokból a gyermekek életkori sajátosságainak, szókincsének megfelelően válasszának anyagot.

Denzel vezérkönyvében a beszélgetés foglalkozások vezetésének módszereit is meghatározza. E szerint: "a tárgyak úgy adatnak elő, hogy a' tanító egy rövid bevezetéssel figyelmezteti kis hallgatóit a' megfejtendőkre, azután ügyes fordulatok és kérdések által előkészíti a' czélszerű feleleteket, melyeket hol maga ad, hol a' tanulókkal mondat." /253/

A szemléltető oktatást szolgáló kézikönyv anyagát, témakörét paragrafusokra osztja. Ezeken belül jelöli meg mindazo-

kat a tárgyakat, jelenségeket, amelyekről az adott fejezetben beszélgetni kell a gyermekekkel.

A beszélgetések során az angol Browntól, Elisabeth Mayotól ismert sorrendet követte.

A beszélgetésekkor a gyermekek először megvizsgálták a szemlélt tárgy vagy tárgyak hasznát, színét, külső alakját, és egyes részeit, anyagát. Ezt a tárgyak összehasonlítása követte. Először a tárgyak közös jegyeit, hasonlóságát emelték ki, majd rátértek a megkülönböztető jegyekre. Ezután a tanító a tanulókat összefoglalta. Levonta a tárgyakhoz kapcsolódó szabályt, meghatározta az új szó fogalmát, majd a számonkérés következő kérdés-felelet formájában.

A gyermekek teljesen passzív résztvevői a beszélgetéseknek. Denzel kérdései nem kényszerítették a gyermekeket gondolkodásra, belső aktivitásra.

A beszélgetések során sokat szemléltetett, a képeket is felhasználta, elvétele cselekedtette a gyermekeket is. A magoltatás, utánmondás volt az uralkodó módszere. Vannak olyan anyagrészek is a könyvben, amelyekben a gyermekekkel egy fogalom meghatározást nyolcszor is elismételtet. Az új anyagot az előző anyagrészek ismétlésével kezdi minden alkalommal. Néha a nyelvtani szabályokat, a ragozást is gyakoroltatja. Leggyakrabban előforduló kérdései: mi ez?, miből van?, mi készül még így? mivel? A direkt közlő módszert követi, van olyan beszélgetés, ahol a gyermekekhez csak három kérdést intéz.

Denzel könyvének anyaga maximalista. Az iskola című fejezetből megtudjuk, hogy olvasni, írni és számolni is tanultak az óvodások, az olvasótáblákat is alkalmazták, ugyanugy mint az első angol óvodákban. Denzel a monitorokat is igénybe ve-

szi, tanusítja ezt a következő mondat: "Minden olvasótáblánál egy-egy segédtanító áll." /254/

Denzel beszélgetési gyakorlatainak témakörei: a tanterem és tárgyai, az iskola, az emberi test, a családi viszonyok, a szülői ház, a város és falu, a kert, szántóföldek, erdők, hegyek, égitestek, évszakok-napszakok, a természet általában, az ember és az isten.

Az iskola című paragrafuson belül tárgyalja a látás, hallás, "szólás" jellemzőit. A beszéd szerepét az ember életében a következő beszélgetéssel kívánja a gyermekeknek megvilágítani. "Én most beszélek veletek, én kérdezlek titeket, s ti feleltetek nekem. Ez mind azért történik, hogy valamit tanuljatok. Ha tehát beszélni nem tudnátok, ismét mit sem tanulnátok. Ti itt olvasni is tanultok. Én előtökbe mondom a' hangokat, ti azokat mutogatjátok, olvasni sem tudhatnátok. Lám az eb nem tud olvasni, de beszélni sem tud. Ha beszélhetne, bizonyosan olvasni is tudna, tehát: Jó hogy beszélhetünk, mert ha azt nem tudnók, iskolában mit sem tanulnánk. /Ismétlés 1-3 x/ Ha az eb beszélhetne ugyan, de egyébiránt olyan maradna, a' millyen; az írásra még nem lenne alkalmas. Ugy van-e? Miért? Mert pennát és íróvesszőt nem tarthatna. Mi kezünkbe vehetjük a pennát. Ha kezünk nem volna, nem írhatnánk. /Utánmondott./" /255/

A beszélgetés az ok-okozati összefüggéseket egészen naivan igyekszik feltárni, a következtetések a lényeges jegyeket nélkülözik.

Denzel beszéd és értelemgyakorlatai komoly hatást gyakoroltak a magyar óvodapedagógiában. A századfordulóig fennmaradtak alkalmazott módszerei.

A beszélgetések témakörei, azok sorrendje, még napjaink

óvodai környezetismereti foglalkozásainak anyagában is kimutatható. A gyermekek gondolkodásának, beszédképességének, nyelvhasználatának fejlesztését Denzel segédkönyvének anyaga nem szolgálta minden esetben megnyugtatóan, mert módszerei között a közlő módszer és az utánmondattás volt a döntő, a gyermekeket alig-alig engedte önállóan és folyamatosan beszélni. A szemléltetéssel egybekapcsolt szókincsbővítés előremutató pedagógiai gyakorlata volt, de a gyermeki tevékenység, cselekedtetés szerepét a gyermekek beszédfejlesztésében nem ismerte fel.

A korabeli elemi iskolai oktatás segédkönyvei között mindenképpen meg kell említenünk Pálffy Józsefnek, a soproni evangélikus tanítóképző igazgatójának Utasítás az evangélikus népiskolatanítók számára, Pesten 1860-ban megjelent könyvét. Művéből a 19. századi magyar óvodákban alkalmazott módszerekről is tájékozódhatunk. /XIX. számú melléklet/

Kiadványa Előszavában elmondja, hogy saját egyéni gyakorlati tapasztalatai alapján állította össze az utasítás pedagógiai nézeteit. Felhívja tanító társai figyelmét, hogy: "ha valaki jobbakat és alkalmazhatóbbakat állít fel, én szívesen hátralepek." /256/

Művének három részében a népiskolai oktatás és nevelés kérdéseivel foglalkozik.

Pálffy József könyvének Az oktatás vezérelvei című fejezetében a fokozatosság, a szemléletesség elvét emeli ki. Az oktatás módjai fejezetben részletesen szól a "szemléltető", az "utánmondató", az "elbeszélő" és a "kérdőgető tanmódról." Szerinte: "a szemléltető tanmód abban áll, hogy a tanító a gyermekeknek valamit felmutat, s azt velök minden részletében megvizsgáltatja s megnevezteti. Ez a legegyszerűbb módja

a gyenge gyermekek oktatásának." /257/

Az utánmondató tanmódot a legkisebb gyermekeknek ajánlja, akik még nem tudnak olvasni, és a "fontos igazságokat" így véssük emlékezetükbe. A kérdező tanmód segítségével a tanító "magával a gyermekkel találkoztatja ki a szükséges felvilágosítást az előadandó tárgyra." /258/ A helyes kérdésfeltevés módjait is részletesen tárgyalja.

"A nézlet és beszédbeni gyakorlás" című fejezetből is sok olyan megállapítást emelhetünk ki, amelyek ebben az időszakban az óvodákban is honosak voltak, és amelyekről már Denzel művében is olvashattunk. Pálffy lényegesnek találja, hogy a gyermeket először: "a nézletben és beszédben kell minél alaposabban gyakorolni," majd "mindenelőtt a gyermek környezetében lévő tárgyakra kell figyelmét irányozni, azokat vele a természetben szemléltetni, s megneveztetni, azután át lehet menni távolabbi tárgyakra." /259/ A továbbiakban a képszemléltetést ajánlja, majd az elemzési szempontokat sorolja fel, amelyek a fogalom kialakítását segítik. Ugyanugy, mint Denzel,² a szemlélt tárgy alakját, színét, számát, eredetét, rendeltetését vizsgálják a gyermekek.

A szívképzésre is gondol, az erkölcsi elbeszélések mellett azonban a verseket is javasolja erre a célra.

Felhívja a tanítók figyelmét arra, hogy: "kezdetben mindig tisztán, s helyesen mondják ki minden szemlélt tárgy nevét, mert ha eleinte eltűrjük a hibás kiejtést, azután nehéz lesz a gyermekeket attól leszoktatni." /260/ Pedagógiai elvei között egyik igen korszerű gondolata ez.

Az 1850-60-as években az óvodai oktatást segítő módszertani kézikönyvek, óvónőképzős módszertanok még nem jelentek

meg. Az óvodákban tanítók tehát továbbra is felhasználták az anyanyelvi nevelésben az elemi iskolákban ismert pedagógiai irodalmat. /261/

Az abszolútizmus korában a magyar óvodai nevelésügy alig lépett előre. A kisdedóvó intézetek magukra hagyatva valódi iskolákká váltak.

1857-ben Árvay József a Tisza mellékén élő pedagógus tervet készített, amelyben a kisdedóvókra is figyelemmel volt, de különösebben ez sem érezte hatását a gyakorlatban. /262/

Ney Ferenc igyekezett a hanyatlásnak indult ügyet felkarolni, de fáradozása hiábavaló volt, ezért a Terjesztő Egyesület 1861. évi november 30-i közgyűlésén lemondott. A közgyűlés ezután: "Ney Ferenc igazgató helyére Rapos József székesfehérvári okleveles óvót, és már akkor irodalmilag is ismeretes pedagógust választotta." /263/

RAPOS Józsefet Peres Sándor a régi magyar iskola utolsó tagjának tekinti, aki egészen idős korában végezte el a képzőt, majd 1860-ban, Székesfehérváron megnyitotta óvodáját a saját házában, és 1862 januárjától elfoglalta a pesti óvóképzőben az igazgatói széket.

Rapos József hamar összeütközésbe került a Terjesztő Egyesület vezetőségével, különösen bátor szókimondását, merész újító gondolatait fogadták ellenszenvenesen. Rapos igazgatóként is lelkesedett a magyar kisdedóvás ügyéért, mint pedagógus a reformok embere volt, mint igazgató a lázas tevékenysége. Szókimondását, írásainak, elképzeléseinek kritikusságát jól jellemzik következő szavai, melyek egy közgyűlésen hangzottak el annak kapcsán, hogy külföldi pedagógusokat akart meghívni egy óvodai ünnepségre, azért: "hadd lássa a világ, hogy a magyarok

nem egyedül politikai banketteken, hanem a legjobbat békésen és biztosan eszközlő köznevelés érdekében rendezett szivélyes ebéden is tudnak testvéríesülni, s a szellemerkölcsi közfelne-
mesedésért hevülve, toasztozni!" /264/

Rapos újításai egyrészt szervezeti kérdésekre, másrészt az óvoda tartalmi életére vonatkoztak. Tanácskozássra hívta össze a kisdédóvókat, szülői értekezleteket tartott, a bölcső-
déket, óvodákat, lelenházakat egy szervezetben akarta egysé-
gesíteni. Az általa "alapneveldeknek" nevezett kisdédóvókban nem csak óvó vagy csak tanító intézetet látott, hanem nevelé-
si intézményeknek tekintette azokat.

A kisdédnevelés célját a Nőtlenység című első írásában fo-
galmazta meg. Eszerint az óvodai nevelés célja: "...jellemkép-
zést alapítani, jelesül pedig a kisdédeket a köztételtől el-
tartóztatni, testi, lelki veszélytől megóvni, folyvást fog-
lalkoztatni, rendre, tisztaságra, illedelemre szoktatni, az
Isten, szülők és embertársak szeretetének megérdemlésére buz-
ditani, helyes gondolkodásra s tiszta, szabatos beszédre ka-
patni, szóval sikeres iskolázásra előkészíteni." /313/

Új nevelési cél meghatározásában a beszédnevelés kieme-
lése és az óvoda iskolaelőkészítő szerepének hangsúlyozása.

Rapos az óvodai és az óvónőképző intézeti oktatás és ne-
velés tartalmában, módszereiben valójában elődjei nyomdokain
haladt, de bizonyos újításai ezen a területen is születtek.

A már említett Nőtlenység írásából tudhatjuk, hogy szé-
kesfehérvári óvodájában a gyermekek "magyarul és németül be-
tüzni, olvasni, elemezni, kátézni, bibliázni, írni és számol-
ni, ezen túl kötni, varrni, horgolni tanultak." /266/ Szerin-
te az óvodai oktatásnak játékosnak kell lennie. Az anyanyelvi

nevelést pedagógiájában a "tanulságosan gyermekies párbeszéd, tanulás nélkül, betűjáték olvasás nélkül, cirkálgatás írás és rajzolás nélkül" /267/ szolgálja.

Az 1862/63. évi Igazgatói jelentésében hangoztatja, hogy az óvodában "nincs tanulásnak helye, mert ez nem iskola, hanem óvoda." /268/

Rapos ismerte és alkalmazta Wirth és Fröbel módszereit a kisdedóvó képző intézet mintaóvodájában. Meghonosította Fröbel módszerére jellemző munkaszerű foglalkoztatási eszközöket. Kisdedóvó intézetében elmefejítő-, szám- és -időgépeket szerkesztett, kísérletet tett a gyermekek körében az általa feltalált, egyszerűsített betűk használatára.

Draskovits Pál: A magyar kisdednevelés és kisdedóvónőképzés története és jelen állapota című, 1940-ben megjelent művében a következőket írja Rapos József elmefejítő gépéről: "Rapos József 1862-től 64-ig olyan gépeket szerkesztett, amely a számolás gyakorlására, természeti tárgyak és képek összehasonlító ismertetésére, mondatok szerkesztésére, olvastatásra, írásra alkalmas volt." /269/

Az ugynevezett betűlapickákat is alkalmazta Rapos. Ezek olyan vékony falapocskák, melyeken festett betűk voltak. 1862-ben egyszerűsítette ezeket, de ujítását azzal a megjegyzéssel utasította el a Terjesztő Egyesület, hogy forduljon kérésével az akadémiához. /270/ A betűlapickák modernizálásáról a következőket írja: "Az elkopott és fogyott bötű-lapickák helyett újak, célszerűbbek, rövidebb nyelvűek, a betű-tartályok helyett széles párkánnyal ellátott csinos tartályok helyeztetek a csoportszobákba." /271/

Rapos: Köz és alapnevelésügy multja és jelene hazánkban

1868-ban megjelent könyvében elmondja, hogy a pesti példányóvodában a "palatáblák, palavesszők és szivacsok jelentékeny mennyiségben használtatnak," /272/ ami jól bizonyítja, hogy a gyermekek még írni is tanultak.

A gyermekek anyanyelvi neveléséhez a kor gyermekirodalmában igen termékeny írónak, Kohányi Sámuelnek: Nyelv és elmegyakorlatok című művét ajánlja, amely 1864-ben jelent meg.

A gyermekek beszédfejlesztésével kapcsolatosan teljesen újszerűek a szerinte "közlő erőnek" nevezett szervek megóvására javasolt érzék és hangadási gyakorlatok. Ezek segítségével a "kiható közlés szerveinek", valójában a beszéd szerveinek edzését kívánta elérni. A tüdő, a légzés fejlesztésére javasolta a fuvócsövet, a toll, papírfujást, ami nagyon haladó ujtása volt. Napjainkban is rendszeresebben és tervszerűbben kellene a beszélőszervi és a légzésgyakorlatokat alkalmazni az óvodában. Ennek szükségességét egyre inkább felismerik, a játékos fejlesztés rövid időn belül kötelezővé válik újra az óvodában.

A gyermekek anyanyelvi nevelésével kapcsolatos kérdésekről a korabeli tapasztalati lélektan elnevezése alapján - az értő-, érző- és akaró erő elemzésekor is szól művében. Szerinte az értő erőnek nagy szerepe van a gondolkodás és a nyelv együttes fejlesztésében. Az értő erőn belül a képzelő tehetséget és a beszédet reális elbeszélésekkel kívánja formálni.

Rapos említett művében a pesti példány óvoda heti, napi rendjét is közli. / XX. sz. melléklet/ A hetirendből megtudjuk, hogy szerdán délelőtt nyelvtani ismeretek elemei is szerepelnek egy foglalkozáson, amelyen a gyermekek a palatáblájukkal a kézben vesznek részt.

Minden nap, délelőtt és délután is mindhárom korcsoportban is volt /az ő elnevezése szerint osztályokban/ társalgás.

A társalgás foglalkozást minden esetben a névsor felolvasása és a jelenlévők beírása előzte meg. A társalgások vezetésével kapcsolatosan utmutatásokat is ad. Denzelhez, Pálffy Józsefhez hasonlóan szerinte is minden beszélgetésnek szorosan kell kapcsolódnia egymáshoz, ezért a foglalkozásoknak az előző anyag felelevenítésével kell kezdődni. Ezután az új anyag feldolgozása következik kérdés-felelet formájában, majd az új anyag "egybefoglaló" ismételtesére kerül sor. A napi, két társalgáson kell ezeket a didaktikai mozzanatokat megvalósítani a tanítónak. Az egyes szakaszok között, - mint az a napirendből jól látható - a gyermekek játszottak, énekeltek, aludtak, tornáztak.

Rapos órarendjében a délutáni társalgás télen 1 órával előbb kezdődött, mint ősszel és tavasszal. Arra vonatkozóan is utasításokat ad, hogy jó időben minden foglalkozást az udvaron kell tartani, de a társalgást minden esetben a tanteremben.

A társalgások témakörére, anyagára egyedül a kisdédóvó-képző intézet tantárgyai alapján következtethetünk. Azt viszont megismerhetjük Rapos könyvéből, hogy: "a hét második felében ismételtes alá kerülő tárgyai a társalgásnak részint beszélyek, részint alkalmazások alakjában fejtegettetnek." /273/ Az értő,-érző,-akaró erő fejlesztése szempontjából jelentősnek tartja a nyelvtelhetséget, az érzelmi, az erkölcsi nevelést szolgáló gyermekirodalmi alkotásokat, különösen a verseket. Ezek jelentőségére hívja fel a szülők figyelmét is. A Tanodai Lapok 1864. évi 7. számában elmondja, hogy Kohányi Sámuel és Horkai Antal gyermekverseit: "a szülők óhajtott sikerrel hasz-

nálhatják az óvodába járó kisdedeikkel való beszélgetésre nézve, hogy ez mind hasonlóbb legyen az óvodákban gyakoroltatni szokott beszéd és értelemfejlesztéshez." /274/

Rapos az anyanyelvi neveléshez ajánlja azokat a verseket: "amelyek minél egyszerűbbek, gyermekdedek, értelmesek, a dajkaszerű beszéd alakot kizáróak, jól rimezők, a napirenden lévő foglalkozásokra és érzelemnemesítésre irányulók, rövidek, könnyű hanglejtésűek, pattogós élénk ritmusúak"./275/ Fenti sorai igen újszerűek az óvodai anyanyelvi nevelés történetében. Ezen törekvéseinek hatására válnak majd a gyermekirodalmi alkotások is - a társalgás mellett - a beszédfejlesztés lényeges eszközeivé, kiszorítva a kimondottan erkölcsnevelő, moralizáló elbeszéléseket az óvodából.

A magyar nyelv terjesztését fontosnak tartotta Rapos. Ezt igazolja következő gyakorlata is: "Beiratásnál az idegen nyelvű gyermek mindkét neve, a megkérdezett szülők beleegyezése esetén egyszerűen magyarra fordíttatik; a fölösleges vagy illetéktelen bötüktől mindenestre nyelvtanilag megtisztíttatik."/276/

Rapos József az 1865 május 18-án tartott Terjesztő Egyesületi közgyűlésen elfogadtatta a pesti óvónőképző új szabályzatát, amely az előző szabályzathoz viszonyítva sok újat tartalmazott. Tuláságosan engedékeny azonban abban, hogy előképzettség tekintetében megelégszik "az olvasás, írás, számvetés és a magyar nyelvnek meglehetősen tudásával;" /277/ - ami Wargha István, Ney Ferenc gyakorlatához viszonyítva visszalépést jelent.

Az új szabályzat értelmében az óvónőképzőben a képzési idő egy év. A hallgatók az elméleti órákon nyáron reggel 6-tól fél 8-ig, télen fél 6-tól 8-ig vesznek részt. A hallgatók az első félévben az óvodás gyermekekkel folytatott társalgást, annak

anyagát, módszereit sajátítják el mindhárom korcsoportra vonatkoztatva.

Az órarend alapján csütörtökön a beszéd, vers és énektanítás módszereit, pénteken a rajz, írás, olvasás elemeinek tanítását gyakorolják. Szombaton megismerkednek a "szavalmánykák", versek, énekek, mesék, találós kérdések megválasztásának és alkalmazásának elveivel. Nagyon előremutató, hogy az életkornak megfelelő irodalmi anyag kiválasztásának lényeges követelményeire is megtanította a hallgatókat.

A Rapos által vezetett óvónőképzőben a második félévben tanulták a nevelés- és oktatástant, a lélektant, és összefoglalták az első félévben tanult módszertani ismereteket. A hallgatók az első félévben tanári felkészítés alapján, a második félévben önállóan vezettek foglalkozásokat reggel 7 órától 1/2 11-ig.

A kisdédóvó-képző intézet tanulóival megismertette Pröbel műveit és a korabeli óvodapedagógiai irodalmat is.

A gyermekek anyanyelvi nevelését szolgáló, általa bevezetett óvodai ünnepélyek vezetésére is felkészítette hallgatóit. Peres Sándor: A magyar kisdédnevelés irodalma című könyvében közli a pesti mintaóvoda 1862. évi karácsonyi ünnepélyének a műsorát, amelynek gerincét a gyermekek párbeszédére épülő bethlehemes játék jelentette. /278/

Mint látni fogjuk a magyar óvodai nevelés történetében az elkövetkezendő évtizedekben jelentős szerepet kapnak majd a magyar nyelv erőszkos terjesztése szempontjából az ilyen jellegű óvodai rendezvények.

Az óvodai ünnepélyek napjainkban is tükrözik a gyermekek irodalomszeretét, kifejező- és beszédképességének fejlettsé-

gét./279/

Rapos József óvodapedagógiai munkássága jelentős volt a magyar kisdedovási fejlődéstörténetében. Irodalmi munkássága és gyakorlati tevékenysége - annak ellenére, hogy új rendszert nem alkotott - nagy hatással volt az óvodai oktatás-nevelés további alakulására, többek között az anyanyelvi nevelés céljának, tárgyainak, módszereinek, eszközeinek konkretizálódására.

Témánktól függetlenül megemlítjük, hogy Rapos József volt az, aki Brunszvik Teréz márványszobrát közadakozásból elkészíttette. A szobrot ünnepélyes kereték között 1868-ban a Nemzeti Múzeumban helyezték el, majd a pesti Valeró utcai óvónőképzőbe került. /280/ Jelenleg a Szarvasi Óvónőképző Intézetben emlékezteti a jövő óvónőjelöltjeit a példamutató helytállásra, gyermekszeretetre.

5.

Az anyanyelvi nevelés előtérbe kerülése a magyar kisdedovási
újabb fellendülésének korában

/1867-1891/

Az abszolútizmus nehéz éveiben megindultak azok a nemesi mozgalmak, melyek Deák Ferenc vezetésével - az októberi diploma és a nevezetes Husvét-i cikk - megjelenése után - a kiegyezéshez vezettek. Külső és belső, társadalmi és politikai okai voltak annak, hogy az 1867. évi kiegyezés értelmében létrejött az osztrák-magyar monarchia. A kiegyezés valójában a magyar nemesi arisztokrácia és a bécsi udvar érdekszövetsége volt, amely a nemzetiségek teljes beolvasztására is irányult. A kiegyezés minden ellentmondásossága ellenére elősegítette hazánk kapitalista fejlődését, és viszonylag kedvezőbb feltételeket teremtett az iskolaügy és az óvodai nevelés további fejlődéséhez.

A kiegyezés utáni években a Terjesztő Egyesület életét belső harcok jellemezték, amelyekre a Rapos Józseffel folytatott viták nyomták rá bélyegüket.

Rapost a Terjesztő Egyesület 1869-i közgyűlésén felmentették hivatalából. Utódjául Szabó Endrét, majd igen rövid idő után, 1871-ben Szerdahelyi Adolfot nevezték ki igazgatónak, a pesti óvóképzőbe.

A Kisdedóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület hivatását betöltötte, a következő időszakban nem tudta kellően kezében tartani a szétforgácsolódott kisdedóvás ügyét. /281/

1873 január 26-án az óvodaügy még mindig lelkes pártfogói taggyűlést hívtak össze a pesti megyeháza nagytermében, ahol P. Szathmáry Károly, az óvodaügy híve a következőképpen indokolta programbeszédében az új egyesület megalakulásának szükségességét: "Tudom én, hogy ellenvetések nagy számmal fognak itt felmerülni... Megint egy új egyesület? Miért ez? Vagy nincs-e éppen e célra egy terjesztő egyesület?... De én a kérdésekre egészen őszintén azt felelem, hogy igenis, szükség van egy új egyesületre, mely a haza kisdedei közös ügyét felkarolja,... éppen a mostan szédelgős korszakban, többé nem ily lassu haladásra, hanem elevenségre van szükség." /282/

Az 1873 február 4-én megtartott választmányi gyűlésen megalakult az Országos Magyar Kisdedvédő Egyesület.

A Terjesztő Egyesület továbbra is működött, ezért aktuálissá vált a két társulat egyesülése. "Az eszme teljesen megérett és az a meggyőződés, hogy az egyesülés csak jót eredményezhet, mindkét egyesületben határozott érvényre emelkedett" /283/ olvashatjuk a Kisdedvédő Egyesület 1873/74-i évkönyvében. A két szervezet egyesítése eredményeképpen 1874-ben

megalakult az Országos Kisdedővő Egyesület, melynek elnöke Tisza Kálmánné és Ürményi József lett.

Az Országos Kisdedővő Egyesület létrehozásával lényegében egy kézbe került az óvodai nevelés és az ország óvodáinak irányítása.

1874-től kezdődően mindenütt az országban sorra nyíltak meg újabb óvodák. A Békés Megyei Levéltár óvodákra vonatkozó irattári dokumentumaiból megtudhatjuk, hogy Szarvason szinte az elsők között alakult meg a "kisdedővő egyesület", melynek alapszabálya már 1876-ban elkészült. Békés megyében 1880 szeptember 13-án rendelte el a vármegyei közgyűlés "Községi Népinevelési Egyesületek" szervezését, melyeknek célja a magyar nyelv terjesztése volt a nemzetiségiek lakta területeken. A Községi Népinevelési Egyesületek működését szabályozó irat 12. pontjaként olvashatjuk, hogy feladata a kisdedővőnek a "magyar nyelv terjesztése idegen ajkúak között." /284/ A magyar nyelv terjesztésének komoly hagyományai voltak Békés megyében, mint az a gyulai levéltár irattári anyagából is kiderül. Már 1832-ben elrendelték, hogy az írást, olvasást, számvetést, imádságokat és vallásos dolgokat csak magyarul tanítsák. A vármegye közgyűlésén megszavazták, hogy a magyarul tanítókat évenként jutalmazni kell. Felszólították a földesurakat, hogy "erre a hazafias célra tehetségökhöz képest adakozzanak." /285/

A kiegyezés után ismételten előtérbe került a kisdedővő törvényes rendezésének kérdése. Báró Eötvös József második minisztersége idején, 1868-ban legfőbb feladatának tekintette a népiskolai törvény megalkotását. Törvényjavaslatában a kisdedővő ügye is szerepelt. Szerinte az óvodák szervesen illeszkednek a népoktatási tanintézetek rendszerébe. Az óvodákkal rész-

letesen a javaslat III. fejezetének 25-34-ig terjedő paragrafusai foglalkoznak. E szerint az óvodai tantárgyak sorában még mindig ott találjuk az olvasás tanítás igényét, vagyis a javaslat is helyt ad a szorosan vett iskolai jellegű oktatásnak. Az 1868. évf. XXXVIII. törvényből azonban mindez kimaradt és az 1870-es kisdédóvókról szóló törvényjavaslat sem emelkedett törvényerőre. /286/

1868. évi XXXVIII. törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában címmel 1869-ben jelent meg a miniszteri utasításokat és tanterveket tartalmazó kiadvány. Az elemi népiskolák I. osztályos tantervi anyagában az Anyanyelv című tantárgy második pontjában a következőket olvashatjuk: "Az anyanyelv tanítására minden tantárgyat fel kell ugyan használni, erre azonban különösen a beszéd- és értelemgyakorlatok, az írás, olvasás és a szorosabban vett nyelvtan fordítandók." /287/

Az Utasítás szerint a beszéd és értelemgyakorlatok célja az elemi iskola I. osztályában: "hogy az iskolába jární kezdő kis gyermekek a tanulásra előkészítessenek és a logikai rendben való szabatos beszélésre szoktassanak." /288/ Amennyiben még a beszéd és értelemgyakorlatok feldolgozási módszereit is felsoroljuk, teljes egészében az iskolai jellegű óvodai oktatás képe áll előttünk. Az óvodákban az oktatás tartalmát és az anyanyelvi nevelést a kiegészítés után még mindig az iskolai tantárgyak, az iskolai módszerek jellemzik.

Az óvodai nevelésben azonban Fröbel pedagógiai irányzata is elterjed a kiegészítés után. Különböző egyesületek alakultak, amelyeknek célja Fröbel pedagógiájának magyarországi terjesztése volt. A mozgalom akkor erősödött meg, amikor Ronge János, egy hazánkban tartózkodó német pap létrehozta az első magyar

Fröbel féle gyermekkertet. A fővárosban keletkezett gyermekker-
tek német nyelvűek lévén, nagy felháborodást keltettek a haza-
fiakban. 1872-ben a Budapesti Fröbel Nőegylet a többi Fröbel
egyletet is egyesítve a Magyarországi Központi Fröbel Nőegylet
címet vette fel. Az egyesülésre komoly viták után került sor,
amelyek elsődlegesen a nyelvhasználat kérdésében voltak a leg-
ádázabbak.

A Fröbel egyletek 1872. évi összejövetelén került sor a
fuzióra és a nyelvhasználat kérdésének eldöntésére, amiről a
jegyzőkönyvből értesülünk. Morlin Emil így közli a történte-
ket: "A német nyelv volt az uralkodó s mivel Váradyné, az el-
nöknő a magyar nyelv kizárólagos használata iránt tett iníit-
ványát keresztül vinni nem tudta, a választmány s az egyesüle-
ti tagok egy jelentékeny részével a Budapesti Fröbel nőegylet-
hoz csatlakozott... Magyarországi Központi Fröbel Nőegylet ci-
met vette fel az új egyesület és elfogadta a magyar nyelvet."/289/

Fröbel óvodapedagógiai rendszerének terjedését az tette le-
hetővé, hogy még mindig nem született meg egy egységes magyar
óvodapedagógiai módszertan.

Tárgyunk szempontjából jelentős a fröbelizmus egyik leglel-
kesebb hívének SZABÓ Endrének munkássága, aki 1865-ben óvói ok-
levelet szerzett, majd 1870-től 1871-ig a pesti óvónőképző igaz-
gatója volt.

Óvodapedagógiai írásaiban Fröbel pedagógiai nézeteit ter-
jesztette. Elő gyakorlatok az értelem fejlesztés köréből c. mű-
ve Debrecenben jelent meg 1870-ben. Szabó Endre könyvét kis-
dedóvodáknak, gyermekkerteknek, a népiskolák alsóbb osztályai-
nak és családoknak ajánlja. /XXI. sz. melléklet/

A könyv a társalgások anyagának vezérkönyve. Fejtegetését
a "Vezérhangokkal" kezdi. Ebben elmondja, hogy nem azoknak ir-

ta művét, akik azt hiszik, hogy a gyermekkel csupán csak játékszerekről, csemegékről lehet beszélgetni, és azoknak sem, akik úgy gondolják, hogy csak az iskolai tantárgyak segítségével lehet a gyermekek értelmét fejleszteni. Azoknak a nevelőknek, szülőknek ajánlja könyvét, akik "a gyermek játékaival, beszélgetése, kérdezősködésében felismert lelki erőt méltányolni tudják... kik bizonyára égnék a vágytól, tápot adni a kisdedek tevékenységének." /290/

Szabó Endre szerint a kisdedeknek nemcsak testi, hanem szellemi táplálékra is szükségük van, és az nem más mint az okos beszéd. A továbbiakban felteszi a kérdést, hogy: "melyik az okos beszéd, melylyel a kisded gyermek szellemét táplálni kell?" /291/ Válasza előremutató. Szerinte kerülni kell a gyermekekkel való üres csevegést, gügyögést, helyette "a gyermekben tiszteljük a leendő embert, tiszteljük a benne rejlő szellemi erőt és beszéljünk vele úgy, mint értelemmel bíró emberrel beszélni kell." /292/ Annak felismerése, hogy a gyermek anyanyelvi nevelése nem tűri el csak a tiszta, értelmes beszédet, pszichológiai, pedagógiai szempontból is haladó gondolata.

A továbbiakban elmondja, hogy a gyermekekkel úgy beszélget, hogy azok megértsék. Elitéli azokat a könyveket, és azokat a tanítókat, akik a beszéd és értelemgyakorlatok célját abban látják, hogy megismertessék a gyermekeket a tudományos fogalmakkal és, hogy tanulásra szoktassák. Mint mondja: "a tanítási komolykodás címén mesébe burkoltan beszélnek a gyermekeknek a száraz tudomány hangján, egymásra halmozott tárgyak és fogalmakról, nem gondolva azzal, hogy a gyermeknek... sajátos vágyai vannak, hogy kedélye vig, csapongó, derült, hogy tehát hozzá intézett szavainkat az ő kedélyhangulatához kell

alkalmaznunk." /293/

Helyesen látja, hogy a gyermek életkori sajátosságaihoz kell alkalmazkodnia a tanaryagnak, ugyancsak a modern pedagógiai elméleteket idézi az a felismerése is, hogy a gyermekek azt értik meg, az köti le őket, ami tárgyhoz és cselekvéshez van kötve. Harsányi István: Az olvasóvá nevelés néhány kérdése c. tanulmányában így ír a fentiek jelentőségéről a gyermekek beszédfejlődésében: "A nevelésnek gondoskodnia kell arról, hogy a gyermek konkrét, primér élményei, vagyis az első jelzőrendszerben lejátszódó élmények és a szekundér, vagyis a második jelzőrendszer által közvetített élményei harmóniában legyenek egymással olymódon, hogy a gyermek fejlődése során egyre határozottabban vezető szerephez jusson." /294/

Szabó Endre könyvét gyakorlati tapasztalatai alapján írta meg, mint mondja: "Az íróasztalnál kísérléttétel nélkül kezelt bírálatra nem sokat ad." /295/ Az anyag összeállítása-
kor ügyelt arra, hogy az a gyermek mindenoldalu fejlődését elősegítse, így a szín, íz, szag, hang, hely és körülmény, valamint az emlékező és ítélőtehetség, az erkölcsi nevelés és a szépérzék fejlesztését szolgálja.

A könyv beszélgetés anyagát 4 és fél - 5 éves koru gyermekeknek szánta, habár szerinte egyes részei fiatalabb koru gyermekek esetében is jól felhasználhatók. Az óvoda növendékeit korosztályokra különíti. Ugy találja, hogy a beszélgetések anyaga leginkább a hépiskolák első osztálya, és az óvodai növendékek harmadik korosztályának felel meg.

A műben feldolgozott anyagból 2-3 éves gyermekeknek szólnak szerinte az I-III. fejezet beszélgetései, amelyekből a gyermekek megismerik a szobát, mint egészet, és annak részeit; a

konyha, kamra, pinece, padlás, az udvar és a használati eszközöket, a tárgyak legfőbb tulajdonságait, feltűnőbb részeit, anyagát, színét.

A 3-5 évesek a beszélgetésekből megismerik a kertet, a hasznos növényeket, a virágokat, gyümölcsöket, rovarokat; az utcát, a tereket, a középületeket, az emberek foglalkozását, a várost és falut, a pusztát. Szerinte: "a tárgyak nevei ismertetését beszéd-gyakorlatokkal kell kapcsolatba hozni, mely gyakorlatokat a szöveg közé alkalmazott gyermekköltemények betanulása, apró mondatok alakítása, ezeknek szavakra, a szavaknak tagokra, a tagoknak hangokra fölbontása" /296/ követi. Felhívja a figyelmet arra, hogy a gyakorlatok közé a tanító elbeszéléseket is iktathat, ha ezt célszerűnek véli. A megnevezést számtalan gyakorlattal is össze lehet kötni.

Az 5 éves kort meghaladóknak újabb beszélgetési témákat ajánl, ők társalognak még a mezőről, a mérges növényekről és madarokról, erdei növényekről, vizekről, vízi állatokról, a vármegyéről, az országról, az égboltról, és végül úgy mint Denzelnél - az istenről.

A módszeres eljárásokat is közli. Szerinte az egyes témaköröket ismételtsnek, gyakorlásnak kell zárnia. Az összehasonlításra a beszélgetés napjának délutánján kerül sor, majd ezt egy második ismételtsnek, összefoglalásnak kell követnie, amely csak a leglényegesebb jellemzőkre vonatkozik, és a rendszerezést szolgálja.

A szemléltetést, a mindenoldalu érzékelést döntőnek tartja a megismerésben. Tovább lép azonban elődeinél, amikor Fröbel foglalkoztatási módszerei alapján a következőket hangoztatja: "az értelmi tehetségek fejlesztése eszközeül a gyermek

foglalkozási ösztönét választja, ő /Fröbel/ anyagot ad a gyermek kezébe, hogy abból az őt körülfogó tárgyakat utánformálja, tehát hogy a tárgyak tulajdonságait saját erejével kutassa, megismerve alkalmazza. Fröbel az ő munkagyakorlataival a szónvelés helyébe a cselekményes nevelést helyezte." /297/ Mindezzel Szabó Endre is egyetért, de könyvében figyelembe veszi, hogy a fröbelizmus hazánkban még csak kisebb körben ismeretes, és a Fröbel-féle eszközöket sem tudják még minden óvodában beszerezni, ennek ellenére azonban a legfőbb elvekben őt követi.

Hiszi, hogy a jövőben általánossá válnak a Fröbel eszközök, és akkor könyvének gyakorlatai nagyon könnyen összeköthetők ezekkel is a gyakorlatban. Így például szerinte jó megoldás lenne az: "midőn például a butorok tulajdonságairól óhajtunk beszélni, készítsenek növendékeink Fröbel építő kockáiból előbb egy széket, egy asztalt stb. - s ez szolgáljon gyakorlataink kiindulási pontjául olyképen, hogy az asztal tulajdonságait növendékeink előbb munkásságuk eredményén keressék föl s' innét - a hasonlítás fonalán - vigyék át magára az asztalra; a különböző épületekről szólva kössük beszédünket a gyermekek cselekvőségéhez, midőn ők a 3-4-dik építő szekrények tartalmából templomot, várat, palotát emelnek, midőn a növényekről beszélünk, Fröbel lerakó vesszőcskéiből alakítassunk fát, virágot stb." /298/

Szabó Endre a továbbiakban kéri olvasóit, hogy amennyiben nincsenek eszközeik, ebben az esetben rajzoltassák le a gyermekekkel a tárgyakat és így beszélgessenek velük, mert, ezáltal a: "gyermekek foglalkozási ösztöne ki van elégítve... tehát a fogalmak nem pusztán szó, hanem a gyermek eleme, a cselekvés útján jutnak a lélek birtokába." /299/ - Lélektani

szempontjából nagyon korszerű mindaz amit Szabó Endre megfogalmaz. A gyermek gondolkodási sajátosságainak, beszédének fejlesztése az első és második jelzőrendszer síkján történhet. A leghelyesebb éppen ezért, ha a tárgyak, képek, ábrák szemléltetése mellett, a szóbeli megnevezés és a cselekvési feladatok megfelelő variálásával fokozzuk a gondolkodási és beszédtevékenységet. /300/

Szabó Endre vezérkönyvében a lábjegyzetekben minduntalan figyelmeztet a sokoldalú érzékeltetés fontosságára, a gyermekek állandó tevékenységére. Felsorolja mindazokat az eszközöket, amelyekre szükség van az óvodában a beszélgetés foglalkozásokhoz. Így például legyen állat, - növény-, és ásványgyűjtemény, kereskedelmi és iparcikkek, magvak, különböző gazdasági eszközök, képek, apró játékházak, - utca, falu, város alakításához - egy ház alaprajza, a helység és megye térképe; egy fali tábla és palatáblák.

A beszélgetések feldolgozási módjában igyekszik alkalmazkodni ahhoz, amit Fróbel és saját tapasztalatai alapján megfogalmazott, de ez nem minden esetben sikerül neki, mert foglalkozásain túlsúlyban van nála is a közlő módszer, a témától független erkölcsi intelmek megfogalmazása, az összehasonlítás alapján levont szabály besúlykoltatása. A témákhoz kapcsolt, de azoktól teljesen független versek, dalok, elbeszélések, itt-ott találós kérdések az erkölcsi nevelést és hangulatkeltést szolgálják. Az anyanyelvi neveléssel kapcsolatban sok helyes megállapítása a lábjegyzetben szerepel, így például a következőket olvashatjuk a Butorok című beszélgetés anyagánál: "A gyermekek egész mondatokban sorolják elő a szobában lévő tárgyakat s az elősorolást mindig így kezdjék: a szobában van stb. rámu-

tatva az illető tárgyra. A név nem tiszta kiejtését s a nem magyaros elnevezést azonnal ki kell javítani pl.: Canape, chiffon, helyett pamlag, szekrény elnevezések használatára szoktatandó a növendék." /301/

Szabó Endre beszéd és értelemgyakorlatai maximalisták, inkább iskoláskorúak, mintsem óvodások életkori sajátosságainak felelnek meg. Ilyen például a Kamra című beszélgetés szóhasználata, a kialakítandó fogalmak sokasága, az erkölcsi szentenciák.

"Az ételek anyagainál olyan tulajdonságot vehetünk észre, melyről eddig nem beszéltünk. Itt van a kezemben egy darabka cukor, öltsd ki a nyelvedet kis hugom, majd ráteszek egy darabot belőle, - tudom szereted. Most megint mutatok egy darab fehér cukrot /egy darab só/ ebből is teszek egy darabot a nyelvedre. Na-s; miért huztad félre a szádát? Miről ismerted meg, hogy ez nem cukor, hanem só?

A tárgynak azt a tulajdonságát, melyet a nyelvünkkel vesszünk észre, íznek hívjuk... A gyermeket édes anyja és apja táplálja, ezektől kap ő sok mindent, mindent amire szüksége van... A jó gyermek tiszteli, szereti édes apját. Tanuljátok meg ezt a kis versikét:

Édes anyám, kedves édes anyám -

Visel gondot mindenkor én reám.

Ő táplál, ő adja kis ruhámat,

Ápol, gyógyít, hogy ha baj om támad.

Édes anyám, kedves édes anyám -

Ezért szeretlek én téged oly igazán!" /302/

A beszélgetést az ismétlés és az összehasonlítás követi. Felsorolják a cukor, a só tulajdonságait, megbeszélik hogy mi-

ben hasonlítanak, miben különböznek egymástól, majd áttérnek a következő anyagrészre, a pincére.

Szabó Endre beszéd és értelemgyakorlataiban a tevékenység elvét sem érvényesíti megfelelően.

A Társalgó terem című Kolozsvárott 1872-ben megjelent kis kötetében "beszélykéket" közöl 3-10 éves gyermekek számára, Fröbel Frigyes nevelési rendszeréhez alkalmazva azokat. A gyermekek az elbeszéléseket hallgatva kialakítják a megemlített tárgyakat a Fröbel eszközökből. /303/

Szabó Endre: Neveléstan, vezérfonal a kis gyermekek nevelésére című művében, amely Kolozsváron 1874-ben jelent meg, sok gyakorlati tanácsot ad a beszéd és értelemgyakorlatokkal, a beszédneveléssel kapcsolatosan is. Könyvét a Fröbel gyermekkeresztő képezdéknek ajánlja. Művében kiemeli, hogy a gyermekek beszédtanítását olyan tárgyak segítségével kell kezdeni, amiket a gyermek lát vagy már ismer. Nem egyes szavakat, hanem rövid mondatokat kell vele megtaníttatni, ezzel is segítve a nyelvtanilag helyes beszéd kialakítását. Az ismertről kell az ismeretlenre térni, öt éves korig nem kell a gyermektől az egész mondatos válaszokat megkövetelni, illetlen és durva kifejezéseket nem szabad előtte használni. Az értelemgyakorlatok segítségével nem ismereteket akar átadni, hanem fejleszteni az érdeklődést, emlékezetet, beszédkészséget. Felhívja a figyelmet arra, hogy a beszéd és értelemgyakorlatok folytonos párbeszédekből álljanak, és 5-8 éves korban 8-10 percig tartssanak. /304/ Szerinte a társalgás során is meg kell ragadni minden alkalmat arra, hogy a gyermekek valamilyen cselekvést végezzenek, így például amikor a madarokról tanulnak, utánózzák annak repülését. Szól könyvében arról is, hogy a mesék, elbe-

szélések ne legyenek félelemkeltők, és hetenként egyszer, évenként 8-10-szer hallgassanak ilyeneket, és időnként ismételjék ezeket. /305/ Megismerhetjük a korabeli verstanítás követelményeit, módszerét is művéből. Megköveteli, hogy a bemutatott versek ne tartalmazzanak a gyermek számára ismeretlen fogalmakat, a kifejezések egyszerűek, könnyen érthetők legyenek. A "betanítást a szavalmánynak mondatonkénti elemzése, azaz értelmezése előzze meg." /306/

Meghatározza napjaink Óvodai nevelési programjához hasonlóan azt is, hogy hány verset tanítsanak meg évenként a gyermekeknek és azok korcsoportonként hány sorosak legyenek. Elképzelése ma is helytálló. A verstanítás általa javasolt módszere a felszabadulásig érvényben volt. Eszerint a vers megtanítása, a vers soronkénti boncolgatása, és nem pedig az esztétikai élményszerzés a lényeg. Az óvodapedagógia képviselői a 20. század második feléig nem ismerték fel, hogy az esztétikai élmények velejárójaként bővülnek a gyermekek ismeretei, szókincse, fejlődik kifejezőkészsége.

Szabó Endre az egyeztetők első igazi képviselője volt a magyar óvodapedagógiában.

A sorra megjelenő pedagógiai dolgozatok, könyvek ellenére a fröbéli pedagógia nem terjedt el általánosságban hazánkban, vidéken egy-két kivétellel alig éreztette hatását. A Hódmezővásárhelyi Városi Könyvtárban őrzött "Hód-Mező-Vásárhely közérdekű társadalmi hetilap" 1875. évi V. évfolyamában olvashatunk arról, hogy az első óvodát, amely 1868-ban nyílt meg, "az intézeti nevelési elveknek minél inkább megfelelő szerelvényekkel látták el." /307/ Az óvoda berendezése, felszerelése Pestalozzi rendszere szerint készült, de a Fröbel-féle ne-

velési rendszer eszközeit is megszerezték.

A korábban már említett "A békésmegyei kisdedővő intézetek szabályzatához" készült tájékoztatási függelék Békés megyében minden óvoda számára kötelezővé tette a Fröbel-féle hat foglalkozási eszköz beszerzését, következésképpen annak használatát is. /308/

Mint említettük a fröbelizmus nem tudott meggyökeresedni óvodapedagógiánkban, az egyeztetők óvodapedagógiai nézetei azonban megtermékenyítették, elősegítették a magyar óvodai nevelés metodikai kérdéseinek, így az anyanyelvi nevelés tárgyainak, módszereinek, eszközeinek rendszerezését is.

Az első összefoglaló óvodai módszertanok az egyeztetők munkái voltak. Szerdahelyi Adolf, Dömötör Géza metodikai írásaikban részletesen foglalkoznak az anyanyelvi nevelés tárgyával, a társalgás, a mese, vers, elbeszélés témáival, a feldolgozás módszereivel.

Ők a beszédfejlesztésről szólva az iskolai vezérkönyvek mellett a korabeli lélektani munkákat is nagymértékben figyelembe veszik. Jelentős pszichológiai írások jelentek meg az 1850-1880-as években. Így például Dr. Beck József: A tapasztalati lélektan és tiszta logika vázlata, Pesten 1856-ban, Wargha István: A lélektudomány hatása a nevelésre, Hetényi János: A lélektudomány fontosságáról című tanulmánya 1868-ban jelent meg újra nyomtatásban. A gyermeklélektan első hírnöke volt hazánkban Dr. Páchy Adolf: A gyermek első fejlődése, Pécsen, 1887-ben megjelent könyve, melyben a szerző a gyermekek érzékszerveinek, a különböző lelkierőknek fejlődéséről ír.

Tanulmányát a tanítóknak szánja, a lélektani alapokon folyó oktatást, nevelést kívánja.

Szerinte a "gyermek első gondolkodása az összehasonlítás és különböztetés processusában nyilvánul,... a gyermek első kérdései rendszeren a helyre vonatkoznak... Az első ítéletek rendszeren egy szóból állnak: az állítmányból. Azután kettőből: az állítmányból és a tárgyból vagy határozóból. Végre hozzájárul az alany is." /309/ Tapasztalati lélektanában kifejti, hogy a gondolkodás feltétele a beszédnek, a beszéd viszont a gondolkodást fejleszti, amiben nem is tévedett. Megállapítja, hogy a gyermek beszédfejlődése során kezdetben a magán-, majd a más-salhangzókat, majd utánzással szavakat, kétéves korától néhány soros mondatokat tanul meg illetve hangoztat. Szerinte a gyermek a harmadik évben a gondolatok egész sorát képes kifejezni. Pechány azt nem ismeri fel, hogy: "a nyelvi formák, mondat-strukturák elsajátítása - kisgyermekkorban - megelőzi az adott formáknak megfelelő logikai műveleteket... A nyelvi formák nem eleve adott grammatikai kategóriák fokozatos kibontása alapján differenciálódnak és gazdagodnak, hanem a társas kapcsolatokban, a gyakorlati tevékenységben, a tájékozódásban, a gondolkodásban betöltött, egyre magasabb rendűvé váló funkciók alapján." /310/ Hiányosságai ellenére A gyermek első fejlődése c. tanulmány a magyar gyermeknyelv-kutatások első hírnöke, amely felhívja a tanítók figyelmét a lélektani alapokon álló oktatás-nevelés szükségességére.

Az Országos Kisdédóvó Egyesület 1879-ben Az alapnevelők és szülők lapja és a Nevelési Szakközlöny helyett, - amelyeket Rapos József szerkesztett, - Kisdédnevelés címmel új folyóiratot indított szülők, kisdédnevelők és a nevelésügy barátai számára. Az első felelős szerkesztő a Frőbel és a régi magyar iskola pedagógiai elveit egyeztető Dömötör Géza volt.

DÖMÖTÖR Géza a Kisdednevelés 1881. évi februári számában közölte egy írását A beszédre tanításról címmel. Valójában a gyermek beszédfejlődését elemzi Pechányhoz hasonlóan, ami azt mutatja, hogy az óvodapedagógia képviselőit is egyre gyakrabban foglalkoztatja mára a gyermeki beszéd kialakulásának kérdése. Dömötör Géza tanulmányában a gyermeknyelv első fokának a gagyogást tartja, és felhívja a figyelmet arra, "hogy a nevelőnek a gyermek beszédszerveinek fejlődési menetét ismernie kell, ha a gyermek nyelvismeretét képezni és tovább fejleszteni akarja." /311/ Figyelmeztet arra, hogy a dadogást és az életkori selypítést nem szabad összekverni. Hangoztatja, hogy: "ugy mint bármely más szerv- és tehetség, a beszédszervek is csak azon feltétel mellett, ha tapintatos és helyes irányu képzésben részesíttetnek." /312/ Helyes a felismerése, ugyan-ugy, mint annak kijelentése, hogy a gyermekeknek minél több alkalmat kell biztosítani a helyes kiejtés gyakorlására. Kiemeli, hogy a nevelői beszéd példamutató legyen, hogy a beszélgetést mindenkor a gyermek tevékenységéhez kell kapcsolni és a tárgyaknak csak azon "tulajdonságai keresendők meg, a melyek a gyermek figyelmét magukra vonták." /313/ Jónak tartja a gyermekek anyanyelvi nevelésében a Fröbel-féle bölcsődalokat, a tulajdonságok megnevezésénél a Fröbel eszközök, a golyó, a kocka alkalmazását. "A gyermek hibásan kiejtett szóval tett kérdésnek mindaddig nem adunk helyet, míg azt tisztább kiejtéssel nem ismételte." /314/ - sorolja tovább az anyanyelvi nevelésben szerinte helyesnek vélt módszertani megoldásokat. Melegen ajánlja a nyelvgyakorláshoz a nyelvtörő, nyelvgyakorló mondókákat is, ami teljesen új gondolat az eddigiekhez viszonyítva. Ez azt is bizonyítja, hogy a népköltészeti alkotások bekerül-

nek lassan az óvodai oktatásba. Az általa közölt nyelvtörő, mint például a: "kerek kereken kerekíti kerekét kerekre" - napjaink kis óvodásainak is egyik legkedvesebb szójátéka.

Dömötör haladó gondolatai ellenére elveti az óvodáskorban az idegen nyelv tanítását. Szerinte az a legfontosabb, hogy anyanyelvét sajátítsa el tökéletesen a gyermek, természetesen ezt nem vonatkoztatja a nemzetiségekre. Azok gyermekeitől várja, hogy a magyar nyelvet, - mint az egyetlen hazai nyelvet, - már 3-6 éves korukban tanulják meg.

A pszichológiai tárgyú forrásmunkák mellett a korabeli nyelvtudomány is hatással volt az iskolai és az óvodai anyanyelvi nevelés fejlődésére. Természetesen már akkor felismerték, hogy a kettő feltételezi egymást, de céljuk, feladatuk alapján alapvetően eltérnek. Bizonyítja ezt Hunfalvy Pál: Nyelvtudomány és nyelvtanítás című Budapesten 1884-ben megjelent műve, melyet tanítók és tanárok figyelmébe ajánl. Hunfalvy könyve Előszavában hangoztatja, hogy: "Soha eddig nem volt még annyira szükség, hogy a magyar nyelv felmutassa teljes mivoltát, mint most, amidőn nemcsak tudományunknak, de államunknak is nyelve." /315/ Elmondja, hogy könyvének célja, észrevétetni a tanítókkal és a tanárokkal, hogy: "az iskola érvényesíti a tudományos nyomozások eredményeit. De ha szabadon jár a tudomány: az iskola megkötötten jár. A tudományt nem korlátozza semmi, csak a valóság: az iskolát pedagógiai tekintetek mérséklék még a valóság tanításában is. A tudománynak elég, ha igazán tudós: az iskolának nem elég, ha tudós, neki bölcsnek is kell lennie." /316/ Ma is korszerűek Hunfalvy gondolatai, amennyiben a tudományosság évét és az iskolai gyakorlat kérdéseit vizsgáljuk.

A 19. század végén a lélektan, a pedagógia, a nyelvtudomány fejlődése egyre több -vezér és módszertankönyv megszületését eredményezi.

Az elemi iskolákban folyó anyanyelvi nevelés szempontjából jelentős Erdődi János már említett A nyelvoktatás módszertana c. vezérkönyve, amely Budapesten, 1880-ban jelent meg. Erdődi János művét tanítóképző intézeti tanulóknak, tanítójelölteknek és tanítóknak ajánlja. Vezérkönyvében részletesen foglalkozik a nyelvoktatás fontosságával, céljával, eszközeivel, tárgyaival, - ezen belül a beszéd és értelemgyakorlatokkal.

A korabeli óvodák nevelőmunkájára nem utal, de mégis a bírálat hangját érezzük nála, amikor elmondja, hogy az iskolába kerülő gyermekek szókészlete csekély, sok fogalmat nem tudnak szóval jelölni, sok fogalomnak viszont hamis jelentést kölcsönöznek. Szerinte: "ezen tapasztalati tény magyarázatát abban találjuk, hogy a gyermekek, habár sok szót az illető tárgynak bemutatásával együtt nyer is, a legtöbbet mégis elsődlegesen lesi el a felnőttek beszédéből, melyeknek értelmét ennél fogva csak sejti." /317/ Az óvodában alkalmazott iskolás, a gyermek életkori sajátosságaitól idegen módszerek kritikájának is fel foghatjuk sorait. Az 1880-as években majdnem minden közösségben volt már kisdédóvó intézet, természetesen ez nem azt jelentette, hogy minden gyermek járt óvodába.

Jelenkori pedagógiai gyakorlatunkhoz hasonlóan éppen ezért az 1880-as években is az 1. osztályban, az első félévben előkészítő beszéd és értelemgyakorlatokat végeztek a gyermekekkel. Ezek a beilleszkedést szolgálták, egyéni beszélgetések, elbeszélések, versek segítségével. Erdődi szerint: "o-

lyan dolgokról beszélgettünk, melyekről ők is tudnak valamit mondani, vagyis ami rájuk nézve érdekes." /318/

Az egyeztetők legismertebb egyéniségei közül Péterfalvi Szathmáry Károlyt és Szerdahelyi Adolfot kell még megemlítenünk.

P. SZATHMÁRY Károly nem volt képzett kisdedóvó, de rajongó lelkesedéssel foglalkozott a kisdedóvás ügyével, 1872-től az Országos Kisdedóvó Egyesület titkáráként sokat tett a korabeli óvodák fejlesztéséért, belső életének egységesítéséért. Ő készítette el az 1891. évi óvodai törvény tervezetét. Szakirodalmi munkássága jelentős volt.

Munkáiban a régi magyar iskola elvei alapján hangoztatja, hogy az óvoda nevelő intézmény, Fröbel pedagógiai elméletéből pedig a cselekedtetést, a gyermeki tevékenység fontosságát emeli ki.

P. Szathmáry Károlyt inkább az óvodák szervezési kérdései kötötték le, de foglalkozott műveiben az óvodai nevelés elméletével is. Elméleti munkáiban kiemeli, hogy a modoros tanítási módot a kedélyes társalgással kell kiegészíteni. "Piros könyv" című, Budapesten 1882-ben megjelent könyvében hangsúlyozza, hogy az óvoda nem iskola, hanem elsődlegesen a gyermekek megóvását, értelmét, érzelmeit, akaratát fejlesztő intézmény. Különösen Wargha István volt rá nagy hatással.

Jelentős műve az 1887-ben megjelent: A magyar kisdedóvás és nevelés rövid története. Önálló művei közül ebben kívánja először teljes határozottsággal, hogy a kisdedeket a magyar nyelvre kell tanítani, ezzel is kifejezésre juttatva a kor magyarosítási törekvéseit, amelyekkel még a későbbiekben részletesen is foglalkoznunk kell. Határozottan kimondja, hogy: "a

magyar államnyelv elsajátítása legkönnyebben eszközölhető a magyar kisdédóvás által." /319/

P. Szathmáry ~~Károly~~ munkássága gazdagította a magyar óvodapedagógia történetét, de a kisdédnevelés módszertanával nem igen foglalkozott.

Tárgyunk szempontjából sokkal jelentősebb személy a Nagyváradon született SZERDAHELYI Adolf, aki Szabó Endrét követve 1871 május 21-től 1880 augusztusáig a pesti óvónőképző igazgatója volt.

Szerdahelyi Adolf pedagógiai írásaiban új óvodapedagógiai rendszert kívánt alkotni, azonban ő sem lépett túl a régi magyar iskola nevelési elveinek és Fröbel pedagógiai rendszerének összeolvasztásán.

Pedagógiai munkásságának kezdetén az a kérdés foglalkoztatta, hogy hogyan szabad közölnünk valamit a gyermekekkel? Szerinte a gyermek először tanulja meg összehasonlítani a tárgyak, élőlények, jelenségek tulajdonságait, és cselekvéseiket utánozni. A fejlődés következő lépcsőfokán lássa meg a tárgyak különbségeit és így tisztázza képzetait, a harmadik fokon szerezzen tapasztalatokat, hogy tudásvágyát kielégíthesse. Pestálozzi és Fröbel nézeteit egyeztette, mikor a szemléletesség elvét és a gyermeki tevékenység fontosságát hangsúlyozta a megismerésben.

Szerdahelyi érdeme, hogy 1883-ban megjelentette a magyar óvodapedagógiában az első óvodai módszertan könyvet: A kisdédnevelés és módszertan kézikönyve címmel, amely a századfordulóig több kiadást is megért.

Módszertanát az óvónőképző intézeteknek és a szülőknek ajánlotta. Az Országos Kisdédóví Egyesület 50 arany pályadíj-

jal jutalmazta.

Könyve bevezető részében lélektani gyakorlatokat, azok feldolgozását írja le. Jellemző, hogy még az óvónőképző óráin is a magoltatás volt az elterjedt. A "Képzelem" című mintalecke egy részlete is bizonyítja ezt:

"Tanító: Tehát mikor lelkünk valamely képzeletet oly élénken állít elő, fest ki, hogy azt szinte látni véljük, pedig a valóságban nincs előttünk: akkor képzelünk. /Meghatározás/ Mit nevezünk képzelemnek?" /320/

Az óvók a tananyagot kérdés-feleletek formájában dolgozták fel, a tanító közölte a szabályt és ezt a hallgatókkal elmondatta, hangosan, közösen.

Az Első könyv a kisdetek házi nevelésének kérdésével foglalkozik, ami az óvónőképző intézet I. osztályának második félévi tananyaga volt. A fejezet első szakaszában az erkölcsi nevelésről, a második szakaszában az értelmi nevelésről, és ezen belül a beszédtanításról ír.

Az előzőekben ismertetett lélektani munkák alapján felvázolja a kisgyermeki beszédfejlődés egyes szakaszait, a kezdeti hangképzést, az utánzást, a gyermek beszédvágyát. Figyelmet arra - ugyanugy mint Pechány -, hogy először egy-, majd többtagu szavakat utánoztassunk a gyermekekkel, és mindig tisztán, érthetően beszéljünk előtte. Fröbel hatására hangsúlyozza a cselekvéssel kapcsolt beszélgetés fontosságát. Szerinte a gyermek még 5 éves korában is küzd a nyelvvel, ezért a kérdések segítségével kell őt a gondolatok helyes kifejezésére szoktatni. /321/

Szerdahelyi az anyanyelvi nevelést az óvodai oktatás-nevelés minden tevékenységében lényegesnek tartja. Szerinte

a beszéd tanítása és az értelmi erők ápolása nem választhatók el egymástól: "a beszéd tanítása, úgy az értelmi erők ápolása is a gyermek foglalkozásaihoz kapcsolandó, még pedig úgy, hogy az egyszersmind felébressze és élénkítse a gyermek természetes hajlanát az öntevékenység iránt." /322/ Helyes megállapítása, hogy a gyermekek beszédkésztségét fejleszteni csak tevékenykedéssel, számára örömteli foglalkoztatással összekapcsolva, játékosan szabad.

Ismételten felhivja a figyelmet arra, hogy csak arról beszélgessünk a gyermekekkel, ami önkéntelen figyelmét megragadja, ami feltűnő tulajdonságokkal bír, és amivel tevékenykedhet. Így például ajánlja, hogy kezdetben a háziállatokról, majd az evő és konyhaeszközökről, élelmiszerekről, a gyermek ruházatáról, a legismertebb virágokról, konyhanövényekről, gyümölcsökről, rovarokról és a leggyakoribb természeti jelenségekről beszélgessünk vele. A beszélgetések tematikája semmilyen előzőleg megismert rendszert nem követ, ez is az ő pedagógiájára jellemző egységesített elképzelés.

A továbbiakban elmondja, hogy a tárgyak feltűnőbb állapotáról, cselekvéséről, legélénkebb színeiről, legfőbb részeiről és használatáról folyjon a társalgás. Napjaink óvodai anyanyelvi nevelésében is gyakran szereplő szójátékokra is utal, amikor a gyermekekkel ellentétes szópárokat sorolhat fel, például: kemény-puha, hideg-meleg stb.

Arra hívja fel a figyelmet, hogy minden tárgynak először a faji fogalmát tanítsuk, és ezután az egyedit - ami teljesen helytelen álláspontja.

Szerdahelyi ezek után gyakorlati példákat közöl a beszéd-képesség és az értelem fejlesztéséhez. Az udvaron című beszél-

getés menetét mutatjuk be:

"Csibe! Szép kis csibe! Kiált, ha! hogy kiált: csip, csip, csip! a csibe kiált. Most szalad, ni hogy szalad, fussunk utánna, a csibe szalad! Adjunk neki egy kis zsemlyét, Pipipipi! tessék egy kis jó zsemlye! Eszik, a kis csibe eszik, zsemlyét eszik. Szép kis csibe, sárga, sárga csibe. Laczika iszik, a csibe is igyék, adjunk neki vizet; iszik, a csibe iszik; szájjával iszik." /323/ Könnyed ez a szöveg, vannak benne hangutánzások, jelzők és sok ige, ami az óvodáskorúak fejlettségi szintjének, motorikusságának, szókincsének megfelel, de a beszélgetés a szajkózó módszert, az állandóan visszatérő megszilárdítást alkalmazza.

A minden szemléltetést nélkülöző elbeszéléseket elveti, sokkal hasznosabbnak találja a gyermek beszédképességének fejlesztésében a képekhez fűzött beszélgetést.

Helyesen látja, hogy az életkornak megfelelően kell a képeket alkalmazni. Ezek először egy tárgyúak legyenek, később: "a család, a gyermekek vagy az állatok életéből vett mulatságos, de mégis egyszerű jeleneteket" ábrázoljanak, majd olyanok következzenek: "melyeknek tartalma erkölcsi tanulságot is foglal magában." /324/ A képekről való közös beszélgetés ma is az egyik legismertebb, leggyakrabban alkalmazott módszer az anyanyelvi nevelésben.

A gyermekek anyanyelvi nevelésével kapcsolatosan elítéli mindazt, ami a gyermekek realisztikus világképének kialakulását gátolja. Sajnos a mesét is. Mindmáig érvényes megállapítása ugyanakkor az, hogy ne adjunk a gyermek kezébe túlságosan sok képet, képeskönyvet, mert az felületes szemlélődésre szoktatja.

Szerdahelyi vezérkönyvének második nagy fejezetében a kisded "nyilvános" nevelésével foglalkozik, ami az óvónőképző II. osztályának tananyaga. Ebben megismerteti a hallgatókat az értelmi nevelés lényegével, ezen belül a beszédszervek, a nyelvérzék és a beszédképesség fejlesztésével. Azt ajánlja, hogy a nevelő mindig tisztán és helyesen ejtse ki a szavakat, kis tanítványait is erre szoktassa, amivel egyetértünk. Igen helytelen módszert javasol azonban a gyermekek hibás ejtésének javítására. Szerinte addig kell a gyermekekkel a hibásan ejtett szót ismételtetni, amíg az meg nem tanulja azt helyesen hangoztatni. A továbbiakban arról beszél, hogy a nevelő ne fogadjon el egyszavas válaszokat, ne alkalmazzon a vidéken élők számára ismeretlen szavakat, a gyermekektől követelje meg a bátor és hangos beszédet. Helytelennek találja: "ha a nevelő olyan nyelvtani alakokat nem használ beszédében, melyek a gyermekek előtt még ismeretlenek, ezáltal csak zavarja a gyermekek nyelvérzékét s beszédképességük kifejlődését is késlelteti." /325/

Szerdahelyi Adolf művének harmadik könyve a módszertant tárgyalja. A magyar óvodapedagógia történetében először fogalmazza meg az óvodai módszertan fogalmát. Meghatározza a "képző foglalkozásokat s azok nemét, alakjait." Nagyon előremutató a képzést szolgáló foglalkozásokkal kapcsolatosan a komplexitás hangoztatása. Felsorolásából megtudhatjuk, hogy az 1880-as években melyek voltak az óvodák főbb tárgyai és mi volt ezek oktatásának célja: "A képző foglalkozások nemei ezek: az értelem képzésére a beszéd és értelemgyakorlatok, vagyis a társalgás, a kézügyesség előmozdítására a munkaszerű foglalkozások, a kedély képzésére a társasjátékok és elbeszélések, a

testi erők gyakorlására és ügyesítésére pedig a test gyakorlatok és a mozgási játékok. Helytelen volna azonban ezen foglalkozási nemeket kizárólag egy-egy képesség képzésére önállólag alkalmazni, sőt ellenkezőleg: minden foglalkozás nemet, amennyire lehetséges, fel kell használni valamennyi tehetség együttes fejlesztésére." /326/

Az óvodai oktatás tartalma mint a fentiekből is láthatjuk, egyszerűsödött. Az olvasás, írás, számolás nem szerepel már a foglalkozási ágak között.

Az oktatás iskolás módszerei, a magyarázat, szemléltetés, beszélgetés, gyakorlás, utánmondás mellett egyre nagyobb szerepet kap a játék, a játékos foglalkoztatásra való törekvés is.

Szerdahelyi módszertanából megtudjuk, hogy az óvodai nevelés legfőbb didaktikai elvei között az érdeklődés felkeltés, a változatos foglalkoztatás, a fejlesztés, a fokozatosság szerepelnek. A foglalkozások időtartama fél óra lehet, de ezt is játéknak, vagy testmozgásnak kell időnként félbeszakítani.

Szerdahelyi Adolf fogalmazza meg először az értelemgyakorlatok célját is, amelyben az anyanyelvi nevelés döntő szerepet kap. Szerinte: "A beszéd és értelemgyakorlatok célja, a gyermek beszédképességének és értelmének közvetlenebb módon való fejlesztése, mint ez másnemű foglalkoztatások által eszközölhető." /327/ Hangoztatja, hogy nem természeti ismereteket kell tanítani, csak a természet tünetényei és a tárgyak tulajdonságai iránt kell a gyermekek érdeklődését felkelteni, ilyen irányú tudásvágyát felébreszteni.

Felismeri, kiemeli a társalgás szerepét a beszédképesség fejlesztésben. Szerinte a gyermek az értelemgyakorlatok során

megtanulja a hangokat, szavakat tisztán kiejteni, elsajátítja a magyar kifejezéseket, és a nyelvtanilag helyes beszédet.

A beszéd és értelengyakorlatok tárgyát "képezheti minden olyan lehetőleg természetben bemutatott teremtmény, termény, tűnemény és készítmény, melynek tulajdonságait, állapotait, készítését, vagy termesztési módját és cselekvéseit a gyermek képes felfogni és megérteni; s amelyekkel a gyermek nemcsak az intézetben, hanem azon körben is találkozhatik, amelyben él." /328/

Az általános megfogalmazást a beszédgyakorlatok konkrét témái követik, három korcsoportra bontva.

Mindhárom "fokon": - a természeti tárgyakról,

- a készítményekről,

- saját személyükről beszélgethetnek a gyermekek.

Korcsoportonként, a fokozatosság elve alapján koncentrikusan bővítette ezeket a témaköröket újabb tárgyakkal, jelenségekkel. A tárgyak összehasonlítása, megkülönböztetése, ismételteskor a fogalmak rendszerezése és csoportosítása volt a fő feladat. A feltett kérdések is a már elemzett forrásmunkákhoz hasonlóan a: "Mi ez?" "Minek ez?" "Miből van ez?" "Mije ez?" "Ki készíti?" "Hogy készítik?" "Hogy terem?" stb. voltak.

Haladó gyakorlata volt, hogy a kerti munkát fontosnak találta. A gyermekek vetették el, ápolták azokat a növényeket, amelyek a beszélgetések témáiként is szerepeltek.

A szemléltetés céljával, szabályaival, alkalmazásával is részletesen foglalkozik Szerdahelyi.

Sajnos az 1860-80-as évek óvodapedagógiai forrásmunkái, az óvodai dokumentumok nem közölnek heti, napi terveket.

Szerdahelyi módszertanából azonban megtudhatjuk, hogy a beszélgetések témáit nem helyes szigorúan előre meghatározni, azokat a gyermekek pillanatnyi érdeklődésének megfelelően kell kiválasztani. Ez a napjainkban kötetlen formában vezetett foglalkozásokra emlékeztet. Szerinte a társalgások időtartamát sem helyes szigorúan megkötni, 5-10 percig tartó beszélgetés után játékot, testmozgást kell beiktatni.

Helyes az a megállapítás, hogy a Fröbel-féle foglalkozásokon a gyermekek tevékenysége közben erőltetett beszélgetés, elbeszélés, versmondás zavarja a gyermeket az élményszerzésben, csökkenti munka és beszédkedvét. A kétféle ráhatás elbizonytalanítja a gyermeket.

Az anyanyelvi nevelés szempontjából lényegesnek tartja a különböző társalgási játékokat is. Könyvében ilyeneket is közöl az elbeszélések, állatmesék és versek mellett. A társalgási játékok - például az asztalos-játék - a téma eljátszását jelentették kisebb eszközök, mozdulatok, és beszélgetés segítségével. Ezek a játékok a századfordulóig, sőt még a későbbiekben is alkalmazott eszközei voltak az anyanyelvi nevelésnek.

Szerdahelyi igazi egyeztető. Legfőbb érdeme, hogy a társalgást, a munkaszerű foglalkozásokat és testgyakorlatokat játékosá tette. Módszertani elképzelései komoly hatást gyakoroltak a kialakuló újabb magyar iskola hiveire, így például Peres Sándorra.

Peres Sándor óvodapedagógiai tevékenysége a századforduló idejére esik, de első beszéd- és értelemgyakorlatokkal foglalkozó tanulmánya már 1888-ban megjelent. Írását az elemi iskolai tanítóknak ajánlja, de a beszéd- és értelemgyakorlatok céljának meghatározása szinte szó szerint megegyezik Szerdahelyi

lyi Adolf megfogalmazásával. Peres szerint: "a testi, értelmi, kedélyi, erkölcsi nevelés és nyelvképzés a beszéd és értelemgyakorlatok célja." /329/ Az 1880-90-es években még mindig együtt haladt az elemi iskolai és az óvodai társalgás a témakörök, az alkalmazott módszereket tekintve. Peres Sándor fenti tanulmányának ötödik kiadásában, amely 1893-ban jelent meg, felsorolja a beszéd- és értelemgyakorlatok magyar nyelvű irodalmát, s ezek között első helyen Wargha István, Ney Ferenc, Karády Ignác, Szabó Endre műveit említi. Az ugyancsak 1893-ban megjelent Kisdednevelés és módszertan c. tankönyvében részletesen foglalkozik a társalgással, annak módszertanát előző tanulmánya alapján dolgozta fel hallgatóival a hódmezővásárhelyi óvónőképzőben.

A 19. század második felében komoly hatása volt Nagy László: Vezérkönyv a beszéd és értelemgyakorlatok tanításában c. 1869-ben megjelent munkájának. 1909-ben Urhegyi Alajos dolgozta át. Az átdolgozott kiadásban olvashatjuk Urhegyi sorait: "Egy érdemes munkának adom meg a méltón megilleti utolsó bucsuszt. Nagy László "Vezérkönyve" mintegy 40 éven át volt a tanítószág vezetője." /330/ A Nagy László-féle vezérkönyvet valószínűleg szintén ismerték és használták az óvodákban is.

A Kisdednevelés című folyóirat folyamatosan közöl társalgási szövegeket. Az 1887. évi évfolyam 21 társalgási témát dolgoz fel. Többségük az állatokról szól, de találkatunk ezek között beszélgetést a sóról, kenyérről, a hegedűről is. A társalgások rengeteg ismeretanyagot közölnek. Az óvónő hol képek segítségével, hol agyagból készült tárgyak felmutatásával igyekszik a sokirányú gondolkodási műveleteket elvégeztetni a gyermekekkel. A társalgások kérdései a felismerést, a megne-

vezést, összehasonlítást, a jellemző jegyek számbavételét, kiemelését és az adott tárgyra vonatkozó általánosítást, tehát az analízist-szintézist szolgálták. Nem válik világossá azonban ezekből a társalgási mintákból, hogy az óvónő által végzett és jól átgondolt induktív mozzanatláncolatba milyen mértékben kapcsolódtak be a gyermekek. A közölt beszélgetések anyagából nem tudhatjuk meg, hogy a gyermekeknek kórusban adott, vagy egy két szavas válaszain kívül volt e lehetőségük a 70-80 fős tömegben kérdésekre, élményeik, tapasztalataik, érzelmeik, következtetéseik hangos kinyilvánítására. A Kisdenevelés 1887. évfolyamában megjelentetett társalgások színvonala egyenetlen, nem igen adnak lehetőséget a mai értelemben vett kommunikációra, dialógusra. Az óvónői közlés, magyarázat jellemzi főként ezeket.

A Társalgás a disznóról című anyaghoz pl. az óvónő egy elbeszélést kapcsol a disznótorról. A történet sok színes elemét tartalmazza a gyermekek élményanyagának, optimális körülmények között ma is bemutatható lenne. Ugyanigy a gyermekek átélt tapasztalatait idézi fel a Szüret című társalgás, amelynek hangulatosságát egy ritmikus vers fokozza. Mindent elront természetesen, hogy a verset a beszélgetés közben soronként, gyakori egyéni és közös utánmondatással meg is tanulják.

Az óvodai gyakorlat tehát ugyanazt tükrözi, mint az elméleti munkák társalgási példái. /331/

1867 után Magyarország gazdasági, politikai élete fellendült, a tőkés társadalmi fejlődés fokozott mértékben tette szükségessé újabb óvodák létesítését, és az óvodaügy kérdésének állami rendezését. A társadalmi fejlődés mellett politikai okokból is sürgetni kezdték az óvodák intézményének tör-

vényes irányítását. A reformkori haladó törekvések a nemzeti nyelv terjesztését kívánták az óvodától. A fennkölt cél azonban az 1880-as évektől az ellenkezőjére fordult, amikor is az uralkodó körök sovíniszta osztálypolitikájuk érdekében azt várták az óvodáktól, hogy vállalják a nemzetiségi területeken a magyar nyelv erős szakos terjesztését.

Sorra alakultak a nemzetiségi vidékeken óvodák, ahol a gyermekeket kötelezően magyar nyelvre tanították.

Az 1879. évi XVIII. törvény kötelezővé tette a magyar nyelv tanítását Magyarország minden népiskolájában. Az Utasítás a magyar királyi tanfelügyelők számára a magyar nyelv tanítását elrendelő törvény végrehajtása tárgyában c. kiadványból megtudhatjuk, hogy az 1882-ben vagy azután végzett "egyének közül tanítóul, vagy segédtanítóul senki sem alkalmazható, a ki a magyar nyelvet beszédben és írásban annyira el nem sajátította, hogy azt a népiskolában taníthassa." /332/

Az Utasítás azt is közli, hogy a korábban végzetteknek a törvény megjelenésétől számított 4 éven belül kell magyarul megtanulniok.

A nyelvrendelettel egy időben megjelent a Tanterv a nem magyar ajkú népiskolák számára. A Tantervben olvashatjuk, hogy "az elemi népiskolai tanítás központjául az anyai nyelv szolgál, mellyel kapcsolatosan kell megtanítani a magyar nyelvet." /333/ A Tanterv értelmében a magyar nyelv tanítását a beszéd és értelemszokásoknak kell átvállalni. Eszerint a beszéd és értelemszokások célja "hogy az iskolába járnival kezdő gyermekek a tanulásra előkészítettessenek, és a logikai rendben való szabatos beszélésre szoktassanak, egyszersmind a magyar nyelvre taníttassanak." /334/

Ilyen előzmények után egy "1881 január 7-én kelt rendelet megkivánta az óvóktól és az óvónőktől is a magyar nyelv tudását és a kisdedeknek a magyar nyelv beszélésébe bevezetését minden intézetben, a hol a lakosság nem magyar ajku." /335/

Az 1880-as évek végén a kormány és Trefort Ágoston valóság és közoktatásügyi miniszter anyagilag is egyre jobban támogatja az óvodákat, felismerve a magyar nyelv terjesztésében ezeknek óriási szerepét.

A Terjesztő Egyesület tagjai és a kor óvodapedagógusai örömmel üdvözik az országszerte megalakuló magyar művelődési egyesületeket. A Kisdednevelés 1886. évi első számában olvashatjuk a következő sorokat: "Az 1885. év eredményei ismét örövendetes bizonyosságául szolgáltak annak, hogy a kisdedóvóügy országos fejlődéséhez kötött reményeink nem voltak hiv' légváarak. Az előző években felgerjedt általános érdeklődés nem csak, hogy nem hanyatlott, hanem igen erőteljesen tápot nyert a közművelődési, magyar nyelv terjesztő és népnevelési egyesületek által, melyek közül a legelismerésreméltóbb buzgalmat a "Pozsonymegyei magyar közművelődési egyesület" fejtette ki, mely egymaga csaknem annyi kisdedóvóintézetet állított föl, mint a mennyi hazánk többi részében, a múlt év folyamán, összesen létesült." /336/

Morlin Emil óvodatörténetében nagy lelkesedéssel üdvözi, hogy a kisdedóvók terjesztésének eszméjéhez nagyban hozzájárult "az egész országban megindult társadalmi és nemzeti mozgalom, mely a magyar nyelv és művelődés terjesztésére alakuló egyletek létrehozásában nyilvánult... mely egyesületek egész országrészek érdekeit felkarolták s a kisdedóvást mint első és főeszközt fogadták el a vegyes ajku lakosság hazafias

nevelésének megkezdésére." /337/

A nemzeti közművelődési és magyar nyelv terjesztési mozgalom: "Aradmegyén és alsó Erdélyen át egész Brassó vidékéig és innen közép Erdélyen keresztül Biharmegyébe, valamint az Alföld nagyobb városaiba, majd Székelyföldön egész Szász-Régenig" /338/ terjedt.

P. Szathmáry Károly, és hozzá hasonlóan még sokan mások óva intettek attól "nehogy a tulzás e szempontot az emberbaráti fölé helyezze s az államnyelv elterjesztésének minden esetre nagyfontosságú kérdését, türelmetlen és tulhajtott eszmékkel azonosítsa. A kisdedovási mindenekelőtt az emberszeretet munkája s a fajgyűlölet tanait sem hirdetni, sem felköltetni nincs hivatva." /339/ Ennek ellenére Szathmáry is meg van győződve arról, hogy az állam nem magyar ajkú polgárai örömmel fogadják majd, hogy gyermekeik anyanyelvük mellett egy újabb nyelvet is megtanulhatnak már a kisdedóvókban.

A Kisdednevelés 1886. évi 10. számában olvashatjuk az első brassói magyar óvoda megalakulásával kapcsolatosan, hogy a nemzetiségi surlódások, a magyarok iránti ellenszenv erősödik, de az "Erdélyrészi közművelődési egyletnek" sikerült Brassóban a városi polgárság megelégedésére létrehozni "az eddig oly nehezen nélkülözött magyar óvodát." /340/

Egyre inkább terjed a meggyőződés, hogy: "Nálunk Magyarországon a nevelő intézetek - ezek között különösen a kisdednevelő-intézet és az elemi iskola - nemcsak kulturális, hanem politikai intézmények is." /341/

Ember János: A magyar beszéd az óvodában c. a Kisdednevelés 1887. évi 5-6. számában megjelent cikkében a kisdednevelésügy fellendülését a politikai célok szolgálatában véli

felfedezni. A cikk azt fejtegeti, hogy a nagyobb községek általában gyűjtőpontjai a magyar nyelv iránt ellenszenvvel viseltető nemzetiségi törekvéseknek, ezért "a nemzetiségi vidékeken szervezendő óvodáknál a humanisztikus célt /a testi és lelki erők megőrzését/ is épp úgy hangoztassuk, a mint a nemzetit... akkor majdkellőképpen be lesznek népesítve az óvodák s a magyar beszéd tanításának külső akadályai el lesz hárítva." /342/

Az egyházak sem maradtak el a nyelvterjesztés ügyében az uralkodó köröktől. Bizonyítéka ennek Bubics Zsigmond kassai püspöknek 1889-ben kiadott főpásztori körlevele, melyben kifejezi azt az óhaját, hogy "a kisdédóvás áldásos intézménye egyházmegyéje egész területén életbe léptessék, s a kisdédóvodák a gyermekeket vallás erkölcsös nevelés mellett - másik édes anyánk, a haza nyelvére oktassák." /343/

A Kisdédónevelés cikkeiben 1886-tól 1891-ig nyomon követhetjük a magyar nyelvű óvodai oktatás terjedését a nemzetiségek körében. Ennek a folyamatnak a feltárása egy újabb tanulmány feladata lehet. Egy két gondolatot, tényt azonban kiemeltünk, annak bizonyítására, hogy a magyar óvoda-mozgalom ebben a korban a nacionalista, sovíniszta törekvések legfőbb gyakorlati megvalósítója lett.

A harmadik brassói magyar óvoda megalakulásával kapcsolatos cikkben olvashatunk arról 1888-ban, hogy a szász községekben olyan óvónők tanítják a gyermekeket, akik a hazai nyelvet egyáltalán nem tudják, ezért javasolja a cikk írója, hogy "a magas kormány, mint annak idején az idegen nemzetiségű tanítóknak a magyar nyelv elsajátíttatása végett póttanfolyamokat rendezett, most is, a szükséghez mérten azt tennie" /344/

- kellene.

A pályázatok között egyre gyakrabban jelennek meg olyanok, amelyek megkövetelik az óvótól a magyar nyelv ismeretét. A Kisdédnevelés 1889-ik évfolyamában ez áll: "a zólyomlipcsei óvodánál üresedésbe jött, sf. évi április 1-én betöltendő óvónői állomásra, pályázatot nyit. Ezen állomásra azon oklevéllel bíró óvónők pályázhatnak, kik a magyar nyelvet szóban és írásban tökéletesen birják, s a tót nyelvet, mint a vidék nyelvét is, beszélik." /345/ Zemplén vármegyében azonban ugyanazon évben kimondottan "tisztán magyar ajku" óvónőt kívánnak felvenni. /346/

Az 1888-1890-es évfolyamnak szinte minden számában olvashatunk a magyar nyelvű ünnepélyekről, záróvizsgákról. A csápori kisdédóvó záróvizsgájáról a következőket írja a lap: "Valóban örömtől repdesett az ember szive, midőn hallotta, mint pergett édes hazánk zamatos nyelve a tót ajku kisdédok ajakán." /347/ A cikkből azt is megtudjuk, hogy a záróvizsgán a gyermekek helyes magyar kiejtéssel "rövid versecskéket szavaltak el, beszéd és értelem-gyakorlatokat s énekkel egybekötött érdekes társasjátékokat mutattak elő szép eredménnyel." /348/

"Az országos magyar Iskola-egyesület 1889. november 25-én tartott ülésében elismerésének kifejezésével jutalmazni határozott az óvónőket azon rendkívüli sikerért, melyet a nem magyar ajku kisdédok körében, a magyar nyelv tanítása terén felmutattak." /349/ - olvashatjuk az ez évi 11. számban.

Az Országos Kisdédóvó Egyesület jelentéseiből is kitűnik, hogy az teljesen azonosul a magyarosítási törekvésekkel.

A magyar nemzeti nyelv szépségeinek nacionalista törekvéseket leplező hangoztatása, a nemzetiségek erőszakos magya-

rositási tendenciája nyomot hagyott a 19. századvégi magyar óvodák tartalmi munkájában, anyanyelvi nevelésében is. A kisdedóvó "igazi telepe lett a jó és hazafias nevelésnek, melegágya a magyar nyelv terjedésének." /350/ - olvashatjuk egy, a Kisdednevelés szerkesztőségéhez címzett levélben, 1888-ban. Az óvodai anyanyelvi nevelésről is sokat megtudhatunk a pedagógiai lap cikkeiből. - Így például azt, hogy a felvidéki magyar közművelődési egyesületek magyar feliratu fali táblákat követelnek a minisztertől, vagy azt, hogy 1889-ben Dömötör Géza és Kárpáthy Sándor iskolai tanító között komoly nézeteltérés keletkezett az óvoda és iskola kapcsolatáról, az óvoda iskolaelőkészítő funkciójáról. A Kisdednevelésben közölt vitából kiderül, hogy Kárpáthy Sándor felrója az óvóknak, hogy nem javítják a gyermekek kiejtési hibáit, ami az iskolában nagymértékben akadályozza a megfelelő beszédképesség kialakulását és az olvasás, helyesírás tanítását. Szerinte: "a kisdedóvó van hivatva a gyermekeket hibájukból kigyógyítani. Teheti ezt közvetlenül, megfelelő szoktatás, gyakoroltatás által." /351/

Tovább folytatva még merészebben bírálja az óvodai anyanyelvi nevelés hiányosságait, mert szerinte: "a kisdedóvókból kikerült gyermekek - alig érthetően és a lehető leggyarlóbb hangsúlyozással - el tudnak hadarni egy pár versecskét, felelés alkalmával hasukat fogva, magukat mélyen, komikusan meghajtva stb." /352/

Dömötör Géza - mint elmondja - szándékosan közli a Kisdednevelésben Kárpáthynak a pécsi "Néptanodában" megjelent cikkét "mely a kisdedek általános gyengeségének, a selypítés és hibás szókiejtésének egy gyakorlati példáját" /353/ - tárja fel. Dömötör válaszában részletesen foglalkozik az óvodai

anyanyelvi nevelés lehetőségeivel, tárgyaival, módszereivel. Írásából világos lesz számunkra, hogy az óvodában az életkori beszédhibákat, a helytelen kiejtést az óvók folytonosan javítják, igyekeznek a rossz beidegzésekről leszoktatni a gyermekeket. Az óvodában tanítók már a képzőben megtanulják azokat a módszereket, amelyekkel a gyermekek beszédkésztségét fejlesztik. Dömötör felsorolja az anyanyelvi nevelés tárgyait, miszerint "a helyes beszédre tanításra szolgálnak különösen az óvodai értelemfejlesztő beszédgyakorlatok, versek, dalok is." /354/ Nem fogadja el a vádakat, mert szerinte "az okleveles kisdednevelő vezetése alatt álló rendszeres kisdedóvó-intézetekben ilyen mulasztás alig fordulhat elő, mert az ott alkalmazott fejlesztő foglalkozások legtöbbször egyszersmind alkalomul szolgál az értelmes és helyes beszédre tanításra." /355/ Dömötör Géza fenti sorai azt jelentik, hogy az 1880-90-es években az óvodákban az anyanyelvi nevelésre minden foglalkozáson nagy gondot fordítottak. Magabiztosan hangoztatja, hogy "a kisdedóvó-intézetek vezetői nem csak ismerik a gyermek helyes szókiejtésre tanításának a fontosságát és módszerét, hanem annak a valóságban is eleget tesznek." /356/

A Kisdednevelés 1890. évi évfolyamában megjelent írásokból kiderül, hogy mivel foglalkoztatták a gyermekeket az óvodában reggeltől estig. A foglalkozásokat délelőtt 9-től 11-óráig, délután 2-től 4-óráig tartották. "A tulajdonképpeni tanítás az óvodából ki van zárva." /357/ - olvashatjuk az évfolyam első számában. A cél az, hogy a gyermekek jól érezzék magukat az óvodában.

A beszélgetések alkalmával arról folyt a társalgás, amit a gyermekek környezetükben láttak, ami őket érdekelt. Utasít-

ják az óvókat, hogy csak akkor beszélgessenek az adott tárgyról, ha a gyermekek érdeklődését sikerült felkelteni "de mi-helyt az érdeklődés megszűnt, foglalják el a gyermekeket játékkal vagy más egyébbel. Tartsák szem előtt ezeket akkor is, midőn elbeszélést vagy mesét mondanak, ha szavalmányt, ha dalt tanítanak." /358/

A leírtak azt bizonyítják, hogy az óvodákban a kimondottan iskolai jellegű tanítást a szabadabb, kötetlenebb, a játékos-ságot, az esztétikai élményszerzést is biztosítani kívánó foglalkoztatás váltotta fel. A heti, napirendekből leolvasható, hogy a gyermekek az óvodában imákat, köszöntőket, verseket, dalokat tanultak, meséket hallgattak, társalgással, társasjátékokkal, és munkaszerű foglalkozásokkal töltötték idejüket a kisdédóvókban.

A gyermekirodalmi alkotások egyre inkább előtérbe kerülnek a nevelésben, egyre többet olvashatunk a megjelent mese, elbeszélés kötetekről, versgyűjteményekről, antológiákról. A gyermekirodalmi kritikák felhívják a figyelmet a sorra megjelenő kötetekre. Egyre több cikkben nyilatkoznak az írók is, az igen gyakran éles hangú kritikákat visszautasítva. Mindinkább felismerik az anyanyelvi nevelés szempontjából is lényeges gyermekirodalmi alkotások hibáit, például azt "hogy az ezekben foglalt köszöntők legtöbbször olyan kifejezéseket foglalnak magukban, melyeket az óvodába jövő kisdédek nem értenek, de még legtöbbször az iskolába járó gyermekek sem." /359/

Sajnos a Kisdédnevelés lapjain a felszabadulásig elsődlegesen az óvónőköltségzet uralkodik, a magyar klasszikusok remekait, és a népköltségzet legszebb alkotásait teljesen mellőzik a korabeli óvodai nevelésben. Kohány Mihály, Kohányi Sámuel, Kozma

Dénes, Gegus Ida, Müller Leonóra stb. játékdalai, giccses versecskéi árasztják el az óvodákat.

Komjáthy György: 101 gyermekjáték leírását tartalmazó játékkönyv dalokkal című gyűjteménye, - amelynek első kiadása már 1877-ben megjelent, - a jobbak közé tartozik, mert sok népi gyermekmondóka is található anyagában. /360/ A 19. század végén a művészi tartalom és forma szempontjából is értékes alkotás az óvodában Bezerédy Amália Flóri könyve mellett a Csemegék még olvasni nem tudó gyermekek számára, melyekkel a szülők, testvérek és kisdédóvóknak elbeszélés végett kedveskedik Gáspár János nevelő - Kolozsvár - 1848-ban. Az 1890-es években az óvodákban is megjelenő kötet 70 igen rövid mesét, elbeszélést, történetet és verseket tartalmaz. Gáspár János Csemegék című antológiájának rangját az adja, hogy népmeséket is összegyűjtött és valamennyi történetét olyan szép magyar nyelven tolmácsolja, mint előtte senki sem. Történetei, meséi cselekményesek, főként párbeszédekre épülnek. Arra törekedett, hogy úgy tegye közzé meséit, ahogy azokat elbeszélni kell, de hozzáteszi: "Minthogy azonban a kisdedek nyelve még provinciálisabb, egyénibb a hép nyelvénél, önként értetődik, hogy az elbeszélőknek ehhez képest az egyes csemegéknél lesz valami módosítani /kihagyni, pótolni/ valója." /361/ Ezzel meghatározza a mesélés módszerét is, melynél a legfőbb követelmény, a gyermek életkorához, körülményeihez, ismereteihez való alkalmazkodás. Csak ezáltal válhat a mese közvetlenné, s nyújthat irodalmi élményt. Az irodalmi alkotás csak a gyermek teljes azonosulási folyamata, az empátia segítségével bővíti szókincsét, fejleszti egész személyiségét. Gáspár ezt és a népköltészet értékeit felismerve közli: "hogy legelőször is eme népi-

es forrásból meríték, különösen azon ok birt rá, mert meg voltam győződve, miszerint gyermekköltészetünk csirái, úgy mint a nemzeti nyelv és nemzeti költészetéi, a népnél keresendők." /362/

Ezidezekből az értékekből a pedagógiai elképzelésektől guzsbakötött gyakorlat csak annyit vesz észre, mint amennyit a Kisdiednevelés 1890. évi 1. számában olvashatunk: "Az eddig megjelent könyvek között egyedül Gáspár János Csemegéi nyújtja azt, a mire az óvodában szükség van. Az magában foglalja az imákat, köszöntőket s alkalmas szavalmányokat, meséket és társasjátékokat, de kevesebb anyagot nyújt, mint a' mennyi az óvodában szükséges, s hogy az egyszersmind változatos is legyen." /363/

Az 1800-as évek végén^o óvodai anyanyelvi nevelésben egyre inkább feltűnnek a társalgási, a nyelvgyakorló, és a kitalálós játékok is. Igen közkedvelt volt már ebben az időszakban az ugynevezett "hangtaláló játék", amely az anyanyelvi nevelés szempontjából ma is jelentős, a hallásfejlesztésben napjainkban is egyre gyakrabban alkalmazzuk. A lényege az, hogy a bekött szemű gyermeknek fel kell ismernie, hogy ki szavalt, énekelt, vagy milyen tárgy adta a hangot.

A modernebb elképzelések mellett azonban a beszélgetések és a versek tanítása a hagyományos verbalizmust követte. Az óvónó elmondta egyszer a verset, imát, és azután kezdődött a memorizálás, például így: "Most elmondom még egyszer s ti mondjátok utánam: Ez a nap is... csendesesen... Elmúlt megint... Istenem... mondjuk el még egyszer: Ez a nap is csendesesen... Elmúlt megint Istenem... Most mondjátok el magatok. Most mondja el Béla. Sándor is mondja el. Így. Most már tanuljuk to-

vább: Semmi bajom nem esett... Szent karod védelmezett... Még egyszer! Most mondjuk el előlről kezdve. A nevelő most előre mondja a két első sort. Utána a gyermekek. Most a 3-ik és 4-ik sort - Ezután a nevelő elmondja a 4 első sort s utána elmondja azzal a gyermekkel, ki jelentkezik"... /364/ utána a nevelő folytatja tovább a lélekölő, unalmas, száraz magoltatást. A cikk szerzője még azt is megjegyzi, hogy: "Igen szükséges, hogy a nevelő a már betanított imák és szavalmányok jegyzékét mindennap kéznél tartsa, hogy minden már betanult vers koronként ismételten elmondassék, mert különben a gyermekek el fogják felejtetni." /365/ A tanításnak ez a gyermeki érdeklődést figyelmen kívül hagyó módja az óvodai nevelési program megjelenéséig, 1970-ig többé kevésbé tartotta magát az óvodában, márpedig az irodalmi alkotás is csak abban az esetben bővíti a gyermekek szókincsét, fejleszti kifejezőképességét, ha az igazi esztétikai élményekhez kapcsolódik.

A beszélgetések anyaga és módszere nem változott sokat. Például a pincéről és a padlásról szóló tárgyalásban - amely az 1889. évi Kisdiednevelésben jelent meg, - szintén az eddigiek szerint haladnak. Felsorolják, mi minden van egy házban. Az óvónő megfogalmazza a megtanulandókat, és az erkölcsi szabályt. Változatlanul a közlő módszer maradt ezekben az uralkodó. A beszélgetésekhez fűzött kis történetek lettek csak valamivel érdekesebbek.

A Kisdiednevelés 1888-1890-es évfolyamainak cikkeiből tudhatjuk meg azt is, hogy az óvónőképző intézet szervezete nem módosult: "célját nem változtatta, oktatási elvei lényegileg azonosak maradtak..." /366/

1890-ben már három óvónőképző működött. A pesti kisdied-

óvóképző, a központi Fröbel-nőegylet által fenntartott "gyermekkertésznő"-képző, és a kalocsai római katolikus óvónőképző, amely az elemi tanítónőképző intézet igazgatása alatt állt. A képzőkről olvashatjuk a Kisdednevelés 1890. évi 1. számában, hogy: "az óvókat képző három intézetben kizárólag a magyar nyelv alkalmaztatott tanítási nyelv gyanánt; ugyanezen nyelven történt a tanképesítés is." /367/

Az Országos Kisdedóvó-Egyesület óvodáiban 1890 december 23-án tartott karácsonyi ünnepélyen Tisza Kálmánné, Berzeviczy Albert, Kralowánszky Istvánné, F. Szathmáry Károly, Kohányi Sámuel, Kozma Dénes is részt vettek, ahol az egybegyülteket Zsilinszky Mihály országgyűlési képviselő köszöntötte. A következő szöveget intézte az óvónőképző hallgatóihoz: "Önök lesznek bizalmas játszótársai, első tanítói azoknak az apró csemetéknek, melyekből majd a hazának jó polgárai és jó gyermekei lesznek. Nem csekély feladat ez, különösen ebben a mi soknyelvű hazánkban a hol a magyar nyelv terjesztésével együtt valóságos nemzeti missiót teljesíthetnek." /368/

Ilyen előzmények után került sor 1891-ben a kisdedóvásról szóló törvény megalkotására.

IV.

Az 1891. évi kisdedóvási törvény megjelenése és hatása az óvodai anyanyelvi nevelés további fejlődésére

/1891-1900/

A kisdedóvás törvényes rendezését a 19. század végi társadalmi fejlődés és nacionalista politikai törekvések sürgették. Az erősödő munkásosztály, a nemzetiségek elégedetlensége, az osztrák-magyar monarchia válságának egyre szembetűnőbb jelei készítették a kormányt arra, hogy a kisdedóvási törvényt az ország-

gyűlés elé terjessze. Gróf Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter elődjéhez, Trefort Ágostonhoz hasonlóan egyre nagyobb érdeklődést tanúsított az óvodáügy iránt. Az óvodák iránt fokozódó figyelem legfőbb motivumait már az előzőekben is érintettük.

Az 1890-es években már egyre kevesebb férfi óvót foglalkoztattak az óvodákban, ezért Csáky Albin P. Szathmáry Károlyt kérte fel egy törvényjavaslat vázlatának elkészítésére.

A törvény-tervezetet 1890 február 10-től 17-ig tárgyalták meg a vallás- és közoktatásügyi minisztérium tanácsstermében tartott tanácskozáson. /369/

A szakbizottság tagjai között találjuk Dr. Berzeviczy Albert államtitkárt, Bubics Zsigmond kassai püspököt, Teutsch Dániel szász evangélikus püspököt, Hegara Viktort, P. Szathmáry Károly miniszteri biztost, Morlin Emil miniszteri titkárt, Podor József egyetemi tanárt, Péterfy Sándor gyermekkertésznek képző igazgatót, Dömötör Géza óvónőképző intézeti igazgatót,

Mindannyian segítették javaslataikkal, bizálatukkal a törvénytervezet végső formájának kialakulását.

Különösen nagy vitát váltott ki Réthy Lajos hunyadmegyei királyi tanfelügyelő indítványa, amely arra irányult: "hogy a magyar nyelv tanításának akkora tör engedtesse a kisdédővő-intézetekben, hogy némiképp előmozdítaná a magyar nyelv oktatását az iskolában." /370/ Teutsch szász püspök reagált Réthy javaslatára, kifejezve féltelmét, miszerint: "az a nem magyar-ajku népek között elégedetlenséget és elkedvetlenedést szülhet." /371/ Hivatkozott arra: "hogy a szász iskolákban a magyar nyelvű oktatás csak a második osztályban kezdődik és most a magyar nyelvet már a gyermekkertbe hivatalosan be a-

harják hozni. Kóthy indítványát mellőzni kérem." /372/

A szakbizottság a továbbiakban úgy döntött, hogy a magyar nyelv legyen a foglalkozások nyelve. P. Szathmáry Károly hozzájárulása alapján: "kijelenték, hogy a nem magyar nyelvű mintávodákban a nap egyik felében a gyermekeket magyar nyelven kell foglalkoztatni. Ezt ugyan Teutsch nemzetiségi szempontból ellenozte, de véleményében senki sem osztózott - " /373/ olvashatjuk a Kisdiednevelésben megjelentetett jegyzőkönyv szövegében.

A törvényjavaslatot 1890 április 28-án nyújtották be a képviselőháznak és 1891 január 19-én kezdődött meg ennek tárgyalása.

A magyar nyelv kérdésében megoszlottak a vélemények. Nagara Viktor, Csáky Albin beszédükben az uralkodó osztály nacionalista törekvéseit fogalmazták meg, amikoris hangsúlyozták, hogy az óvodák útján lehet elterjeszteni a magyar nyelv ismeretét a nemzetiségek között. Csáky Albin többek között a következőket mondotta: "Azt gondolom tisztelt ház, hogy mindenkinek érdekében fokszik az országban, hogy az állam nyelvét elcsajátítsa. Nem akarom ezáltal a nem magyar anyanyelvűek jogát cserbitani; csak módot akarok nyújtani arra, hogy ők is elcsajátíthassák a magyar nyelvet." /374/

A nemzetiségi képviselők élce tiltakozása ellenére nyolc napi tárgyalás után részleteiben is elfogadta a képviselőház a kisdiedóvási törvényjavaslatot. A főrendiház március 9-én tárgyalta, ahol a nemzetiségi képviselők újra tiltakoztak az erőszakos magyarosítás ellen, de végül is bole kellett nyugodniok a törvény rájuk nózve sérelmes pontjaiba is. El kellett fogadniok az érvelést, melynek lényegét Schanok Lőrinc nagyváradí püspök szavai fejezik ki talán a legtömöröbben: "A feladat az:

alkalmat nyújtani arra, hogy az összetartozandóság őrzete mindinkább fejlődjék, hogy az együvé tartozás kapcsai szaporittassanak s a nélkül, hogy valaki anyanyelvét feladná, az érzelmei és érdekei átszövődése által a magyar államegység megszilárdítására törekedjék." /375/

A kisdedovásról szóló 1891. évi XV. törvényeiket 1891 április 18-án szentesítették, amely ez év május 20-ával lépett életbe. /376/

A kisdedovási törvény első paragrafusa határozza meg, hogy "Az 1868. évi XXXVIII. t.oz. által az elemi népiskolák földadatul megjelölt tanításnak a kisdedovási körében helye nincs." /377/

A 8. §. meghatározza a kisdedováknak és az állandó gyermekmenedékházaknak a munkakörét, mely szerint a gyermekeket imára, értelmes beszédre, énekre kell tanítani, testgyakorlattal és játékkal kell foglalkoztatni, kézimunkára, rendre, tisztaságra, illedelmes magaviseletre kell szoktatni. Ebben a paragrafusban szerepel a nyelvhasználat kérdése is. A törvény szerint: "A kisdedóvásokban és gyermek-menedékházakban a nem magyar anyanyelvű gyermekek foglalkoztatása összekötendő a magyar nyelv, mint államnyelv ismeretébe való bevezetéssel." /378/

A kisdedóvónő-képző intézetekről szóló fejezetben a 39.§. szabályozza a képesítő vizsgákat. Itt szerepel a következő kitétel: "A képesítő oklevél aláírását a kir. Tanfelügyelő vagy helyettese megtagadni tartozik akkor, ha a vizsgát tevő a magyar nyelvet szóban és írásban kellően nem bírja." /379/

A törvény a képesítés nélküli óvónőktől is megkívánja, hogy amennyiben nem tudnak eléggé magyarul, kötelesek a törvény életbelépésétől számított három éven belül vizsgát tenni.

Ugyanígy a már alkalmazásban lévő okleveles óvónők is, mert:
"ellenkező esetben állomásaikról elmozdíthatók." /380/

Csáky Albin a kisdédóvási törvény szentesítése után körrendeleteket, utasításokat adott ki a törvény végrehajtása érdekében.

Az Utasítás a polgári közösségek számára a kisdédóvásról szóló 1891. évi XV. törvénycikk végrehajtása tárgyában 1892-ben jelent meg. Az Utasítás szabályozta többek között a kisdédóvodák építésének belső elrendezését, a beszerzendő foglalkoztató eszközöket. /XIII. sz. melléklet/

Az Utasítás meghatározza azokat az értelmfejlesztő és munkeszerű foglalkozási eszközöket, amelyeket minden óvodának be kellene szerezni. A bezzúd és értelmgyakorlatokhoz szükséges szemléltető eszközök: "Természeti tárgyak gyűjteménye. Kitömött állatok... Az ismertebb állatok gyűjteménye fából vagy papirgyurmából viszonylagos nagyságban... Magvak és nyers anyagok... Ismertebb ásványok... Gazdasági, házi és konyhaeszközök. Az iparosok ismertebb eszközei kicsinyített példányokban... A szemléltető képek teljes gyűjteménye /állatok, iparosok, életképek/" /381/ Az óvodák ezeket szükség költségvetési keretük miatt, alig-alig tudták megvenni.

Az utasítások, körrendeletek, előírások ellenére tehát a kisdédóvási törvény csak írott malaszt maradt. A kötelező óvodafelátogatás az anyagiak miatt nem volt mindenütt fogaratosítható, az egyházak befolyása, ellenőrzése a törvény ellenére is erősödött. A kisdédóvási törvény azonban kétségtelenül fejlődést jelentett a magyar óvodaisügy történetében. Összágában az, hogy az óvodai nevelés állami ügy lett, jelentős eredmény volt. Az egyenetlen amit a kormány mindenképpen meg akart valósíta-

ni, a magyarosítás volt.

Az óvodai nevelésben az egyeztetők, valamint az ugynevezett "nemzeti" irányzat, vagyis az "újabb magyar iskola" híveinek módszertani elképzelései terjedtek el.

Az óvodapedagógiában az 1891. évi kisdédóvési törvény és az 1900-as évek végén jellemző metodikai forradalom hatására új módszertanok, kézikönyvek jelentek meg. A Kisdédnevelésben, az óvodai nevelők folyóiratában rendszeresen közöltek elméleti és gyakorlati kérdésekkel foglalkozó tanulmányokat, cikkeket.

A 19. század végén a magyar óvodai nevelőmunka gyakorlata többé-kevésbé a kitaposott úton haladt, tovább élt a hagyományos módszertan is csakugy, mint a Fröbel-főle foglalkozások elemei.

A hazai egyeztetők leglelkesebb képviselői, Dömötör Géza, Kraffszky József változatlanul Fröbel foglalkoztatásait igyekeznek átültetni a magyar óvodapedagógiába.

Dömötör Géza: A kisdédnevelés és módszertan gyakorlati kézikönyve óvónőképző intézetek, kisdédnevelőnők és művelt családok használatára című könyvének három kötetét az 1893-94 közötti időszakban jelentette meg. Kraffszky József: A kisdédvás és Fröbel nevelési rendszere című tanulmánya 1892-ben vált ismertté az óvodákban. /382/

Az egyeztetők érdeme, hogy a társalgások során már a gyermekek aktivitásának kiváltására is törekedtek.

DÖMÖTÖR, Géza a pesti, majd 1895-től a hódmezővásárhelyi állami óvónőképző intézet igazgatója gyakorlati kézikönyvét "a vallás és közoktatásügyi magyar királyi miniszter ur által 1891. évi 57,472. szám alatt kiadott tanterv szigorú szem előtt tartásával" /383/ adta ki, mint ezt könyve címlapján közli.

Dömötör az óvodai foglalkozások általános olvei között feladatként jelöli meg a magyar nyelv terjesztésének szükségességét a kisdedek között, valamint a gyermekek beszéd-szerveinek fejlesztését, hogy azok: "érzelmeiknek és gondolataiknak értelmre kifejezésére képesek" /384/ legyenek.

Meghatározza a beszédfejlesztésben jelentős beszéd és értelengyakorlatok célját, feladatát, és a kedély képzéshez is elengedhetetlen mesék, elbeszélések és versek anyagát.

A beszéd- és értelengyakorlatoknak szorinto: "a gyermekeket a legközelebb környező tárgyakkal kell megkezdődnie, mégpedig a tárgyak szemléltetésével, megmutatásával, s azok főbb részeinek és tulajdonságainak ismertetésével." /385/ A kedély fejlesztését célzó társalgásokkal kapcsolatosan még a következőket írja: "mondják el a kisdedóvónők a gyermekeknek a meg szemléltetett tárgyakra vonatkozó és a kedélyvilág fejlesztésére, nemesítésére szolgáló jól kiválogatott, a gyermekek által megérthető népies mondókat, irodalmuk jolen tennékeikül olismérhető gyermekverseket, a jól kiválasztott állatmeséket, népmeséket és a beszéd és értelengyakorlatok körébe vágó olyan elbeszéléseket, melyek a gyermekek erkölcsi és vallási érzületének fejlesztésére is alkalmasak." /386/ A különböző társasjátékokat is ajánlja a gyermekek anyanyelvi neveléséhez, így például a különböző érzékfejlesztő, és társalgási játékokat. A tulajdonképpeni eszközjátékokhoz Fröbelt követve verseket kapcsol, és szívezen alkalmazza az ugynevezett "talányfejítő" játékokat is. A "talányfejítő" játék beszélgetéssel kezdődik, a játék során dal, versek hangzanak el. Dömötör Géza nem sok új gondolatot fogalmazott meg módszertanában, inkább rendszeresíteni igyekezett az előző évtizedek óvodapedagógiai gyakorlatát. A

beszéd és értelemgyakorlatokban a már ismert iskolás módszereket alkalmazta Szerdahelyi Adolfhoz, Szabó Endréhez hasonlóan. A magyarázat, a kérdés-felelet, a társalgási játékok, a versek, mesék a legfőbb eszközei az ő módszertanában is az értelem és az anyanyelv fejlesztésnek.

A kor törekvéseiből is adódott, hogy az anyanyelvi nevelés az óvodákban is előtérbe került. Jellemző, hogy Dömötör Géza igazgatósága idején a hódmezővásárhelyi óvónőképzőben képesítő írásbeli vizsgák tételei között 1894-ben, és 1895-ben is szerepeltek a gyermekek anyanyelvi nevelésével kapcsolatos tételek. Így például 1894-ben az egyik cím így szólt: "Helyek a kisded beszédbeli fogvatkozásai a hogyan javítgatjuk azokat?" /387/

Dömötör Gézát a nyelvkérdés ügyének pártolására a hódmezővásárhelyi környezet is üsztönözte. A város civiseit a nagyfokú patriotizmus jellemezte, ami ebben az időben a magyar nyelv terjesztésének kérdésében is kifejezésre jutott.

Az óvónőképző intézet létesítésével kapcsolatos városi levéltári ügyiratok 4732/1982 jelzetű, a törvényhatósági közgyűlésnek a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez írott levele is bizonyítja ezt. A levélben a következő sorokat olvashatjuk: "mivel városunk tiszta magyar város, melyben az óvónőképzőben kiképzésben részesülő növendékek a magyar nyelvben való teljes jártasság mellett a város lakosságát kizárólag jellemző egyszerű, de szigorúan erkölcsös szokásokat, modort, életmódot sajátíthatnak el, mivel végül a magyarosodás, magyarosítás érdekében kívánatos, hogy az intézet a délvidék, illetőleg a magyar Alföld ezen részén és éppen itt városunkban egészséges talajjal bíró városban létesülhessék." /388/

A hódmezővásárhelyi állami óvónőképző intézet 1894/95. évi órarendjéből megtudhatjuk, hogy a nemzetiségi hallgatók heti két órában a román és a szerb nyelvet is tanulták. /XXIII. számú melléklet/

A kisdiedóvási törvény megjelenése után egyre inkább előtérbe került az egyeztetők és Fröbel pedagógiai elveit követő gyakorlat kritikája.

Az új "nemzeti" irányzat hívei lényegében Fröbelt követték, de a Fröbel-féle foglalkozásokat magyarosnak vélt elemekkel igyekeztek helyettesíteni, illetőleg kiegészíteni. Peres Sándor szavai foglalják össze az újabb törekvés lényegét, miszerint a legfőbb követelmény az, hogy: "Legyenek a foglalkozások magyarok! A magyar gyermek foglalkozásait vigyék be az óvodába; a dinnyehéj, fűzfavessző, kukorica, csutka stb. legyen egyenlő rangú Fröbel eszközeivel... A foglalkozások összes anyaga magyar, vagy legalább teljesen meghonosított legyen. Dal, vers, ima, mese, játék stb. egyaránt. A foglalkozások nyelve legyen magyar, s tegyük ilyenné - lehetőleg - idegen ajku óvodáinkban is... s egyszersmind nemzeti alkalmazása által tegyük az óvodai nevelést nemzetivé." /389/

A "nemzeti" vagyis "magyar iskolát" támogatta a századfordulón az ugynevezett gyermektanulmányi mozgalom is. A gyermektanulmányi mozgalom legkiemelkedőbb egyéniségei, - például Nagy László, - felismerték a régi, mindenekelőtt Fröbel pedagógiájának hatására kialakult óvodai foglalkozások merevségét, ezért növelni akarták a gyermekek aktivitását. /390/

A "magyar iskola" megteremtője valójában Péterfy Sándor volt, aki "nemzeti"-nek nevezett pedagógiai elméletének egy Csáky Albin által a leendő kisdiednevelő-képző tanárok számára

1892-ben szervezett tanfolyamán elhangzott előadásában adott hangot.

Péterfy bírálta az óvodák merev iskolás beszélgetéseit, az, sok énekeltetést, az erőszakolt kötött játékokat, az ismeretküzlés uralmát, a fröbelizmust. Ezek helyett a magyar népköltészeti alkotásokat, mondókákat, népi játékokat, népies dal-
lamokat, Pósa Lajos verseit és a kütetlen beszélgetést aján-
lotta. /391/

Péterfy köré csoportosultak azok, akik az egyeztetőkkel, és Fröbel követőivel nem értettek egyet, és az óvodák belső é-
letét, az óvodai foglalkozásokat természetessé és népiesen ma-
gyarrá akarták tenni.

Tárgyunk szempontjából a magyar iskola legjelentősebb kép-
viselői, Peres Sándor, Számord Ignác, Láng Mihály és Molnár Má-
ria voltak. Módszertani könyveikkel, beszéd és értelemgyakor-
latokkal kapcsolatos tanulmányaikkal egészen az I. világhábo-
ru időszakáig meghatározták az óvodai anyanyelvi nevelés gya-
korlatát.

- Közös céljuk volt, hogy a gyermeki öntevékenységet, akti-
vitást fokozzák a beszélgetések során is. Ballai Károly így fo-
galmazza meg az új irányzat elképzeléseinek lényegét: "Ha a kis
gyermek fejlődő képességeit, életjelenségeinek biológiai moti-
vumait számon tartjuk, akkor leghelyesebb, ha ösztönöszerezőleg
foglalkoztatjuk őt. Azaz: mesével, beszélgetéssel témát adunk
a gyermeknek, a kivitelt, az alkotást pedig ne mutassuk elő,
hanem bízzuk őreá." /392/

Céljuk az volt, hogy a gyermek által készített tárgyakról
beszélgessenek, és így javítsák hibás képzeletét, így alakít-
sanak ki új fogalmakat.

A gyakorlatban és az új elméletekben az Üszönszerű foglalkozások címén elvetették a régi társalgási módot, az elemző és előremutató módszert.

Peres Sándor: Kisdiednevelés és módszertan címmel, 1893-ban megjelent könyvében összefoglalja a kisdiedek foglalkoztatásának főbb pedagógiai elveit. Ezek között az életkori sajátosságok figyelembe vétele, a fokozatosság, Üntevékenység, sokoldalúság és a magyarságra való törekvés szerepel.

Meghatározza a foglalkozások nemeit. Eszerint a fohász-szerű ima, beszéd és értelengyakorlatok, testgyakorlat, játék, munkaszerű foglalkozások, ének, a magyar nyelv ismeretöbe való bevezetés szerepelnek az óvodában. Kiemeli, hogy mindezek a helyes beszédre is nevelnek.

Hangoztatja, hogy amikor a gyermek mesét, verset hallgat, akkor többek között beszélni is tanul.

Napjainkban is megkövetelt módszertani utasításokat közül a versek tanításával kapcsolatosan. Így például helyesen ismeri fel, hogy a vers témája a gyermek átélt élményeihez kell, hogy kapcsolódjon, magyaros verselésű legyen, a bemutatást ne előzze meg szó-fogalommagyarázat, a verset érthetően, természetes hanglejtéssel mondjuk el és a gyermekektől is ezt követeljük meg, "a hópes mondókák egy-két érthetetlen szavától ne féljünk, hangzatos, ütömes ikerszavak azok, melyek a kisdiedet gyönyörködtetik, az egészében megérthető s főleg átérzhető vers egy-két nehezebben érthető szava sem baj." /393/

Legalább ilyen korszerűek azok a gyakorlati tanácsai, amelyek a mesékkel kapcsolatosak. Ő az első aki kiemeli a mesék jelentőségét a gyermekek személyiségének sokoldalú formálásában, és különösen az anyanyelvi nevelésben. A következőket

mondja ezzel kapcsolatosan: "Ha népmeséink tartalma nem mindig nemzeti is, de nyelve mindenkor a legtöbbszörösebb magyar..." /394/ Gondol a népmesék drasztikus kifejezéseinek elhagyására, az ismeretlen fogalmak magyarizására is.

Magyar Kisdedóvó című kiadványában, - ami 1895-ben jelent meg - megfogalmazza a társalgás célját. E szerint: "a társalgás célja a gyermekek meglévő képzetait rendezni, világosabbakká és határozottabbakká tenni s a tárgyképzetait a megfelelő szóképzetekkel kapcsolni össze. A célirányosan vezetett társalgással gyakoroljuk a gyermek érzékeit, emlékező tehetségét, irányítjuk képzeletét, gyarapítjuk szókincsét, javítjuk beszédét, leszoktatjuk a kiejtési hibákról." /395/

Cél meghatározása ma is korszerűnek nevezhető. Peres Sándor a beszéd és értelemgyakorlatok módszereit is felsorolja, amelyek között már korántsem találunk olyan sok újszerű elképzelést, mint a gyermekirodalommal kapcsolatos elvei között. A társalgások témakörei, alkalmazott eljárásai a már ismert pedagógiai gyakorlatban többnyire meglévők. A nap folyamán a sorra kerülő alkalmasszerű beszélgetések mellett a heti négy, vagy három kötelező társalgást javasolja, amit az óvónőnek előre meg kell tervezni. A beszéd és értelemgyakorlatok szerinte sem tarthatnak tovább 10-15 percnél, a tárgyakat szemléltetni kell, a kérdésfeltevésnek helyesnek kell lennie. A társalgások témakörei, a tárgyak elemzésének szempontjai teljesen megegyeznek a már ismertekkel, újszerű csupán az, hogy a beszédképesség fejlesztését is nagyon lényegesnek tartja a társalgásokban. Így például megköveteli, hogy: "a jó kérdés rövid, egyszerű, magyaros, világos, határozott legyen... A felelet legyen hangos, bátor, tartalmilag s nyelvtanilag helyes... Így

fejlődik beszédképességük, így tanulják meg gondolataikat értelmösen kifejezni... Beszélgetés közben ügyeljünk arra, hogy a gyermek helyesen kösse össze a szót, a tárgyképzetet, helyesen ojtse ki a szót, a rokon hangzású szavak értelmét ne zavarja össze, ne dadogjon, ne selypítsen, a szavak végét ne harapja el... Lassan, ismétlés útján javítsuk a hibás kiejtést." /396/ Ez utóbbi megállapításával továbblép elődeinél, de a kórusban tanításnak is híve.

A kötetben közölt társalgóminták, játékok, versek, mesék mellett a Magyar beszéd anyaga nem magyar ajkú kisdudóvó-intézetekben című fejezet is szerepel, amely három korcsoportra bontva közli a foglalkozások kidolgozott anyagát.

A társalgások évi ütemtervét is megtalálhatjuk a kötetben, nagyon korszerű megjegyzés kíséretében. E szerint: "A tervet a helyi körülmények szerint módosítható a csakis utmutatóul tekintendő." /397/ /XXIV. számú melléklet/

Peres Sándor elméleti és gyakorlati tevékenysége a magyar óvodai anyanyelvi nevelés további fejlődése szempontjából korszakalkotó volt.

A századfordulón az "új magyar iskola" követői közül sokat foglalkozott a beszéd- és értelemgyakorlatok kérdéseivel MOLNÁR Mária, akinek Kisdudóvodai beszéd és értelemgyakorlatok /társalgás/ kézikönyve című munkája először 1894-ben jelent meg, Eperjesen. Molnár Mária ez eperjesi állami kisdudóvóképző-intézet mintá óvónőjeként sok társalgási anyagot, verset, mesét jelentetett meg. Peres Sándor szerint: "könyved, játssz kisdudekhez mért, ugyan hiányos anyagu, feldolgozásu" /398/ verseket, társalgásokat írt. Ennek ellenére művei több kiadást is megértek, és erősen éreztették hatásukat

a korabeli óvodákban.

Könyvének előszavában kifejti, hogy az óvodai foglalkozások között a beszéd- és értelemgyakorlatok igénylik a legnagyobb tapintatot, figyelmet. A gyermekek életkori sajátosságait figyelembe véve három korcsoportra bontva közli a beszélgetések anyagát. A beszélgetések témái különösebb rendszert nem követnek. Az I. részben például a babáról, a szomoról, a házi állatokról, a gyermekek ültetékéről beszélgetnek, a II. részben minden logikai sorrend nélkül a rózsáról, a mókusról, a szekrényről stb. A III. részben a rendszerezetlen témákat találós kérdések, rövid mesék, versek, egyes tárgyak összehasonlítása tarkítják.

Molnár Mária beszélgetései változatosak, de egyenetlen színvonalúak. Vannak közöttük olyanok, amelyek a gyermekek aktív bekapcsolódását is biztosítják, többségükben azonban az óvónő közlő módszere az uralkodó ezekben. Ilyenféle instrukciókkal találkozhatunk a könyvben, mint amit például a hóról szóló társalgáshoz kapcsol: "a hóról szóló költemény elmondása után az óvónő a versben előforduló cselekményeket utánoztatja. Az óvodában havat szórunk szét, azt a kicsinyekkel felszedetjük a így vetetjük velük össze a hó olvadákonyságát és hidegségét. Azután a verset betanítjuk." /399/ Könyvének 1901. évi kiadásában már fejezetek alapján csoportosította a témákat, például: játékok, madarak, gyümölcsök, tisztaság, ruházat, óvoda stb.

Molnár Mária a 19. század első évtizedeiben is sokat írt. A Kisdednevelés folyamatosan közölte társalgásait, verseit, meséit.

Peres Sándor mellett a nemzeti irányzatot követő Számold

Ignác és Láng Mihály irtak még a 19. század végén módszertan könyveket. Valójában mindketten Dümötör Gézát követik az anyag elrendezésében, de különbözőképpen fogalmazzák meg például a verssel, az oktatás elveivel, a társalgással kapcsolatos nézeteiket.

LÁNG Mihály például azt követeli, hogy az imák nyelvezte feloljén meg nemzeti nyelvünk törvényoinek. Molnár Máriával együtt mindketten azt szeretnék, hogy a társalgás legyen kedélyes, hogy utáúzó mozgások élénkítsék, hogy másként folyjon a társalgás a kisebb és a nagyobb csoportos óvodások körében, hogy egyszerre ne ismertesse a tárgynak minden jellemzőjét, hogy a társalgás formája a dialógus, alapja a vers és mese legyen.

SZÁMORD Ignác az esztergomi óráski óvónőképző intézet igazgatója 1897-ben megjelent Kisdédnevelés és módszertan a római katolikus kisdédóvónő-képző intézetek és családok számára c. művében a beszéd és értelemgyakorlatok célját, "a beszéd és értelem természetes fejlesztésében" látja. Szerinte: "A beszéd és értelem fejlődését minden óvodai foglalkozással előmozdítjuk, midőn az óvónő játsza beszélget, cseveg, mindig gondot fordíthat a kisdédok értelemfejlesztésére." /400/ A célmeghatározáshoz hasonlóan Peres Sándort követi a módszerek alkalmazásában is, de ő javasolja: "az alakí munkákkal összekötött ismeretterjesztő társalgást" /401/ is, annak ellenére, hogy felismeri a kétféle módszer egyidejű alkalmazásának hátrányait.

Láng Mihály: A kisdédnevelés módszertana c. 1897-ben megjelent könyvében, - amit Molnár Máriával együtt írt - valójában ugyancsak Peres Sándort követi a cél megjelölésében

a szemléltetés követelményeiben, a beszélgetési témák sorrendjében. Helegen ajánlja Pósa Lajos verseit a társalgások színességének, élményszerűségének fokozásához. Azt javasolja, hogy: "a társalgásban ne használjunk terjedelmes mondatokat. A gyermek nem képes 2-3-4 képzetnél többet egymáután lelkőben feleleveníteni. Hiába beszél az óvónő összetett vagy több melléknévvel bővített egyszerű mondatokban, a gyermek megjegyzi abból magának kettőt, hármat, a többi reá nézve egészen elveszett." /402/

Láng Mihály az eperjesi állami óvónőképző igazgatója a korabeli nacionalista törekvéseket magáévá téve, az óvodai gyakorlatot ismerve értékes munkában foglalkozik a magyar nyelv tanításával. A magyar beszédre való szoktatásnak módja, Budapesten, 1899-ben megjelent művét a népiskola 1. osztályában tanítóknak és az óvó-, tanítóképző növendékeknek ajánlja.

Ebben a művében leszögezi, hogy: "A tanító /óvónő/ értse és beszélje annak a nem magyar ajkú népnek a nyelvét, a melynek gyermekeit a magyar beszédre szoktatni akarja, de a gyermekhez csak magyar nyelven szóljon." /403/ Erre szerinte különösen azért van szükség, hogy a tanító megértethesse magát a szülőkkel, ami elengedhetetlen. Megbírálja az iskolákat és az óvodákat, mert a szerb, tót, horvát nyelvű területen alig veszik figyelembe a magyar nyelvtanítással kapcsolatos törvényeket, rendeleteket. Helyteleníti, hogy: "A legtöbben a beszéd és értelemgyakorlatok alapján begyakorolnak néhány magyar szót, kifejezést, az olvasókönyvből bemagoltatnak 1-2 verset... Ennyiből áll az iskolákban a magyar beszéd tanítása. Az eredmény természetesen semmi, mert a gyermekek a gépiesen beemlézett dolgokat 1-2 hónap alatt elfelejtik." /404/

Lélektani, pedagógiai szempontból is vizsgálja a gyermek beszédét. Szerinte: "Az emberi szó nem egyéb, mint az érzés, érzet, képzet, fogalom, ítélet és okoskodás érzéki teste, képe, külső formája." /405/

Láng Mihály könyvében foglalkozik még a helyes beszédre szoktatás módjaival, a magyar beszéd tanításának módszereivel, a beszédletések szerepével a gyermekek eszelekvő, érzelmi, értelmi életének nevelésével kapcsolatban.

Művének legértékesebb fejezete a gyakorlati rész, amelyben irodalmi szemelvényeket közöl, és legelőször, legértékesebb népi mondókákat közli egy csoportban. A felnőttek játékaiban ülbeli gyermekekkel mondókacsoport, az állatüző, állatcsalogató gyermeki mondókák megjelölése azért is előremutató, mert azt jelenti, hogy az óvodai anyanyelvi nevelésben a leggyakrabban előforduló giccses, könnyes-mosolygós, szentimentális gyermekversek mellett ezek is szerepet kaptak.

Az I. világháborút megelőző időszakban, s majd a két világháború közötti években az óvodában jellemző marad, és az óvodai anyanyelvi nevelésben is uralkodó lesz a szoviszta, nacionalista politikai célok teljes kiszolgálása. Ennek az ideológiának terjedését, gyakorlati megvalósítását példázza Láng Mihály művében a Nemzeti zászló című versike betanításának módja, amelyet teljes egészében közlünk, azért is, hogy a századforduló utáni évek óvodapedagógiai törekvéseit is érzékeltessek:

"Nemzeti zászló"

Piros, fehér, zöld a zászlónk;

Álljon alá, a ki magyar!

Háromszínű zászló alatt

Dobog a szív, erős a kar!

Szerezünk piros, fehér, zöld színű papírost a a gyermekekkel együtt elkészítjük a kis nemzeti színi zászlókat... A kis zászlók is elkészülnek. Minden gyermek kap egyet. A zászlót tartva mondják: Piros, fehér, zöld a zászlónk. Piros, fehér, zöld a zászlónk. A néni egy nagyobbakat ad egy erősebb gyermek kezébe; a fiam megáll a zászlóval az advaron. A néni mutatva mondja: Álljon elő, a ki magyar! Álljon elő a ki magyar!" /406/

Összefoglaló

Az óvodai anyanyelvi nevelés fejlődéstörténetének kutatása során igyekeztünk bemutatni, hogy az első magyar óvodák kialakulásakor, és fejlődésük első kor szakában Brunszvik Teréz, Wargha István, Ney Ferenc óvodapedagógusoknál a nyelvi nevelés célja, feladatai szorosan kapcsolódtak a reformkori haladó mozgalmakhoz, a magyar államnyelvért folytatott harcokhoz.

Vizsgálódásunk során megállapítottuk, hogy az első óvodákban alkalmazott módszereket, eljárásokat, eszközöket a 19. század első évtizedeiben létrejött angol kisgyermekiskoláktól kölcsönözték, de a külföldi hatások mellett a hazai elemi iskolák módszerei is meghonosodtak az óvodai gyakorlatban.

A korabeli óvodai anyanyelvi nevelést a beszélgetés, és az ezekhez kapcsolódó didakticista, moralizáló elbeszélések, bibliai-történetek, és a beszélgetések témaköréhez illeszkedő tanversek, az olvasás, és írás foglalkozások szolgálták. Az óvodák tanítói nem ismerték még föl az óvodás korú gyermek beszédképességének fejlesztése, szókincsének bővítése, egész személyiségének formálása szempontjából jelentős népköltészeti és gyermekirodalmi alkotások művészi értéki kifejezőeszközeinek jelentőségét.

Történelmünk sorsfordulóinak időszakában, az 1848/49-es forradalom és szabadságharc, az Őnkényuralom éveiben Wargha István, Ney Ferenc, Rapos József a "régi magyar iskola" képviselőiként egyre inkább a magyar nyelv terjesztése érdekében fejlesztették tovább az óvodai és az anyanyelvi nevelés célját, feladatait, annak ellenére, hogy a tanítás iskolás módszereit ők sem kerülhették el.

Az 1867-es kiegyezés kedvezőbb feltételeket teremtett a pedagógia, és az óvodai nevelés fejlődéséhez, az óvoda-mozgáson újabb fellendüléséhez is.

Elemző munkánk során világossá vált előttünk, hogy a korabeli óvodapedagógia elismert képviselőinek - Szerdahelyi Adolfnak, Szabó Endrónak, Kohányi Sámuelnek, Dömötör Gézának, Krafszky Józsefnek, Kobány Mihálynak - munkássága arra irányult, hogy utat keressenek a művelt nyugathoz, oly módon, hogy a külföldi óvodapedagógia nézeteit egyeztetessék a " régi magyar iskola" pedagógiai gyakorlatával.

Az ugynevezett " egyeztetők" a magyar iskola híveitől átvették a társalgást, az imát, a magyar népi dallamokat, Fröbeltől az alaki munkát és az ezekhez kapcsolódó, az óvodás korú gyermek nyelvi fejlettségétől, szókincsétől távol álló elbeszéléseket, verseket. A Fröbel-féle utánzás és társalgási játékok mellett megkísérelték a beszélgetéseket a gyermeki tevékenységhez, az irodalmi alkotásokhoz is kapcsolni.

Az " egyeztetők" törekvései elősegítették a gyermekirodalom fejlődését.

Az anyanyelvi nevelés gyakorlatában azonban továbbra is a kitaposott uton jártak, amennyiben a közös módszereket, a memorizálást, a fáradhatatlan utánmondást, a kórusban szajkóztatást, az elemző és előmutató /szemléltető/ módszert alkalmazták a társalgásban, a vers és mese foglalkozásokon.

Az 1880-as évektől az anyanyelvi nevelés célja, feladatai egyre inkább a korabeli társadalmi-politikai, nacionalista törekvéseket szolgálták.

Az " új magyar iskola" hívei óvodapedagógiai munkásságuk során ezt a tendenciát igyekezett érvényesíteni, miközben sok

olyan metodikai elképzelést, gyakorlati eljárást honosítottak meg, amelyek a felszabadulásig, nem egy esetben napjainkig is élnek az óvodai oktatás-nevelésünkben.

A magát "nemzeti iskolának" nevező új irányzat képviselői mindmáig érvényesen foglalkoztak meg az óvodai nevelés céljait, főbb feladatait, foglalkozási körét, az ütevékenység, a fokozatosság elvét, a gyermeki öröklődésselkeltés, a sokoldalú személyiségformálás szükségességét, a népköltészeti és a művészi értékű gyermekirodalmi alkotások jelentőségét az óvodai nevelésben. Az elmélet minden előrelépítő törekvése ellenére sem valósult meg hiánytalanul a gyakorlatban, mert a beszéltetések anyaga továbbra is nyilvánlag nehézkes, didakticista gondolatokat tartalmazott, a népköltészeti alkotásokat, és a magyar klasszikusok műveit teljesen kizárította az óvodai nevelésből a giccses, művészietlen "óvónépköltészet".

Nem volt feladatunk a két világháború közötti időszakban folyó anyanyelvi nevelés lényeges vonásait vizsgálni, annyit azonban meg kell fogalmaznunk, hogy a Horthy-korszak idején az anyanyelvi nevelés tárgyai változatlanul a kor hivatalos politikai ideológiájának sovínisága és vallásos eszmekörét terjesztették.

A századfordulón meghonosodott óvodai foglalkozási nemek a felszabadulásig jellemzőek voltak. A beszélgetés, a mese, mondóka, vers, dalolás, játék, munka, játékos rajzolás, játékos testgyakorlat keretében került sor az óvodás gyermekek anyanyelvi nevelésére is.

A Horthy-korszakban az óvodai nevelés módszertani rendszerezésére sokan vállalkoztak. A legalapvetőbb elméleti üz-

szefoglalások Lerner Zsó /1916/, Barátság Zs. /1923/, Stelly Gizella /1937/, Hógyi Erzsébet és Lintornás János Vilma /1946/ munkásságához fűzölnek.

Foglalkozási tervekkel, a tárgyalások előmeghatározásával, a témák és az anyanyelvi nevelés tárgyával kapcsolatos elképzeléseik nem sokban tértek el. /XXV-XXVII. sz.mellékletek/

A 19. század első felében a Németnevelésben főként az 6 pedagógiai elképzelésekkel, óvodai gyakorlatokkal találkozhatunk. A tárgyalásokon a mesék, versek körében továbbra is uralkodó volt a felnőtt logikára épített kérdés-felelet, a verbális módszer túlsúlya, az ismeretek drilleszerű beszülykolása, a játékosság, a mozgás, a tevékenység hiánya az ismeretnyújtás alkalmával. A foglalkozások anyagai idealista tartalmat közvetítettek, mesékbe burkolták az ismeretanyagot, elköcsösítették a valóságot, s az uralkodó osztály érdekeinek alárendelt szolgálatára, istenfőlelésre, szocializmusra, feltétlen engedelmességre nevelték.

A felszabadulás után is alkotó neves óvodapedagógusunk, Herman Alice szerint: "A beszólgetések a Northy-rendszer óvodában ugyan már levetették eskolára, a gyermekek értelmű fejlettségét messze túlhaladó jellegűket, viszont a gyermekek idealista félrevezetése, a vallásoskálcsi tanulás vastagon alkalmazott beleszólása, a kínos mesterkáltsóg, kálgyalt hangulat keltés jellencse éket." /197/

Herman Alice szemének bizonyításra, a Northy-korazak és a felszabadulás utáni óvodai anyanyelvi nevelés jellencseinek feltárása témánk korotait meghaladja, a kor elemzése újabb kutatómunka feladata lehet.

Ezúton mondunk köszönetet kutatómunkánkat korabeli dokumentumokkal, eredeti forrásanyagokkal segítő kecskeméti és szarvasi óvónsképző intézet könyvtárainak, és Dr. Kunsági Elemér egyetemi docensnek, aki választott témánk kidolgozásához rendkívül sok hasznos útmutatást adott.

Irodalom

1. Nyelvédesanyánk. Válogatta és szerkesztette: Hernádi Sándor és Grétsy László. Bp. 1980. Móra Ferenc Könyvkiadó. 334. o.
2. A Kecskeméti Óvónőképzőben 1981-ben megtartott konferencia részletesen foglalkozott az óvodai anyanyelvi nevelés továbbfejlesztésének kérdéseivel. A tanácskozás anyaga: Az óvodai anyanyelvi nevelés továbbfejlesztése címmel Kecskeméten, 1981-ben jelent meg.
3. Unger Máttyás - Szabócs Ottó: Magyarország története. Bp. 1976. 169-173. o.
Lásd még: Ravasz János - Felkai László - Bellér Béla - Simon Gyula: A magyar nevelés története a feudalizmus és a kapitalizmus korában. Bp. 1960. Tankönyvkiadó 49-76. o.
dr. Komlósi Sándor: Neveléstörténet és összehasonlító pedagógia. Bp. 1967. Tankönyvkiadó 96-118. o.
4. Nyelvédesanyánk. 278. o.
5. Mindenek Gyűjtemény. 1790. 344. o.
6. A magyar irodalom története 1772-től 1849-ig.
Szerkesztette: Pándi Pál. Bp. 1965. Akadémiai Kiadó. 376-381. o.
7. Tudományos Gyűjtemény. 1818. II. kötet 89-94. o.
8. Tudományos Gyűjtemény. 1821. ötödik esztendői Folyamat I. kötet 83-84. o.
9. Tudományos Gyűjtemény 1822. hatodik esztendői Folyamat I. kötet 31. o.
10. Kazinczy Ferenc levelei. Szemelvények. Közzéteszi Váczy János. É. n. Bp. Lampel Róbert 51. o.
11. Mindenek Gyűjtemény. 1789. 369. o.

12. I. m. 370. o.
13. Bakos József: Nyelv és iskola. Fejezetek a magyar tanítási nyelv, a magyar nyelvtanítás és az iskolai nyelvművelés történetéből. = Egeri Pedagógiai Főiskola Évkönyve, Eger. 1955. 8-35. o.
14. Dokumentumok a magyar nevelés történetéből. 1100-1849. Szerkesztette: Ravasz János. Bp. 1966. Tankönyvkiadó. 257. o.
15. I. m. 257. o.
16. I. m. 258. o.
17. Jelenkor. 1833. január 12. Pest Szombat 1. o.
18. Gottvald Gáspár: A magyar nyelvtudomány a magyar ajku tanulók számára és a divatos új és régi szavak jegyzéke. Pesten. 1836. Előszó.
19. U. o. Előszó
20. Széchy Ágoston Imre: Elemi magyar nyelvtan gyakorlatilag előadva. Pesten. 1840. IV. o.
21. I. m. V. o.
22. I. m. VI. o.
23. I. m. VII. o.
24. Stancsics Mihály: Magyar nyelvtudomány kisdetek számára. Pesten. 1840. I. o. A reformkori ellenzék politikusa még eredeti nevén adta ki ezt a könyvét.
25. Bajkó Mátyás: Nemzeti nevelésügyünk a reformkorban. Debrecen. 1969. 10-16. o.
26. Mészáros István: A magyar nevelés története. 1790-1849. Bp. Tankönyvkiadó. 101-102. o.
27. Láng Mihály: A kisdetnevelés módszertana. I. rész. Arad. 1916. Ingusz I. és fia könyvkereskedő kiadása. 10-13. o.

28. I. m. 11. o.
29. Vág Ottó: Az óvodai nevelés előfutárai = Óvodai Nevelés. 1957. 1. sz. 25. o.
30. Láng Mihály: A kisdednevelés módszertana. I. rész. 10-13. o.
31. Bihari F. Imánuel: Quintilianus eszménye = Magyar Pedagógia IX. évfolyam 198. o.
32. Számord Ignác: Kisdednevelés- és módszertan a római katolikus kisdedóvónőképző-intézetek és családok számára I. rész. Bp. 1905. 13-15. o.
33. Számord Ignác: Kisdednevelés- és módszertan. 18-21. o.
Bakos József: Comenius és az anyanyelvi nevelés.
/Az Orbis Pictus megjelenésének 300. évfordulójára/ =
Egeri Pedagógiai Főiskola évkönyve, IV. Eger, 1958. 3-35. o.
Comenius anyanyelvi nevelési gondolatait több szerző is
elemzi a magyar óvónőképző intézetek igazgatói-tanárai
közül. pl. Láng Mihály: A kisdednevelés módszertan 15-20. o.
Peres Sándor: Kisdednevelés és módszertan. Hódmezővásárhely. 1893. 10-11. o.
Szerdahelyi Adolf: A kisdednevelés és módszertan kézikönyve. Bp. 1891. 196-197. o.
34. Comenius: Nagy oktatástan. Bp. 1953. Akadémiai Kiadó
XXVIII. fejezet.
35. Comenius: Anyaiskola. Bp. 1929. 34-36. o.
36. I. m. 35. o.
37. Számord Ignác: Kisdednevelés- és módszertan. 22-24. o.
Dónes Magda: Egyetemes neveléstörténet 70-83. o.
38. Pestalozzi Henrik: Levelek a Kisdednevelésről. Előszóval
ollátta dr. Kenyeres Elemér. Bp. 1929. A "Kisdednevelés"
kiadása 64. o.

39. I. m. 65.o.
  40. I. m. 66.o.
  41. Vág Ottó: Az óvodai nevelés kialakulása. Bp. 1959. Tankönyvkiadó. 10-17. o.
  42. Vág Ottó: Az óvodai nevelés története az óvónőképző intézetek számára. Bp. 1960. Tankönyvkiadó. 13-16. o.
  43. Vág Ottó: Óvoda és óvodapedagógia. Bp. 1979. Tankönyvkiadó 40-45. o.
  44. Láng Mihály: A kisdednevelés módszertana. 26-28. o.
  45. Számord Ignác: Kisdednevelés- és módszertan. 21-24. o.
  46. Vág Ottó: Az óvodai nevelés kialakulása. 34-37. o.
  47. Vág Ottó: Az óvodai nevelés története az óvónőképző intézetek számára. 13-16. o.
  48. Vág Ottó: Óvoda és óvodapedagógia. 226. o.
  49. Vág Ottó: Az óvodai nevelés kialakulása. 55-73. o.
  50. I. m. 64. o.
  51. I. m. 70. o.
  52. Peres Sándor: A magyar kisdednevelés irodalma. Bp. 1900. Kiadja: "A Kisdednevelők Országos Egyesülete" Rózsa Kálmán és neje könyvnyomdája. 34. o. Részletesebben Vág Ottó: A magyar óvodai nevelés és Brunszvik Teréz című tanulmányában = Pedagógiai Szemle. 1961. 12. szám.
  53. Vág Ottó: Az óvodai nevelés kialakulása. Bp. 1969. Tankönyvkiadó. 221-230. o.
  54. Bakonyi Hugó: A gyermek nyelvi szókincs fejlődése = Gyermekek. 1918. 7-10. sz. 337. o.
- Vág Ottó: A magyar óvodai nevelés és Brunszvik Teréz. 1114.o.

55. Vág Ottó: Az óvodai nevelés kialakulása és Brunszvik Teréz. = Brunszvik Teréz pedagógiai munkássága. Bp. 1962. Tankönyvkiadó. 7-10. o.
Vág Ottó: Az óvodai nevelés kialakulása. Bp. 1969. 226.o.
56. I. m. 230. o. - 244. o.
57. I. m. 245. o. - 255. o.
58. Láng Mihály: A kisdednevelés módszertana. 43. o.
59. Vág Ottó: A magyar óvodai nevelés kialakulása és Brunszvik Teréz. 1114. o.
Wilderspin, Wertheimer és Brunszvik Teréz óvodapedagógiai gyakorlatával részletesebben dr. Benes Piroska, Külföldi hatások Brunszvik Teréz óvodájában című tanulmányából tájékozódhatunk. /Kisdednevelés. Bp. 1933. 314.o./
60. Vág Ottó: Óvoda és óvodapedagógia. 58-59. o.
61. Láng Mihály: A kisdednevelés módszertana I. rész. Arad, 1916. 36-39. o.
62. Kenyeres Elemér: Próbél gyermekismerete. Pécs. 1925.
Dunántúli könyvkiadó és nyomda R. T. Egyetemi nyomdája. 13.o.
63. Próbél Frigyes műveiből. = Embernevelés. Bp. 1928.
A "Kisdednevelés" kiadása. 25. o.
64. I. m. 23-25. o.
65. I. m. 25. o.
66. I. m. 26. o.
67. I. m. 27. o.
68. I. m. 40. o.
69. U. o. 40. o.
70. U. o. 40. o.
71. Kenyeres Elemér: Próbél gyermekismerete. 4-5. o.
72. I. m. 27. o.

73. U. o. 27. o.
74. Peres Sándor: Kisdédnevelés és módszertan. 13. o.
75. Kenyeres Elemér: Fröbel gyermekismerete. 30. o.
76. Kenyeres Elemér: Fröbel gyermekismerete = Kisdédnevelés.
1925. Hazánkban Peres Sándor: Fröbel alaki munkái cími,
a Magyar Pedagógia 1895. évi IV. évfolyamában megjelent
cikke után Fröbel pedagógiai nézeteivel hosszú időn át
nem foglalkoztak. A századforduló után Kenyeres Elemér
írt újra Fröbelről. Először a Néptanítók Lapja 1921. és
1922. évi számaiban "A kisdédnevelés elméletének fejlődé-
se" című cikksorozatában, azután a "Kisdédnevelés" 1924.
és 1925. évi számaiban "Fröbel gyermekismerete" címmel.
Utóbbi tanulmánya 1925-ben különnyomatban is megjelent.
77. Kraffszky József: A kisdédóvás és Fröbel nevelési rend-
szere. Bp. 1892. Rózsa Kálmán és neje könyvnyomdája. 319. o.
78. I. m. 415-419. o.
79. I. m. 417. o.
80. I. m. 415-419. o.
81. Kenyeres Elemér: Fröbel gyermekismerete. 66. o.
82. Fröbel Frigyes műveiből. VI. o.
83. Peres Sándor: A magyar kisdédnevelés irodalma. 135. o.
84. Fröbel Frigyes műveiből. VIII. o.
85. Peres Sándor: A magyar kisdédnevelés irodalma. 134. o.
86. Fröbel Frigyes műveiből. XIV. o.
87. I. m. XV. o.
88. Vág Ottó: Az óvodai nevelés története az óvónőképző inté-
zetek számára. 24-39. o.
89. Vág Ottó: Brunszvik Teréz és az óvodaiség Európában. =
Óvodai Nevelés, 1975. 6. sz. 206. o.

90. Magyar Pedagógiai Lexikon. A Magyar Pedagógiai Társaság megbízásából Fináczy Ernő és Kornis Gyula közreműködésével szerkesztette Kemény Ferenc. Bp. 1933. 258-263.o.
91. Az elemi népoktatás enciklopédiája. Szerkesztette: Körösi Henrik és Szabó László. Első kötet. Bp. 1911. Franklin Társulat. 186. o.
92. Deneter Zsófia: Brunszvik Teréz és Martonvásár. = Ma és Holnap. III. évfolyam. 1975. 1. szám. 21-28. o.
Dr. Zibolen Endre Brunszvik Teréz és Pestalozzi című tanulmányában szintén kitér a Brunszvik Terézt ért pedagógiai hatásokra. Brunszvik Teréz pedagógiai munkássága. Bp. 1962. Tankönyvkiadó. 34-35. o.
93. Az elemi népoktatás enciklopédiája. 186. o.
94. Dr. Benes Piroska: Külföldi hatások Brunszvik Teréz óvodájában = Kisdédnevelés. 1933. 356. o.
95. Dr. Jausz Béla: Brunszvik Teréz halálának 100. évfordulója alkalmából tartott emlékülés elnöki megnyitója. = Pedagógiai Szemle. 1961. 12. sz. 1111. o.
96. Dr. Morlin Emil: A magyar kisdédóvás multja és jelene. Bp. 1896. 6. o.
97. Vág Ottó: Az óvodai nevelés kialakulása. Bp. 1959. 98-120.o.
98. Számord Ignác: Kisdédnevelés és módszertan. 35-37. o.
99. P. Szathmáry Károly: A magyar kisdédóvás és nevelés rövid története. Bp. 1887. Pesti Könyvnyomda Részvény Társaság. 35-40. o.
100. A Kisdédóvó Intézeteket Magyarországhban Terjesztő Egyesület Kisdédóvó Egyesületi közgyűlésének 1840. június 5-i jegyzőkönyve Országos Levéltár. Jelzete: P.szekció /1652. köteg. 1099/28. számú iratának XXI. pontja.

101. Wertheimer József levele Brunsvik Terézhez = Óvodai Nevelés, 1961. Különszám. 18.o.
  102. Rapos József: Brunswick Teréz grófhölgynek a legnagyobb magyar honleánynak élete és műve; vagyis a köz és alapnevelésügy multja és jelene hazánkban. Pest. 1868. 10.o.
  103. Zibolen Endre: Óvodai hétköznapok a régi Pest-Budán. 133.o.
  104. Morlin Emil: A magyar kisdédóvás multja és jelene. 7. o.
  105. Rapos József: Brunswick Teréz grófhölgynek... 11.o.
  106. dr. Zibolen Endre: A gyermekekből lesz a nép = Köznevelés, 1961. augusztus 13. szám. 423. o.
  107. Morlin Emil: A magyar kisdédóvás multja és jelene. 8.o.
  108. Rehlingen Antal: Magyar hazánkban a' kisdedek' gondviselésére felállított Intézeteknek eredete, gyarapodása, mostani állapotja, haszna és tulajdonságai. = Hasznos Mulatságok, 1830. N° 12. 101. o.
  109. A Kisdédóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület közgyűléseinek jegyzőkönyvei. Országos Levéltár. Jelzete: P szekció 1652. köteg. 1099/28. sz. XIX. pont.
  110. dr. Benes Pirooska: Külföldi hatások Brunsvik Teréz óvodájában. = Kisdédnevelés, 1933. 356.o.
  111. Draskovits Pál: A magyar kisdédnevelés és kisdédóvónőképzés története és jelen állapota. Szombathely, 1940. 39-40. o.
- Rapos József: Brunswick Teréz grófhölgynek, a legnagyobb magyar honleánynak élete és műve... 10. o.
- Dömötör Géza: A magyar kisdédnevelés rövid története. 25.o.
- Benes Pirooska: Külföldi hatások Brunsvik Teréz óvodájában. 356.o.
- Czeke Marianne: Montessori - gondolatok gróf Brunsvik

- Teréz naplójában, Bp. 1931. A "Kisdednevelés" kiadása. 1.o.
112. Kemény Ferenc: A Fröbel-Brunszvik probléma /fotómásolat/
113. Vág Ottó: A magyar óvodai nevelés kialakulása és Brunszvik Teréz = Brunszvik Teréz pedagógiai munkássága. Bp. 1962. Tankönyvkiadó. 8. o. Megjelent még: Pedagógiai Szemle. 1961. 12. szám. 1114. o. Utasítást találunk még Vág Ottó: Brunszvik Teréz óvodaszervező tevékenysége = Ma és Holnap. 21. o. dr. Zibolen Endre: A gyermekekből lesz a nép = Köznevelés, 1961. 15. szám. 425. o.
114. Brunszvik és Vertholmer levelezése. = Kisdednevelés, 1928. 386. o. "Az óvodák elnevezése a magyarországi óvodák kialakulásakor csak lassan állapodott meg. Az 1830 körüli években még számos más változattal is találkozunk: A kisgyermek szelídítő órskolái, kisdedek iskolája, kisgyermekek iskolája, kisgyermek ór-gondviselő intézete..." Dr. Zibolen Endre: Óvodai hétköznapok a régi Pest-Budán. 110.o. Lásd: "Blenke" = Ma és Holnap. 26.o.
115. dr. Tóth Lajos: Diesterweg munkássága és hatása a nevelők pedagógiai tudatosságának fejlődésére. = A Magyarországi Óvónőképítő Intézetek Neveléstudományi Közleményei IV. évf. 1966. 246-247. o. Utasítást találhatunk még Vág Ottó: Az óvodai nevelés kialakulása. Bp. 1959. 137.o.
116. P. Szathmáry Károly: A magyar kisdedóvás és nevelés rövid története. 23. o.
117. dr. Zibolen Endre: Óvodai hétköznapok a régi Pest-Budán. Az Országos Pedagógiai Könyvtár Évkönyve. 1963-1964. 120.o.
118. I. m. 119. o.
119. U. o. 119. o.
120. I. m. 121. o.

121. I. m. 130. o.
122. Marlin Emil: A magyar kisedővás multja és jelene. 8.o.
123. Rehlingen Antal: A' kis-gyermekek' gondviselő Intézete Budán. = Hasznos Mulatságok. 1829. N^{ro} 14. N^{ro} 26. 107.o. 205. o.
124. dr.Benes Piroska: Külföldi hatások Brunszvik Teréz óvodájában. 316-317. o.
Lelőhelye még: Vág Ottó: Brunszvik Teréz szerepe az első magyarországi óvodák létrehozásában, Dokumentumok, = Magyar Pedagógia, 1961. 4. sz. 427-428. o.
Brunszvik Teréz pedagógiai munkássága. 62-63. o.
125. dr. Zibolen Endre: Brunszvik Teréz óvodáinak belső életéből. = Ma és Holnap. 32. o.
126. dr. Zibolen Endre: Óvodai hétköznapiak a régi Pest-Budán. 139. o.
127. Benes Piroska, Vág Ottó, Zibolen Endre 124-125. szám alatti műveiből.
128. Rapos József: Brunswick Teréz grófhölgynek, a legnagyobb magyar honleánynak élete és műve. 18. o.
129. Jelenkor. 1833. 4. szám. 1. o. Magyarország
130. Bilibok Péterné dr. - dr. Sebestyén Istvánné: Óvodai élet 1832-ben a nagyszombati kisgyermekiskolában. = Óvodai Nevelés, 1971. 3. sz. 129-135. o.
131. Lantos István: Reformkori haladó törekvések a népoktatás és az óvodák érdekében. /Nógrád megye/ = Óvodai Nevelés, 1968. 6. szám 247-249. o.
132. I. m. 248. o.
133. I. m. 249. o.
134. U. o. 249. o.

135. I. m. 248. o.
136. I. m. 249. o.
137. Kacs Kovics Lajos kézírásos levele. A címzett személyére nincs adat. A levél keltezése: Pest. 1839. január 10.
Lelőhelye: Országos Levéltár. Jelzete: P 1652. 3. osztály
4. csoport.
138. Olvasó táblák. X. Országos Levéltár. Jelzete: P. 1652.
3. osztály 4. csoport.
139. Erdődi János: A nyelvoktatás módszertana. Tan és Vezér-
könyvül Tanítóképző Intézeti tanulók, tanítójelöltek és
tanítók számára. Bp. 1880. Franklin Társulat. 119. o.
140. I. m. 95. o.
141. dr. Borsos Márton: A csecsemő és első gyermekkor házi ne-
velés tekintetében. 1838. Kolozsvár. 115. o.
142. I. m. 117. o.
143. I. m. 133. o.
144. U. o. 133. o.
145. Bodnár-Gárdonyi: Bezerédj István. Bp. 1918. I. kötet. 370. o.
146. A 15-16. században a gyermekirodalom műfajai az ábécés
könyvek, erkölcs-illetlen könyvek, biblia magyarázatok,
katekizmusok voltak.
- A 18. században formailag a kérdés-felelet formájában
gördülő cselekmény-bonyolítás terjedt el. Az ilyen gyer-
mekkönyvek egyike: Beaumont Mária: Kisdedek Tudománnyal
teljes Tárháza. Kolozsvár. 1781. Bezerédj Amália ismer-
te ezt a kiadványt. Campe gyermekirodalmi alkotásainak A
Rák könyvecskének és az Ifjabbik Robinson című regényé-
nek hatása is érződik Bezerédj Amália: Földesi estvék
/1840./ című írásán.

147. Bezzerédj Amália: Földesi estvék. Pest, 1840. 121. o.
148. Bauer Gabriella: Gyermekirodalom az óvónőképző intézetek számára. Bp. 1965. Tankönyvkiadó. 72-82. o.
149. Bezzerédj Amália: Flóri könyve, sok szép képekkel, földrajzokkal, muzsika melléklettel. Pest, 1840. 1. rész.
150. I. m. 4. rész
151. I. m. 6. rész
152. Bauer Gabriella: Gyermekirodalom. 73. o.
153. Miliesz Péter gyomai kisdédóvó levelei. 1840. Országos Levéltár. P. 1652. 3. osztály 4. csoport. 33. számú levél.
154. U. o. 40. számú levél
155. U. o. 12. számú irat
156. Morlin Emil: A magyar kisdédóvás multja és jelene. 12. o.
157. U. o. 12. o.
158. I. m. 50. o.
159. U. o. 50. o.
160. U. o. 50. o.
161. Országos Levéltár. P. szekció. 1652. 3. osztály. 4. csoport 3. tétel. 1838. 6. sz. levél.
162. dr. Jeszenszky László: Adalékok a Tolnai óvónőképző történetéhez. = Óvodai Nevelés, 1978. 9. szám. 354. o.
Lukács Pál volt a tolnai óvónőképző intézet első növendéke. Óvodai tanítóként gyermekverseket jelentetett meg.
Kötetei: Kis lant gyermekeknek. 1846.
Kis dalos. 1860.
163. Varga Gábor: A magyar óvodapedagógia uttörője: Wargha István. = Óvodai Nevelés, 1976. 4. szám. 128-133. o.
164. Idézi Hetényi János művéből: Sipos Istvánné Egy Pszichológiai pályatétel Magyarországon a XIX. század első fe-

- lében. = Pszichológiai tanulmányok. XI. kötet 1968. 767.o.
165. I. m. 770. o.
166. Beke Kristóf: A lélektudomány viszonya a neveléshez.
Pesten. 1845. Előszó.
167. I. m. 3. o.
168. I. m. 165-166. o.
169. Sipos Istvánné: Egy pszichológiai pályatétel Magyarországon a XIX. század első felében. 777. o.
170. U. o. 777. o.
171. I. m. 778. o.
172. Országos Levéltár. P. szekció 1652. 3. osztály. 4. csoport. 28. tétel. 1840. június 5. egyesületi jegyzőkönyv XIV. pontja.
173. U. o. XVI. pont.
174. U. o. XVII. pont.
175. Ballai Károly: A magyar kisdiednevelés fejlődéstörténetének vázlata. 1843-1914. Bp. 1916. Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részv. Társ. nyomása. 2. o.
176. Wargha István: Terv a kisdiedóvó-intézetek terjesztése iránt két magyar hazában. Pest, 1843. Nyomtatott Landerer és Heckenastnál I. o.
177. I. m. III. o.
178. I. m. 15. o.
179. I. m. 26. o.
180. U. o. 26. o.
181. I. m. 28. o.
182. I. m. 29. o.
183. I. m. 33. o.
184. U. o. 33. o.

185. Országos Levéltár. P. szekció 1652. 3. osztály. 4. csoport 26. sz. tétel. "A Kisdedóvó i. M. T. Egyesületi közp. Választottságának 1841 1ki november 21 1kén tartott ülésében következő határozatok keletkeztek." A 118. ponttól megismerhetjük a Tolnai kisdedóvó-képző intézetben végzett hallgatók bizonyítványának formáját.
186. Athéneum. Tudományos, critical, szépirodalmi lap. Új folyam. I. kötet. III. füzete. Február 15-én 1843. 120. o.
187. I. m. 122. o.
188. U. o. 122. o.
189. Wargha István: Terv a kisdedóvó intézetek terjesztése iránt két magyar hazában. 101. o.
190. I. m. 104. o.
191. I. m. 142. o.
192. I. m. 143. o.
193. Ballai Károly: A magyar kisdednevelés fejlődéstörténetének vázlata. 8. o.
194. Peres Sándor: A magyar kisdednevelés vázlata. 44. o.
195. I. m. 48. o.
196. dr. Mészáros István: Két óvodatörténeti dokumentum a reformkorból. = Óvodai Nevelés, 1978. 9. sz. 350. o.
197. Fodor Lajos: Emlékezés régiekre. = Kisdednevelés, 1900. 8-16. szám.
198. Varga Péter: Nefelejts vagy azon erkölcsi mondások, énekek és imádságok gyűjteménye, melyekben a pesti belvárosi kisdedóvó intézetben a kisdedek szíveik képzésére gyakoroltatnak, ugyan ezen Intézet rövid történetével. Pesten. 1839. június 29-én. Előszó. I. o.

199. I. m. 3. o.
200. I. m. 8. o.
201. I. m. 10. o.
202. I. m. 30-31. o.
203. I. m. 28-29. o.
204. U. o. 29. o.
205. Közlemények a kisdédóvás és elemi nevelés köréből. Szerkesztette: Kaeskovics Lajos: Pest. 1843. 12. o.
206. U. o. 12. o.
207. Peres Sándor: A magyar kisdédnevelés irodalma. Pest. 1848. 88. o.
208. I. m. 55. o.
Lásd még: Karády Ignác: Elemi nevelés. Pest. 1848. 88. o.
209. Csoma Vilmos: A szóbeli kifejezőképesség fejlesztése az első osztályos beszélgetés és olvasás tantárgyak tanításában. P.T.I. 1960. 10. o.
210. Karády Ignác: Elemi nevelés. 142. o.
211. H. o. 142. o.
212. I. m. 144. o.
213. Pedagógiai Lexikon. Bp. 1933. 15. o.
214. P. Szathmáry Károly: A magyar kisdédóvás és nevelés rövid története. 61-65. o.
215. Peres Sándor: A magyar kisdédnevelés irodalma. 67. o.
216. Morlin Emil: A magyar kisdédóvás multja és jelene. 21. o.
217. I. m. 25. o.
218. Pedagógiai Lexikon. 1933. 67. o.
219. U. o. 67. o.
220. Peres Sándor: A magyar kisdédóvás irodalma. 65-66. o.
221. Ney Ferenc: Kisdédóvási neveléjs. Pest. 1846. II. kia-

- dás. 3. o.
222. Kisdédnevelés szülők, kisdédnevelők és a nevelésügy barátai számára. Budapest. 1882. március 3. szám. 36. o.
223. Ney Ferenc: Kisdédóvó képezdei éveimből = Kisdédnevelés 1882. 3. szám. 39. o.
224. I. m. 40. o.
225. U. o. 40. o.
226. I. m. 54. o.
227. Demeter Zsófia: Brunszvik Teréz és Martonvásár = Ma és Holnap 18. o.
228. Ortutay Gyula: A reformkor és a szabadságharc = Köznevelés. 1948. 367. o.
229. Simon Gyula: A nevelésügyi kongresszusok történetéből = Óvodai Nevelés 1967. 7-8. sz. 283. o.
230. Vág Ottó: A nevelőmunka tartalmának és módszereinek fejlődése a magyar óvodákban = Óvodai Nevelés 1960. 6.sz. 233. o.
231. Bakonyiné Vincze Ágnes: Kísérlet a kisdédóvás törvényes rendezésére 1868-ban = Óvodai Nevelés 1968. 6. sz. 250.o.
232. P. Szathmáry Károly: A magyar kisdédóvás és nevelés rövid története 71-85. o.
233. Morlin Emil: A magyar kisdédóvás multja és jelene 34. o.
234. Völgyi Lajos: Szabadka sz. kir. város óvodáinak története és fejlődése 1836-tól 1896-ig. Szabadka 1896. 59. o.
235. I. m. 91. o.
236. I. m. 38. o.
237. I. m. címlapján lévő írásos feljegyzés, amely Völgyi László nyugalmazott állami polgári iskolai felügyelő igazgatótól ered. 1944. IV. 10.

238. I. m. 32. o.
239. A gyermek a természetben. Irta óvodák és elemi osztályok számára Krajcsovics Pál óvó. Nyiregyházán, 1856, Kézirat. Előszó.
240. U. o.
241. U. o.
242. U. o.
243. I. m. 1. o.
244. I. m. 185. o.
245. Wargha János: Egyetemes és elemi oktatástan /tanmódszer, methodika/ mind két hitv. evang. theologicum, szemináriumok s főleg preparandiák számára. Pest. 1837. Pfeiffer Ferdinánd sajátja 1. o.
246. I. m. 3. o.
247. I. m. 34. o.
248. I. m. 35. o.
249. I. m. 93. o.
250. Paedagogiai Enciklopédia különös tekintettel a népoktatás állapotára. Szerkesztette: Verédy Károly Budapest. 1886. 132-133. o.
- Lásd még: Erdődi János: A nyelvoktatás módszertana tan és -vezérkönyvvül. Bp. 1880. Franklin Társulat. 38-39.o.
251. Bernhard Gottlieb Denzel: Vezérkönyv a szemléltető oktatásra kérdésekben és feleletekben. - Olvasó és oktatókönyv kis gyermekek és különösen kisdédóvó intézetek számára. 2. kiadás. Pest 19... Heckenast. 3. o.
252. I. m. 5. o.
253. I. m. 10. ol
254. I. m. 13. o.

255. I. m. 44. o.
256. Pálffy József: Utasítás evang. népiskolatanítók számára.
Pesten. 1860. Kiadja Osterlamm Károly. Előszó.
257. I. m. 40. o.
258. I. m. 45. o.
259. I. m. 47. o.
260. I. m. 49. o.
261. Vezérkönyv a magyar nyelv tanításában. Tanítók számára.
Népiskolai Könyvtár. VI. kötet. Sárospatak. 1860. Nyomtat-
ta Jäger Károly a ref. főiskola betűivel.
262. Morlin Emil: A magyar kisdiedóvás multja és jelene 34-36.o.
263. P. Szathmáry Károly: A magyar kisdiedóvás és nevelés rövid
története. 76. o.
264. I. m. 85. o.
265. Rapos József: Nőtlenység, mint rejtvénye egy pályafela-
datnak, mely a "Szegedi Híradó" című lapban egy nőtlen
által kitűzetett 1859-ben. Értesítéssel együtt a Sz.-Fe-
hérvári alap-nevelési minta intézetről. Székesfehérvárott.
1861. 117. o.
266. I. m. 116. o.
267. Rapos József: A köznevelés alapintézetei hazánkban. Pest.
1862. 16. o.
268. I. m. 17. o.
269. Draskovits Pál: A magyar kisdiednevelés és kisdiedóvónő-
képzés története és jelen állapota. Közlemények a Szegedi
Ferencz József Tudományegyetem Pedagógiai lélektani In-
tétetéből. Szombathely, 1940. 15. o.
270. P. Szathmáry Károly: A magyar kisdiedóvás és nevelés mult-
ja és jelene. 80. o.

271. Rapos József: Brunswick Teréz grófhölgynek a legnagyobb magyar honleánynak élete és műve, vagyis a köz-alapnevelésügy multja és jelene. 379. o.
272. I. m. 380. o.
273. I. m. 399. o.
274. I. m. 383. o.
275. I. m. 367. o.
276. I. m. 405. o.
277. Morlin Emil: A magyar kisdédóvás multja és jelene. 36.o.
278. Peres Sándor: A magyar kisdédnevelés irodalma. 68-79. o.
279. V. ö. Az óvodai anyanyelvi nevelés továbbfejlesztése. Kecskenét. 1981.
280. Peres Sándor: A magyar kisdédnevelés irodalma. 69. o.
281. P. Szathmáry Károly: A magyar kisdédóvás és nevelés rövid története. 88-95. o.
282. I. m. 95. o.
283. I. m. 114. o.
284. Békés vármegye óvodáinak történeti dokumentumai. Békés Megyei Levéltár. Jelzete: 363/1933.
285. Békés vármegye Törvényhatósági Iskolánkívüli Népművelési Bizottsága. III. Évkönyve. M. C. M. XXXIX. Békés Megyei Levéltár. Gyula. Jelzete: 81.
286. Bakonyiné Vince Ágnes: Kisérltet a kisdédóvás törvényes rendezésére 1868-ban. = Óvodai Nevelés 1968. 6. sz. 251.o.
287. 1868: XXXVIII. törvénycikk a népiskolai oktatás tárgyában. Miniszteri utasítások és Tantervek. Pest. 1869. Kiadja Ráth Már 164. o.
288. I. m. 165. o.
289. Morlin Emil: A magyar kisdédóvás multja és jelene 47. o.

290. Szabó Endre: Első gyakorlatok az értelem fejlesztés köréből. Kisdédóvodák, gyermekkertek, a népiskolák alsóbb osztályai és családi használatra. Debreczen. 1870. Kiadja Ifj. Csóthy Károly. 1. o.
291. U. o. 1. o.
292. I. m. 4. o.
293. I. m. 5. o.
294. Harsányi István: Az olvasóvá nevelés néhány kérdése = Pedagógiai Szemle. IV. évf. 1. sz. 59. o.
295. Szabó Endre: Első gyakorlatok az értelem fejlesztés köréből. 5. o.
296. I. m. 7. o.
297. I. m. 8. o.
298. I. m. 9. o.
299. I. m. 10. o.
300. Burchard Erzsébet: Gondolkodási műveletek az óvodában. 5.o.
301. Szabó Endre: Első gyakorlatok az értelem fejlesztés köréből. 11. o.
302. I. m. 34. o.
303. Peres Sándor: A magyar kisdédnevelés irodalma 121. o.
304. Szabó Endre: Neveléstan, vezérfonal a kis gyermekek nevelésére. Kolozsvár. 1874. 68-75. o.
305. I. m. 79-82. o.
306. I. m. 83-86. o.
307. Hód-Mező-Vásárhely közérdekű társadalmi hetilap. 1875. V. évf. 48. sz.
308. Békés negye közoktatási állapota az 1889-ik évben. Tanfelügyelői jelentés. Szarvasi Lapok. VII. évf. 7. sz.2-3.1.
309. Pechány Adolf: A gyermek első fejlődése. Pécssett. 1887.11.o.

310. Iványi Gergely: A három éves gyermekek anyanyelvi nevelése = Óvónők modern kiskönyvtára. 1. sz. 1970. 47. o.
311. Dömötör Géza: A beszédre tanításról = Kisdiednevelés 1881. X. évf. 2. sz. 21. o.
312. I. m. 24. o.
313. U. o. 24. o.
314. I. m. 26. o.
315. Hunfalvy Pál: Nyelvtudomány és nyelvtanítás. Tanítók és tanárok figyelmébe. Budapest, 1884. Akadémiai Könyvkereskedés. Előszó.
316. U. o.
317. Erdődi János: A nyelvoktatás módszertana. 15. o.
318. I. m. 17. o.
319. P. Szathmáry Károly: A magyar kisdiedóvás és nevelés rövid története 12. o.
320. Szerdahelyi Adolf: A kisdiednevelés és módszertan kézikönyve. Óvónőképző -intézetek és szülők számára. Budapesten. 1883. Rózsa Kálmán és neje könyvnyomdája. 8-9. o.
321. I. m. 51-53. o.
322. I. m. 56. o.
323. I. m. 62. o.
324. I. m. 80. o.
325. I. m. 137. o.
326. I. m. 140. o.
327. I. m. 142. o.
328. I. m. 141. o.
329. Peres Sándor: A beszéd és értelemgyakorlatokról. Vezérkönyv gyanánt. Budapest. 1888. Méhner Vilmos kiadása. 1.o.

330. Nagy László-féle Vezérkönyv a beszéd és értelemgyakorlatok tanításához. Teljesen átdolgozta Urhegyi Alajos. Budapest. 1909. M. Kir. Tudományegyetemi Nyomda. 1-7. o.
331. Kisdednevelés. 1887. XVI. évf. Szerkesztette: Dömötör Géza. Társalgások.
332. Utasítás a M. Kir. tanfelügyelők számára a magyar nyelvtanítását elrendelő 1879-dik évi XVIII. törvénycikk végrehajtása tárgyában. Budapest. 1879. 12-13. o.
333. Tanterv a nem magyar ajku néptanítók számára. Budapest. 1879. 5. o.
334. I. m. 6. o.
335. Morlin Emil: A magyar kisdedóvás multja és jelene. 57. o.
336. Dömötör Géza: Visszapillantás = Kisdednevelés 1886. január 1. sz. 1. o.
337. Morlin Emil: A magyar kisdedóvás multja és jelene. 58. o.
338. P. Szathmáry Károly: A magyar kisdedóvás és nevelés rövid története. 122. o.
339. U. o. 122. o.
340. Stark János: A brassói első magyar óvoda és vidéki óvómenedékhelyek = Kisdednevelés 1886. 10. sz. 211. o.
341. Ember János: A magyar beszéd az óvodában = Kisdednevelés. 1888. 5-6. sz. 109. s.
342. I. m. 112. o.
343. Morlin Emil: A magyar kisdedóvás multja és jelene. 61. o.
344. "Az óvómenedékhelyek", azok vezetőiről és kiképeztetésükről = Kisdednevelés 1888. 1. sz. 30. o.
345. Pályázatok = Kisdednevelés 1889. 3. sz. 87. o.
346. Pályázatok = Kisdednevelés 1889. 7. sz. 175. o.
347. A csápori kisdedóvó záróvizsgálja = Kisdednevelés 1890.

- 9-10. sz. 253. o.
348. U. o. 253. o.
349. Az Országos Kisdédóvó-Egyesület jelentése az 1887-ik évről = Kisdédnevelés 1888. 1. sz. 67. o.
350. Mazuck Ede levele a szerkesztőséghez = Kisdédnevelés 1888. 1. sz. 23. o.
351. Kárpáthy Sándor: Egy kis statisztika = Kisdédnevelés 1889. 5-6. sz. 109. o.
352. I. m. 111. o.
353. I. m. 112. o.
354. U. o. Dömötör Géza válasza 112. o.
355. I. m. 113. o.
356. U. o. 113. o.
357. Mivel foglaljuk el a gyermekeket az óvodában reggeltől estig? = Kisdédnevelés 1890. 1. sz. 39. o.
358. I. m. 40. o.
359. Peres Sándor: A magyar kisdédnevelés irodalma. 187. o.
Lásd még: Bauer Gabriella: Gyermekirodalom 70. o.
360. I. m. 188. o.
361. I. m. 78-79. o.
362. I. m. 79. o.
363. Mivel foglaljuk el a gyermekeket az óvodában reggeltől estig. 41. o.
364. I. m. 138. o.
365. I. m. 139. o.
366. A kisdédóvó képző intézetekről. = Kisdédnevelés 1888. 1.sz. 43. o.
367. A kisdédóvó képző intézetekről = Kisdédnevelés 1890. 1. sz. 10. o.

368. Karácsony ünnepe az óvodában = Kisdednevelés 1890. 1.sz.
15. o.
369. Szaktanácskozmány a kisdedóvásról szóló törvényjavaslat
fölött = Kisdednevelés 1890. 3-4. sz. 49. o.
370. I. m. 110. o.
371. U. o. 110. o.
372. I. m. 111. o.
373. I. m. 117. o.
374. A kisdedóvásról szóló törvényjavaslat tárgyalása a képvi-
selőházban = Kisdednevelés 1891. 2. sz. 66. o.
375. A kisdedóvási törvény tárgyalása a főrendiházban = Kis-
dednevelés 1891. 3. sz. 114. o.
376. Morlin Emil: A magyar kisdedóvás multja és jelene. 76.o.
377. 1891. XV. törvénycikk a kisdedóvásról. Budapest. 1891.
Kiadja Ráth Mór. 2. o.
378. I. m. 8. o.
379. I. m. 23. o.
380. I. m. 26. o.
381. Utasítás a polgári községek számára a kisdedóvásról szó-
ló 1891. évi XV. törvénycikk végrehajtása tárgyában. Bu-
dapesten. 1892. 48. o.
382. Ballai Károly: A magyar kisdednevelés fejlődéstörténe-
tének vázlata. 1843-1914. 1-8. o.
383. Dömötör Géza: A kisdednevelés és módszertan gyakorlati
kézikönyve. I. kötet. Budapest. 1894. 7. o.
384. I. m. 77. o.
385. I. m. 96. o.
386. I. m. 112. o.

387. A Hódmező-Vásárhelyi állami óvónőképző-intézet története.
Összeállította: Dömötör Géza. Hódmező-Vásárhelyett. 1895.
94. o.
388. A hódmezővásárhelyi törvényhatósági közgyűlés levele a
vallás és közoktatásügyi miniszter urhoz. Hódmezővásár-
helyi Levéltár. Jelzete: 4739/1892.
389. Peres Sándor: Kisdiednevelés és módszertan. I. rész. A
kisdiedóvónő-képző intézetek I. osztálya számára. H.-M.-
Vásárhely. 1893. 26. o.
390. Ballai Károly: A magyar kisdiednevelés fejlődéstörténeté-
nek vázlata 1843-1914. 11-12. o.
391. Magyar Pedagógiai Lexikon. Bp. 1933. 64-65. o.
392. Ballai Károly: A magyar kisdiednevelés fejlődéstörténe-
tének vázlata 1843-1914. 12. o.
393. Peres Sándor: A kisdiednevelés és módszertan I. rész.
H.-M.-Vásárhely 1893. 32. o.
394. Magyar Kisdiedóvó. Szerkesztette: Peres Sándor. Budapest.
1895. 6. o.
395. I. m. 8. o.
396. I. m. 9. o.
397. I. m. 27. o.
398. Peres Sándor: A beszéd és értelemgyakorlatokról vezér-
könyv gyanánt. 5. o.
399. Molnár Mária: Kisdiedóvodai beszéd- és értelemgyakorla-
tok /társalgás/ kézikönyve. Eperjes. 1894. 67. o.
400. Számord Ignác: Kisdiednevelés és módszertan a római katho-
likus kisdiedóvónő-képző intézetek és családok számára I.
rész. Budapest. 1867. 54. o.
401. I. m. 55.o.

402. Láng Mihály: A kisdiednevelés módszertana.
Arad. 1897. 90. o.
403. Láng Mihály: A magyar beszédre való szoktatásnak módja.
Óvónők, a népiskola I. osztályában működő tanítók, tanítónők, óvó-, tanító- és tanítóképző növendékek számára.
Budapest. 1899. 7. o.
404. I. m. 9. o.
405. U. o. 9. o.
406. I. m. 242. o.
407. Herman Alice: Az óvodai oktatás tartalma = Tanulmányok
a neveléstudomány köréből. 1962.

Mellékletek

- I. A Tudományos Gyűjtemény 1822. évi I. kötetének címlapja és tartalomjegyzéke.
- II. Magyar nyelvtudomány a magyar ajku tanulók számára és a divatos új és régi szavak jegyzéke. Szerkesztette: Gottvald Gáspár. Pesten 1836. Címlap.
- III. Széchy Ágoston Imre: Elemi magyar nyelvtan gyakorlatilag előadva. Pesten. 1840. Címlap.
- IV. Stancsics Mihály: Magyar nyelvtudomány. Pesten 1840. Címlap.
- V. Foglalkozás Owen intézetében New Lanarkban és az angol óvodák heti foglalkoztatási terve 1828-ban. Közli Vág Ottó: Az óvodai nevelés kialakulása című művében.
- VI. A Kisdédóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület 1840 július 13-án tartott közgyűlésének jegyzőkönyv részlete. A Terjesztő Egyesület pecsétjének elfogadtatása. Országos Levéltár.
- VII. A Terjesztő Egyesület 1840 június 5-i közgyűlési jegyzőkönyvének részlete. Csanády Ferenc felszólalása a magyar nyelvhasználat ügyében. Országos Levéltár.
- VIII. A pesti lipótvárosi Szt. József kisdédóvó intézet tantárgyai és hetirendje.
Közli: Vág Ottó A magyar óvodai nevelés kialakulása és Brunszvik Teréz című tanulmányában.
- IX. A budai és pesti óvodák heti foglalkozási terve 1829 körül.
Közli: Zibolen Endre: A gyermekekből lesz a nép című tanulmányában.
- X. Kacs Kovács Lajos 1840 január 10-én kelt levele egy oktató ábécé kiadása ügyében. Országos Levéltár.

- XI. Olvasó tábla kézirásos szövege. Országos Levéltár.
- XII. Miliesz Péter gyomai kisdédóvó 1840 szeptemberi, októberi havi jelentéseinek részletei. Országos Levéltár.
- XIII. Wargha István: Terv a kisdédóvó-intézetek terjesztése iránt... Pesten 1843-ban megjelent könyvének címlapja és az 1840. évi Terjesztő Egyesületi közgyűlés jegyzőkönyv részlete, amely a könyv kiadatásával kapcsolatos nehézségeket tárja fel.
- XIV. Terjesztő Egyesületi jegyzőkönyv részlete 1841 november 21-i dátummal. A tolnai kisdédóvó-képző intézetben végzett hallgatók bizonyítványának mintája.
- XV. Varga Péter: Nefelejts című, Pesten 1839-ben megjelent kötetének címlapja.
- XVI. Közlemények a kisdédóvás és elemi nevelés köréből. Szerkeszti Kacs Kovics Lajos. Budán 1843. Címlap.
- XVII. Völgyi Lajos: Szabadka város óvodáinak története 1839-től 1896-ig című könyvének címlapja, Völgyi László kézirásos bejegyzésével.
- XVIII. Krajcsovics Pál: Gyermek a természetben. 1856-ból fennmaradt kézirásos füzetének címlapja és első oldala.
- XIX. Pálffy József: Utasítás evang. népiskola-tanítók számára. Pesten 1860-ban megjelent művének címlapja.
- XX. A pesti példány óvoda napirendje.
Közli: Rapos József: Brunswick Teréz grófhölgynek a legnagyobb magyar honleánynak élete és műve című könyvében.
- XXI. Szabó Endre: Első gyakorlatok az értelem fejlesztés köréből Debrecenben 1870-ben megjelent művének címlapja.

- XXII. Utasítás a polgári közösségek számára a kisdédóvásról szóló 1891. évi XV. törvénycikk végrehajtása tárgyában című 1892-ben megjelent kötetben közölt egycsoportos óvoda tervrajza.
- XXIII. A hódmezővásárhelyi óvónőképző intézet 1894/95. évi órarendje.
- XXIV. Óvodai órarend 1908-ban.
Közli: Peres Sándor Magyar kisdédóvó című művében.
- XXV. Hetirend, haladási napló minta, munka-eszközök 1916-ban.
Közli: Exner Leó: Gyermekfoglalkoztató című Hódmezővásárhelyen megjelent kötetében.
- XXVI. Éves ütemterv részlet 1928-ból.
Közli: Bardócz Pál A magyar kisdédnevelés vezérkönyve című munkájában.
- XXVII. Foglalkozási tervezet részlet, 1940-ből.
Közli: A magyar gyermeknevelés könyve.
Szerkesztette: Héjj Erzsébet és Linterné Fittler Vilma.

TUDOMÁNYOS
GYŰJTEMÉNY.

1826

L. KÖTTERT,

A. Cs. Kir. Földg. ügyes Engedélyes.

PLESTEN,

PEIRÓZAI TRATTNER JÁNOS TAYÁS levél.

és költségvet.

E' Tudományos Gyűjteményben Közzétetnek:

1. **Olly credetti, revid** 's tader Ertchendöl, melyek Magyar országhoz tartoznak, geographiai, természet-történelmi, történetbeli 's polgári viszonyainak bővebb 's bővebb konjossagh szindretésére, 's magasságokhoz tartozó lejártságainak feljegyzésére, válassz módjainak megfigyeltetésére szolgálnak; mindennekben természeti, történelmi, philosophiai, matematikai (mennyiségi tudomány), erkölcsi tudományok (terjesztések, gyűjtemények, 's táblázatoknak; a' szép 's kezi mesterségekhez, gazdasághoz, kereskedéshez tartoznak, köztük, 's a' gazdasági, 's helyes, 's okos neveket tartalmazzák; Hasonlathoz 's különböző dolgok tartoznak. Aazszöveket elől tartalmat magában tartalmazzák.

(L. A. Magyar övezésben 1135), egy elmarolt, de Magyar or

szegregardus, vagy Magyarok által rendelt szűbb köröknek, 's művelnek emeltetését és előmozdítását, 's a' munkájuknak vizsgálatainak kiemelését is, 's a' munkájuknak a' tudományok 's Művészetek előmozdítását, 's ezzel a' leg' hasznosot, en az elemekről felkeltetését előmozdítja.

III. Tudománybeli Jelentés: megválaszoló és iránítók

eredeti okleveleket kivonattak. Ezenem tetelek, inalmaz
tataok, találmányok, művészetek, elnevezések és megítél
teltek, kihalt nyelvek és írás emlékezetek, régiségek, új
jelességek, tudománybeli kérdések, képzések, művek, új
könyvek stb. a teljes egészében.

**MAGYAR
NYELVTUDOMÁNY**

A

MAGYAR AJKÚ TANULÓK

SZÁMÁRA.

ÉS A DIVATOS

ÚJ ÉS RÉGI SZAVAK

JEGYZÉKE

11
168

SZERKEZTETTE

GOTTVALD GÁSPÁR,

TÖBB NYILVÁNOS, ÉS SZABADALMAS INTÉZETEK
MAGYAR NYELV TANÍTÓJA.

S. Berta
Rev.

PESTEN,

TRATTNER-KÁROLYI NYOMTATÁSA,
URI UTSZA 6124. SZÁM.

1836.

E L E M I

MAGYAR NYELVTAN

GYAKORLATILAG ELŐADVA.

IRTA

SZECHY ÁGOSTON INRE,

A' KEGYES TANÍTÓREND TAGJÁÉ.

Pesten,

Hartleben Konrad Adolf tulajdona.

1840.

83
MAGYAR

NYELVTUDOMÁNY.

—
IRTA

STANCICS MIHÁLY.

KISDEDEK SZÁMÁRA.

—
PESTEN,

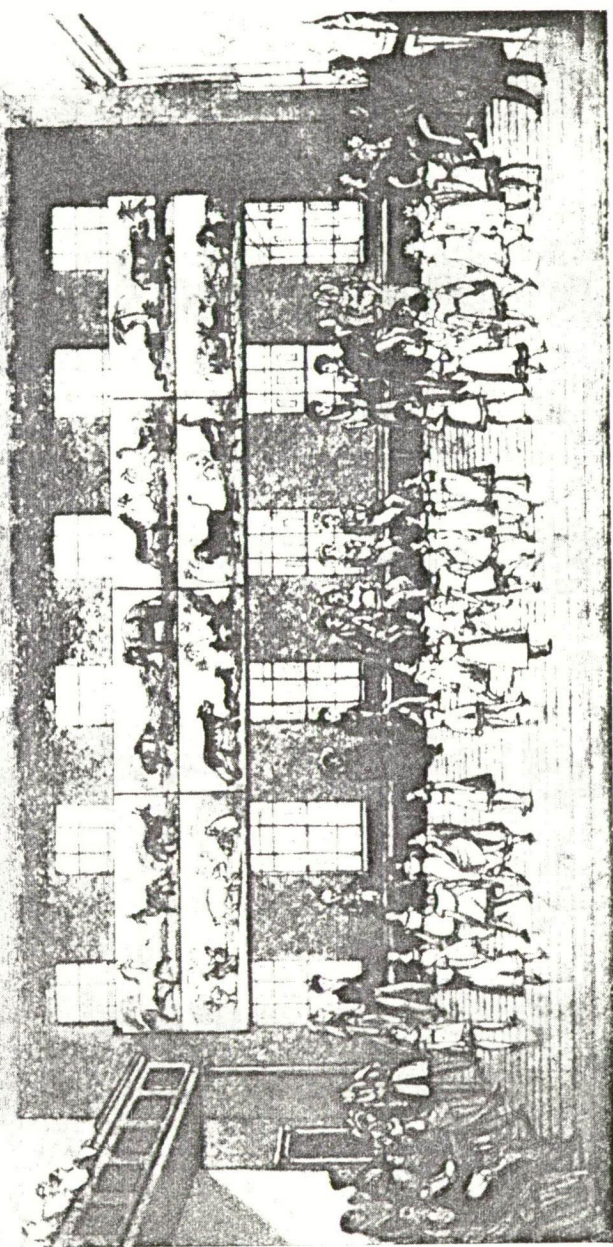
KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

1840.

...tizenhat éves kor-
 ...armely táján va-
 ...dolgozott a New
 ...adatunk. A *Daily*
 ...bert Dale Owen
 ...akra vonatkozik.
 ...a tapasztalaton
 ...nool munkájában
 ...k tízéves koruk
 ...s ez a felfogása
 ...a New Lanark-i
 ...llegű, mint a ké-
 ...utalunk arra az
 ...met: „Miután...
 ...oktatás csak má-
 ...iatalabb korban
 ...rán lehetségessé
 ...ledt játékra ser-
 ...ár zsenge koruk-
 ...gyben kiemelték
 ...apró gyermek-
 ...an dolgoztak.”³³
 ...az oweni infant
 ...ellett az oktatás
 ...bontú szemlélete
 ...felelő tevékeny-
 ...ába, illetve min-

...ozásban találkozok
 — a gyermekkor
 ni szoktunk neki
 hát olvasni mégis
 ell olvasni, amikor
 ó, hogy untassa.”
 pest, 1957, 111—

36. ábra
 Foglalkozás Owen intézetében New Lanarkban

Délelőtt	I. osztály	II. osztály
9-től 1/210-ig	Reggeli dal és ima. Ábécé. Számolás és dalok bemutatása alapján	Mint az I. osztályban
1/210—1/411	Olvasás. Számolás. Dalok	Kívülről megtanult dalok. Olvasás
1/411—1/211	Játszó- tér	
1/211—3/411	Val- lási	
3/411—11	Számolás	
11—3/412	A lányok kézimunkáznak vagy kötnek, a fiúk szalmát fonnak; közben hasznos magyarázatok	Mint az I. osztályban
3/412—12	Különböző dalokat	énekelnek,
12 órától 1/21-ig	a tanítók különböző napokon	
Délután		
2—1/43	Ebéd utáni ima,	dicsőítő énekek,
1/43—3/43	Olvasás és képolvasás	Olvasás és képolvasás
3/43—3	Játszó- tér	
3—1/44	Vallási	oktatás
1/44—4	A lányok kézimunkáznak vagy kötnek, a fiúk szalmát fonnak; közben hasznos magyarázatok	Mint az I. osztályba
4 órakor	Esti dal és	
	4—5 óráig a	tanítónők

57. ábra. A korai óvodapedagógiai szerzők eltérő javaslatokat tesznek az infant school napi munkájának megszervezése terén. Ábránkon az *A Course of Lessons*

III. osztály	IV. osztály	Megjegyzések
Mint az I. osztályban	Mint az I. osztályban	A gyermekeket együtt és nem osztályok szerint oktatják
Írás a táblára. Olvasás. Kívülről megtanult dalok	Betűk. Katekizmus. A gyermek első imája stb.	
Játszó- tér		
okta- tás		Minden gyermeket együtt oktatnak
táblázatok	útján	Ua.
Mint az I. osztályban	Vegyes oktatás, például számolás, dalok stb.	
ebéd előtti	ima	
olvasást, írást,	számolást tanítanak	
számolás	táblázatok útján	Minden gyermeket együtt oktatnak
Olvasás és képolvasás	Betűk és gyermekdalok	
Játszó- tér		
és dalok előírás szerint		Minden gyermeket együtt oktatnak
Mint az I. osztályban	Számolás, képek, dalok vagy bibliai történet	
ima,	záródal	
kézimunkát	tanítanak	

című, 1828-ban megjelent könyv által ajánlott napi munkabeosztás látható (magyar fordításban)

Julius 13^{ai} 184

és privátum eszközölni iparkodjának.

X.X., A' m. Egyesületi elnök jelenté, hogy kidedd övő neve
anyai keresés van, hogy ismét ujjakat ruháig felvenni. -

Ebbeli jelentése örömmelfogadotván, tudomásul vétetett,
laptossáig utasított.

X.X.I., Elnök gróf jelentése, mi szerént a váltatossáig
esület' nevében kiadni szokott öronyitványok, s folytatón le
gyobb hitelül, s az egyesület telimtetének örebléseül pecseier
s, mellynek címere: egy terdelve egbe sohajzó kidedd, s e felett ö
sö, magyar orszáig címereit viselő" paizssal; kör irata pedig az
letnek követkerü ravakkal kifejezett címje u. m. „A' kidedd övő
ches magyar orszáiban tejeostó egyesület".

Az Egyesület, ime síres gondoskodásait a váltatossáig
nyújtott pecseiernyomóval kedvesen vireu, midön ezt saját
ada, minden egyesületi tárgyát meg pecseierleüül, s hiv örezi g
letül a váltatossáigra bíra, költségeit pedig a peirtarvál, k
lelu. Ezt követkerében az igazgatási szabályok I^o cikkelyei
jában e'ről helyébe, s pecseierjök "követkerök" az Egyesület
ije" bíznet iktatandók.

Lejyrene Tóth Lőrinc, helye

Kinda Károlyos Lajos
egyesületi titkár

28 SZ.

ből igen kíváncsok. Refere korasala.

Erre nézve az rendelkezés, hogy a központi válassztottság dolgozzék hivatalomly kimutató tervek, nemügyre véve egyrészt mind a pénztári eszék és állapotjáról és azon költségeket, melyek az a költségtervezésre megkérülteknek.

XVIII., Kőrös köz egyesületi tag indítványozván, hogy mivel központi intézeti igazgató tárgya fozván az elkedvetlenedés, főtöppen onnan a származék, mint hogy jövedelmek elegendőképpen biztosított nem látunk, — és e célra szükséges beállítás az egyesület által a kívántató mennyiség a nyugdíj intézeti pénztári.

Ezen indítvány köz sorozófel fogadtatott, leírás és aronban elhatározatott, azon időre, midőn a központi válassztottság a pénztári állapotjáról értesítését bemutatandja. —

XIX., Csánády József egyesületi tag indítványozván, hogy mivel a budai katedróv intézetben a nemzetiség káros hátrahérlével a nemzeti nyelv divatos, ez iránt az Egyesület vesse törvényes magat, és a nemzeti nyelvnek, különben is már törvényes parancsok virágosítására és körben is ephözölje. —

Az Egyesület, mint ilyen, káros-körben kívül ephözölve és aronban ilyen aratkozást, egyes tagjai burzsoázia bízta, hogy az indítvány

Shes,

Délelőtt

IDŐBEOSZTÁS³²

Délután

	8-től 9 óráig	9-től 10 óráig		2-től 3 óráig	[3-től 4 óráig] ³⁴	
Hétfő	<p>$\frac{1}{2}$ óra: Előkészület, ima, ének, azután vallási beszélgetés. (A tanítóval.)</p> <p>$\frac{1}{4}$ óra: Olvasási gyakorlat osztályonként az első monitorokkal, miközben a másodmonitorok a tanítótól olvasni tanulnak.³³</p> <p>$\frac{1}{4}$ óra: Az osztályonkénti olvasás folytatása a másodmonitorokkal, miközben az első monitorok a tanítótól olvasni tanulnak.</p>	<p>$\frac{1}{4}$ óra: Közös számolás a számolókeretekkel.</p> <p>$\frac{1}{2}$ óra: Osztályonkénti számolás, miközben az első és másodmonitorok felváltva segítenek, illetve maguk tanulnak számolást a tanítótól.</p> <p>$\frac{1}{4}$ óra: Skálázás és hangjegyek, együttes oktatásban.</p>		<p>$\frac{1}{2}$ óra: Előkészület, ima, ének, azután alakismeret, betű- és számjegyírás közösen.</p> <p>$\frac{1}{4}$ óra: Olvasási gyakorlat osztályonként az első monitorokkal, miközben a másodmonitorok a tanítótól olvasást tanulnak.</p> <p>$\frac{1}{4}$ óra: Az osztályonkénti olvasási gyakorlat folytatása a másodmonitorokkal, miközben az első monitorok a tanítótól olvasást tanulnak.</p>	<p>$\frac{1}{4}$ óra: Német és magyar megnevezések, kézmozgásokkal (a tanítóval).</p> <p>$\frac{1}{4}$ óra: Ismétlés az első monitorokkal osztályonként.</p> <p>$\frac{1}{4}$ óra: A másodmonitorokkal, közben a monitorok váltakozva írnak</p> <p>$\frac{1}{4}$ óra: Mérték-, pénz- és súlyismeret közösen.</p>	
Kedd	<p>$\frac{1}{2}$ óra: Előkészület, ima, ének, bibliai történet, azután mint hétfőn, nevezetesen:</p> <p>$\frac{1}{4}$ óra: Olvasási gyakorlat az első monitorokkal, miközben a másodmonitorok a tanítótól oktatásban részesülnek.</p> <p>$\frac{1}{4}$ óra: Az osztályonkénti olvasási gyakorlat folytatása a másodmonitorokkal, miközben az első monitorok a tanítótól olvasást tanulnak.</p>	<p>$\frac{1}{4}$ óra: Természetismeret és mesterségek, a tanítótól.</p> <p>$\frac{1}{4}$ óra: Ismétlés az első monitorokkal.</p> <p>$\frac{1}{4}$ óra: Ugyanaz a másodmonitorokkal, ezek felváltva írást tanulnak.</p> <p>$\frac{1}{4}$ óra: Beszélgetés szókihagyással és ellentétekkel.</p>		<p>$\frac{1}{2}$ óra: Előkészület, ima, ének. Azután a földleírás alapfogalmai, majd $\frac{1}{2}$ óra váltott olvasástanulás, mint fent.</p>	<p>$\frac{1}{4}$ óra</p> <p>$\frac{1}{4}$ óra²⁵</p> <p>$\frac{1}{2}$ óra: Gyermeki tapasztalatok a mesterségismeretből.</p>	
Szerda	<p>$\frac{1}{2}$ óra: Előkészület, ima, ének. Nyomban utána: közmondások elbeszélésekkel.</p> <p>$\frac{1}{2}$ óra: A közmondások ismétlése, felváltva az első és másodmonitorokkal, miközben ezek ugyancsak felváltva gyakorolják az írást.</p>	<p>$\frac{1}{4}$ óra: Közös betűtanulás a nagy táblán.</p> <p>$\frac{1}{2}$ óra: Osztályonkénti számolás az első és másodmonitorokkal, akik felváltva számolást tanulnak.</p> <p>$\frac{1}{4}$ óra: Skálázás és hangjegyek.</p>		<p>Mint kedden délután az első óra.</p>	<p>$\frac{1}{4}$ óra: Betűismeret könyv nélkül (a tanítóval).</p> <p>$\frac{1}{4}$ óra: Ennek a könyv nélküli tanulásnak az ismétlése az első monitorokkal.</p> <p>$\frac{1}{4}$ óra: A másodmonitorokkal, ezek felváltva írnak.</p> <p>$\frac{1}{4}$ óra: Mérték-, pénz- és súlyismeret közösen.</p>	
Csütörtök	<p>$\frac{1}{2}$ óra: Előkészület, ima, ének. Azután beszéd- és értelemgyakorlatok. Beszélgetések emberekről és dolgokról, vagyis amit röviden fogalomismeretnek neveznek.</p> <p>A további negyedórak mint hétfőn és kedden.</p>	<p>$\frac{1}{4}$ óra: Természet- és mesterségismeret a tanítóval.</p> <p>$\frac{1}{4}$ óra: Ismétlés az első monitorokkal.</p> <p>$\frac{1}{4}$ óra: Ugyanaz a másodmonitorokkal, ezek felváltva írást tanulnak.</p> <p>$\frac{1}{4}$ óra: Beszélgetés szókihagyással és ellentétekkel.</p>		<p>Mint hétfőn délután az első óra.</p>	<p>$\frac{3}{4}$ óra: Mint hétfőn délután.</p> <p>$\frac{1}{4}$ óra: A földleírás alapfogalmainak folytatása.</p>	
Péntek	<p>$\frac{1}{2}$ óra: Előkészület, ima, ének. Azután vallási beszélgetés. (A tanítóval.)</p> <p>$\frac{1}{2}$ óra: Olvasási gyakorlatok osztályonként az első és másodmonitorokkal, akik felváltva a tanítótól olvasást tanulnak.</p>	<p>Ugyanúgy, mint hétfőn a második óra.</p>		<p>Mint hétfőn délután az első óra.</p>	<p>Ugyanúgy, mint hétfőn a második óra délelőtt.</p>	
Sombat	<p>$\frac{1}{2}$ óra: Előkészület, ima, ének. Azután fogalomismeret, mint csütörtökön.</p>	<p>Ugyanúgy, mint hétfőn a második óra.</p>		<p>Mint kedden délután az első óra.</p>	<p>Mint hétfőn a második délelőtti órában.</p>	

10-től 11 óráig evés és játék.

Végül fél óra hosszatt új dalok, azután $\frac{1}{2}$ óra felkészülés a távozáshoz.

4-től 5-ig étkezési és játékidő.

Befejezésül $\frac{1}{2}$ óra hosszatt új dalok, $\frac{1}{2}$ óra előkészület a távozáshoz.

ORÁSOROZTATÁS negyedéves munkájához a tanterv szerinti gyakorlatok számjára

	Délelőtt				Délután			
	8-től 9-ig	9-től 10-ig	10-től 11-ig	11-től 12-ig	2-től 3-ig	3-től 4-ig	4-től 5-ig	5-től 6-ig
Hétfő	1-2. Ének és ima. Bevezetés a vallásba beszélgetések útján. 3. Fokozatos előkészítés az olvasásra. 4. Előgyakorlat az íráshoz.	1-2. Egyszerű beszélgetések és elbeszélések útján. 3. Előzetes bevezetés a számolásba. 4. Fokozatos előkészítés az olvasásra felügyelők révén.	Énekes és játékok a szabadban.	Végül énekgyakorlat. Távozási rend. Ének. Himnusz. Ima.	1-2. Ének és ima. Előzetes fogalmak emberekről és dolgokról. 3. Fokozatos előkészítés az olvasásra. 4. Előzetes bevezetés a számolásba. Azután ugyanaz a felügyelők révén.	1. A legfontosabb előzetes fogalmak mértékről és súlyról. 2. Bevezetőgyakorlatok mozgásokkal. 3. Előzetes bevezetés a számolásba. 4. Előgyakorlatok az íráshoz. Gyakorlati foglalkozás a tárggyal a felügyelők révén.	Énekes és játékok a szabadban.	Énekgyakorlat. Távozási rend.
Kedd	1-2. Ének és ima. Bevezetés a vallásba bibliai történetek útján. Azután mint hétfőn.	1-2. Egyszerű beszélgetések a legszükségesebb művészetekről és mesterségekről. 3. Előgyakorlat az íráshoz. 4. Előzetes bevezetés a számolásba. Azután ugyanaz váltakozó felügyelőkkel.	U. az	U. az	1-2. Ének és ima. Azután érthető beszélgetések a gyermekvilág legközelebbi környezetéről. 3. Fokozatos előkészítés az olvasásra. 4. Előgyakorlat az íráshoz.	Mint hétfőn.	U. az.	Naponta ugyanaz.
Szerda	1-2. Ének és ima. Bevezetés a vallásba könnyen felfogható bölcs mondások útján. Azután mint hétfőn.	1-2. Magyar és német szavak. 3. Előgyakorlat az íráshoz. 4. Gyakorlati foglalkozás a tárggyal felügyelők révén.	U. az	U. az.	Mint hétfőn az I. óra.	1-2. A szavak és mondatok felmondása. 3. Egyszerű beszélgetések a legfontosabb művészetekről és mesterségekről. 4. Előgyakorlat az íráshoz.	U. az.	Naponta ugyanaz.
Csütörtök	1-2. Ének és bevezetés a vallásba könnyen érthető bölcs mondások útján. 3. Előgyakorlat az íráshoz. 4. Zártalan mozgások bemutatása és utánzása.	Mint hétfőn a II. óra.	U. az	U. az.	1-2. Ének és ima. Azután egészen úgy, mint kedden az I. óra.	Mint hétfőn a II. óra.	U. az.	U. az.
Péntek	1-2. Ének és ima. Bevezetés a vallásba a bibliai történetből vett elbeszélések útján. 3. Előgyakorlat az íráshoz. 4. Gyakorlati foglalkozás a tárggyal felügyelők révén.	Mint kedden a II. óra.	U. az	U. az.	1-2. Ének és ima. A figyelem gyakorlati foglalkoztatása. Azután mint hétfőn.	1. Hasznos könyv nélküli tanulás. 2. Fokozatos előkészítés az olvasásra. Azután mint hétfőn.	U. az.	U. az.
Szombat	1-2. Ének és ima. Egyszerű beszélgetések és elbeszélések útján. Azután mint hétfőn.	Mint szerdán a II. óra.	U. az	U. az.	Mint kedden.	Hasznos ismétlés.	U. az.	Naponta ugyanaz.

A budai és pesti óvodák heti foglalkozási terve 1929 körül.

Chinese Art.

Köörönireel fogadra a' tye. Valaantortay Hegyednek m. k. Kiu ha
Kalaurelevel a' fethvélakarmány által, felügyelének Kiol
otkaro' a. b. c. s' dráimereoi táblái; mielőtt azonban ezek Kiu
nyomatára a' közigyűléseket ajánlathatják; az egyes határ
Hegyedek általán Kierőly feloldhatók: tuncraice elölle melle
jök tövöl umutatar is Kieritemi, melle orerim atokat az
ellero' tanitok is Kiollovok helyesen hagyathatják.

Egy utat nem hallgathatani el a' x. Valaantortayna
az vraini aggodalmat, hogy miután az egyes táblák el
has' jövelik a' Kencuio' munkájából vannak egy névt Kiu
melle, hadai a' lenor után sörre nem venni is atokat, de ha
völ a' formany elős melkalan gyarúba sörre vgyenék
a' Valaantortay, miáltal az Egyesüet' drus igyeg igem vore,
gyexenék.

Egyebirán uti dricsegebe ajánlat Kiolvoo tunc
seleket maradoh.

Hegyednek
Eot, Január 10. 1839.

KHOLLO LEHLE
P SEPTE

alixasorodgyia
Kastonió & Jón M
Egyesüet Kiolvot.

Prasi beduittel (ett ygsattatunig)

Uvass +

X

Min egg atyana's gjermekei min skjæfveret fjerey uke
skofvato, mi pedig amattof a' ne'bof valok vagg
don a' k. Adam, ei aor egg atyana's a' meny be
min fjerey fjere a' mi fjerey, fjere a' fjerey
egjeneleu'egget, do'ogta laudagot, ei bunt, he
myndy egjeneleu'egget ei fjerey fjerey
fjerey egjeneleu'egget fjerey fjerey fjerey
amat ei egg fjerey, fjerey fjerey fjerey
fjerey fjerey fjerey

Black

egynak, ~~am~~ ei neu befelelték így: és így elhagy a nek
utk, mert mindnyajunknak egy együnk ugyan a földet
a ki az őtlen. Rend, tisztaság, erőteljes, és dolgoz az
hív ei hátsó rekeső polgári befelelték. Kénytelenek
állni mind az a mindnyajunknak befelelték; mi
gyermek megfekteti emberen eke. Híve magat
magának vet, magának boronát, magának
a földet, magának

Ugoma 4th Sept 1840

Sektintees Igaragato Nr. 1

Julus havi tudotiasomra mig az ideig semmi
valaszt nem nyertem, kezeledekim ha vajon letelemet meltem,
tartal e semmi. vagy csak halgatas alal legyelekde araban
konlat eore vetelem imelletes tudotiasaim meltemyasai
velem tudatni, vagy talan mint velekedem lyhelyesbe ota
ex: hogy nekem koelluigem irtu, de eunt nem valasztani
haszak valamely fontos tárgyban nem kívántok elvilagosit,
tatast. stiumbol ohajuanam hogy igt setna a dolgot; mert
egy nisten keisegem hogy lottim letelemben vintett olyan
modasum kivane kimentetue letelemek; Ha pedig nean
lun letelemb elteledeis vrotalma alhalma a nem tudotiasis
ra, egy konyogem amak velem valo tudatasat, hogy igt min
Julius havi referatiasomat az intezet, mind vaj az smelye,
mai illat dolgotrol valo tudotiasomat mig igt hasnam.

Am inextem stellemi haladasat e: a' inextes tar
gyaban illati, e tekinetben bar strotasom akor telene ragasztot,
nem; hogy a gyakortai es tanstetel ne cel hanem esokorek
gyanasat telmasum arra, hogy a kidelek telhi es teoi egeor,
segit eien tartasok, hogy telhi es teoi tulajdonait jylonait

OSCAROS L. ELLI
P. steti

mem

October 12th 1840.

Varraal tavaranael hoggy muntalkorhi fognael Gyulán
egy iltgya ivereuel leve heriadaban

Mint hallom bradlaner lirkalakas gyemaret
mondam iarenolaba stranalek oril kiashi, ha emeg vore,
mit nem sudon mire jui inaczem jemenel fogva lbrabbi
Jorvomas elore a Jend tgaragaro ltr kegyes par fogajala
ayandoni. Ma Gyulan, mint mar nagyon is rebeszent
hoggy iltgyen inereket alopisanak, iha bradlaner ltr esek
nyogan le mondanaggyemaret, de areit nagy telkivege mel,
lees kior egy ember tairai botalogim vax atal a korjor elo,
mordianu, nagy talan nyen e eloxeru vetnamekie a Gyulan
kikal egy iis fogu a dotgor nevezesten urt rendeltkevenek
az inereket opekia a kiereket, min hoggy Gyem an elak
nyagan nem gonolothodol e ltr eritit inereket, da mian
talai elij fufailhanna az inicie, resim aien hoggy, jelle
helyen van resim aien hoggy ifjokel, tavarjal dar, siken megje
dego, mian nem jorhanna a gyemekel. Atili ha csakugyan
a le mond Gyemaret mine egy a kar hot van az inicie mellyet
hasznal az emberis egnek, iaharhot a neveko tinek esek u,
gyan leemi tavaril. Etelek velam i fenslagagaro ltr al
Celsusimel tudami, mellyetnek usahna, magamas kegyes
par fogajala djo inulatariala ayandia reagyot
a i fenskesed egagaro ltr nak
gyoman nem levei jutor, nem jellekuel
egy korilellegimel, rendelen.

40 Jx.

celarados drilgaja
Mileon Stevan
Kudalino Steano.

Ugyan is, felvő helyére meire, távol van a város kör
portulánosait és pedig lapot, vics és így egyarányosan helyen
építészre meire mint tevé tudni egy avult alacsony seve
épüls, mallynel nem csak iskolai teremében de még ön öto,
báimbán is bogaral is belái tanázaival, de még orkester mint
bőke tűrejel érevesnem csak leg alalt a driljeges elbelenek
mine muel a bovit i termézetetani képek, vótma reményem
meg döröghetésében, hogy meg muat hatnam az, minelken,
gyan eddig is lelkiismeretesen meg feletem, hogy keir ragadt
magam érevesni iszonyatosani edal a meles i rendteheren
táboros eszközöl legyenek meg. Etelek ugyan mind emlíen,
tem az utasognak minden idvót, de ő hűtő vörrel csak az
felebe hogy eleges köten mar iöttes nem is fog körebeni.

Er ugyan igen bajnok, mert minis lelki erőm erőm ezen
el hivatatomhoz hűsem, hogy éhen degedelmivel állt.
don a kiadótai leire hozam vótma, bar így is rellges reha,
kegyenes ara fordíom, i nem levis öimön mar is az edli
gy i munkáltatásom silekötöl, mia magam i publikum
esere veslelötö tapaszalni éreves is ragadt.

Atogazom ezen honarban a fótles öltön is
mas magánut utakon kiül vótak a köles meyer
Bendek, a tice ispanyon leüle min a leg alott híjny
Jörm eriedes nyilatkozat a tapaszatalaata lra

Janival

TERV

KISDEDŐVŐ-INTÉZETEK

TERJESZTÉSE IRÁNT

KÉT MAGYAR HAZÁBAN.

Ki egyet ezen kisdedők közül az én nevemben
felfogad; engem fogad fel. Jezus.

IRTA

WARGHA ISTVÁN,

A MAGYAR ACADEMIA LEVELEZŐ TAGJA

PEST, 1843.

MUNATOTT LANDEBER & HECKENASTHAL

A Kisdoró i. M. r. Egyetesi közp. Valaközségének

1844. évi November 21-én tartott ülésében

kövesherő közp. helyi hatóságának

175. Az utóbbi két választottsági ülés
megyő könyveinek olvasása, és híre.
Ezeken után Gróf Batthyány Károly
a választottság f. e. 103. sz. hatá-
rparából hozza inzerens levelbe f. e.
október 28-án költ valaközségben.
Ez a nyilatkozatja, ki hogy miután
idei augusztus hónapban magyar
öldtekeit az utolsóig mind fészajande-
lora, a tolnai kisdoró képző-inse-
nek többé nem kedveskedhetik; azon-
an jelenti: hogy az érintett magyar
öldteke kezdeti eszközöket a magyar
Academiának olly kikötéssel engedte
t, miszerint nem csak az inzerentiul ke-
kerendő tanító-inzerenseknek, hanem

NEFELEJTS

vagy

AZON ERKÖLCSI MONDÁSOK, ÉNE-
KEK ÉS IMÁDSÁGOK GYÜJ-
TEMÉNYE,

mellyekben

A' PESTI BELVÁROSI KIS-
DEDOVÓ INTÉZETBEN

a' kisdedek' sziveik képeztetésére
gyakoroltatnak,

ugyan ezen Intézet rövid történetével;

kiadta

Varga Péter

belvárosi kisdedovó Intézetbeli tanító.

Az egész jövedelem ezen intézet alapítására határozott.

P E S T E N

NYOMTATTA TRATNER KÁROLY.

Uriuteza 612. sz.

70 1110
KÖZLEMÉNYEK

A'

KISDEDOVÁS

ÉS

ELEMI NEVELÉS

KÖRÉBŐL.

KIADJA

A' KISDEDOVÓ I. M. T. EGYESÜLET.

SZERKESZTI

KACSKOVICS LAJOS,

EGYESÜLETI TITOKNOK.

I. FÜZET.

BUDÁN,

A' MAGYAR KIR. TUDOMÁNY-EGYETEM BETŰIVEL.
1843.

szabadka JUL 1975 C 275.

SZABADKA SZ. KIR. VÁROS

OVODÁINAK TÖRTÉNETE

ÉS

FEJLŐDÉSE

1839-TŐL 1896-IG.

AZ OVODA-FELÜGYELŐ-BIZOTTSÁG MEGBIZÁSÁBÓL
ÖSSZEÁLLITOTTA:

VÖLGYI LAJOS
SZABADKAI KISDEDŐVŐ.

SZABADKA.

KRAUSZ ÉS FISCHER KÖNYVNYOMDÁJÁBÓL.

1896.

1972 JUL 1 1975 III C 275.

A könyv k. olvasójánál
mivel figyelembe ajánlom,
hogy ez az - akkoriban be-
munkáltatott - városi
100 éves eredetű állított
magyar-óvodát.

Budapest, 1944. IV. 10.

Völgyi László
ny. áll. mag. isk.
felügyelő - igazgató

Handwritten text at the top right edge.

Handwritten text on the right margin, possibly a library or collection stamp.

Yerme'a Termethe

irte

Qodak eadem extalyoh

amam

Fransois Jol

oro

Nineghara
1856

Islen. Santsameg, és nevelőjár
értéslen világ' bűnös polgárait!
Nyiregyháza 1856. Jan. 1.

Beverly.

[illegible]

II. 109.

UTASÍTÁS

EVANG. NÉPISKOLATANÍTÓK
SZÁMÁRA.

KÉSZÍTETTE

Pálffy József

A SOPRONI EV. TANÍTÓKÉPEZDE IGAZGATÓJA.

*Tanárkari határozat alapján átadott
a tanári könyvtárnak 1934. IV. 27. ki.*

*Lipter Éva
könyvtáros.*

PESTEN.

* KÁDJA OSTERLAMM KÁROLY.

9—9 $\frac{1}{4}$ óraig:	Belterembe vonulás, reggeli ima és ének; az I. korosztály lelki nevelésének gyakorlója által vezérelve. — A külterem ez alatt szellőztetik és tisztogatatik.
9 $\frac{1}{4}$ —9 $\frac{3}{4}$ óraig:	Az I. korosztállyal társalgás a belteremben. — A külterembe visszavonult II-ik korosztály ürülésre bocsáttatik. — A III-ik korosztály a napirendben megírt testi gyakorlatokban részesül.
9 $\frac{3}{4}$ —10 $\frac{1}{4}$ óraig:	Az I. korosztály helyét elfoglaló II-ik korosztállyal társalgás a belteremben; mialatt az I. és III-ik korosztályoknál a külteremben 2-od reggeli, rendes ivás, szabad mozgás; a III-ik korosztály rendes ürülésre bocsáttatik.
10 $\frac{1}{4}$ —11 $\frac{1}{4}$ óraig:	A II-ik helyébe lépő III-ik korosztállyal társalgás. Az I. korosztállyal rendezett mozgás. A II-ik korosztállyal második reggeli és ivás.
11 $\frac{1}{4}$ —12 óraig:	Együtttes hálaima után hazabocsátás, tudulást mellőztető elfoglaltatás 5 percig.
12—1 óraig:	Némely tavolról bejáró kisdéd után az ebéd be szokott küldetni; ily ebédek a kisdédek a dajka felügyelete alatt költik el.
1—2 óraig:	Mint 8 óráig.
2—1 $\frac{1}{4}$ óraig:	Mint 8 $\frac{3}{4}$ óráig.
2 $\frac{1}{4}$ —2 $\frac{3}{4}$ óraig:	Szemle, mint 9 óráig. — Azonban az I. korosztályban az álmások lefektethetők;

2 $\frac{1}{4}$ —2 $\frac{3}{4}$ óraig:	a II. korosztályban már csak a gyengébbek fektethetők le; a III. korosztályban egyedül a leggyengébbeket szabad lefektetni.
2 $\frac{3}{4}$ órától 20 percig:	Az I. korosztállyal társalgás; a többinél is úgy, mint 9 $\frac{3}{4}$ óráig.
3—3 $\frac{3}{4}$ óraig:	Az I. korosztállyal uzsonna, ivás és mozgás; a II. korosztállyal társalgás; a III. korosztállyal uzsonna, ivás és rendes ürülés.
3 $\frac{3}{4}$ —5 óraig:	Az I. korosztállyal testi gyakorlatok. a II. korosztály uzsonna, ivás, testi gyakorlatok; a III. korosztállyal társalgás.
5 óra után:	Mint 12 óráig.

Jegyzetek: a) A lelki nevelés gyakorlóit, kellő előkészülés végett, szerepök beállta előtt $\frac{1}{4}$ órával már pontosan megjelenni kötelesek.

b) Minden osztállyal a társalgást a névsor föl-olvasása és a megjelent kisdédek bejegyzése előzi meg.

c) A társalgás minden osztállyal 3 részből áll, az elsőt képezi a megelőző társalgásra emlékeztetés, a másodikat az elsőből eszmélencolatilag folyó új tárgy, a harmadikat az új tárgynak egybefoglaló ismételése.

d) E részeket megfelelő mozgási gyakorlatok énekek sal. választják el és kötik össze.

e) A névsor-fölolvasást, mozgást, éneket fe-

ELSŐ GYAKORLATOK

AZ

1972 JÚN

1975 JÚL

ÉRTELEM FEJLESZTÉS

KÖRÉBŐL.

KISDEDÓVODÁK, GYERMEKKERTEK, A NÉPISKOLÁK
ALSÓBB OSZTÁLYAI ÉS CSALÁDI HASZNÁLATRA

IRTA

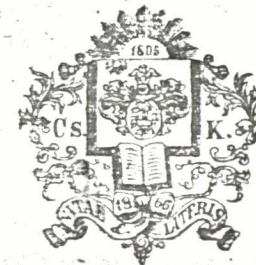
SZABÓ ENDRE.

AZ ÁLMOSDI ÓVODA VEZÉRLŐJE.

Uj. n. g. n.

A fordítási és átdolgozási jog fõntartatik.

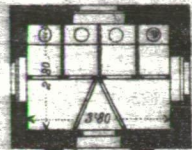

DEBRECZENBEN,

KIADJA IFJ. CSÁTHY KÁROLY.

1870.

Architectural drawing of a house with dimensions. The drawing shows a cross-section of the house, including the roof, walls, and foundation. The dimensions are as follows:

- Overall width: 6'50"
- Overall height: 4'28"
- Width of the central section: 2'00"
- Width of the side sections: 2'00"
- Height of the side sections: 2'40"

Kisded óvoda egy játszó és egy munka teremmel.

A hódmező-vásárhelyi állami óvónőképző-intézet órarendje az 1894/5. tanévben.

Nap	Óra	Dömötör Géza igazgató tanár.	Steinitzer Vilma vezető-tanítónő.	Exner Leó r. tanár.	Szerényi Anna s. tanítónő.	Fodor Lajos mintaóvó.	Dr. Imre József intézeti orvos.	Adamovits D. g. k. Bányai S. ev. ref. Be. natsky F. r. k. Plavetz Gy. ág. ev. Se tmann L. izr. hitoktatók.	Adamovits Döme szerb-, és Szász Károlyné román nyelver.
H é t f ő	8—9	II. Lélektan			I. Földrajz				
	9—10	II. Módszertan		Term. tud.					
	10—11	I. Módszertan			II. Testgyak.				
	11—12	II. Ov. megb.				II. Ov. megb.			I. Román- és szerb nyelv
	2—3			I. Ének h.		II. Alaki munka			
	3—4			II. Ének h.	I. Testgyakor.				
K e d d	8—9		I. Magyar nyelv				II. Test- és eg. tan		
	9—10		II. Magyar ny.	I. Term. tud.					
	10—11		II. Német ny.		I. Történelem				
	11—12				I. Testgyakor.			II. Hittan	
	2—3			I. Rajz.		II. Alaki munka			
	3—4			I. Ének h.	II. Testgyakor.				
a	8—9		II. Magyar ny.		I. Földrajz				
	9—10			I. Ének h.					

2-3			I. Ének h.		II. Ov. megb.			I. Magyar nyelv és irodalom
3-4			II. Ének h.	I. Testgyakor.	II. Alaki munka			II. Magyar nyelv és irodalom
8-9		I. Magyar nyelv					II. Test- és eg. tan.	
9-10		II. Magyar ny.	I. Term. tud.					
10-11		II. Német ny.		I. Történelem				
11-12				I. Testgyakor.			II. Hittan	
2-3			I. Rajz.		II. Alaki munka			
3-4			I. Ének h.	II. Testgyakor.				
8-9		II. Magyar ny.		I. Földrajz				
9-10	II. Lélektan		I. Ének h.					
10-11	II. Módszertan		I. Term. tud.					
11-12		II. Német ny.		I. Testgyakor.				
2-3			II. Rajz	I. Kézimunka	M. Ov. gyak.			
3-4			II. Rajz	I. Kézimunka	M. Ov. gyak.			
8-9					I. Ov. gyakor.	II. Test- és eg. tan.		
9-10			II. Ének h.		I. Ov. gyakor.			
10-11			II. Ének h.		I. Ov. gyakor.			
11-12	I. Ov. megb.			II. Testgyakor.	I. Ov. megb.	M. Test- és eg. tan.		
2-3	M. Neveléstan	II. Kézimunka			I. Ov. gyakor.			
3-4		II. Kézimunka			I. Ov. gyakor.			

Csütörtök	3—4			II. Rajz	I. Kézimunka	M. Ov. gyak.		
	8—9					I. Ov. gyakor.	II. Test- és eg. tan	
	9—10			II. Ének h.		I. Ov. gyakor.		
	10—11			II. Ének h.		I. Ov. gyakor.		
	11—12	I. Ov. megb.			II. Testgyakor.	I. Ov. megb.	M. Test- és eg. tan	
	2—3	M. Neveléstan	II. Kézimunka			I. Ov. gyakor.		
	3—4		II. Kézimunka			I. Ov. gyakor.		
Péntek	8—9		I. Magyar nyelv			II. Ov. gyak.		
	9—10			I. Rajz		II. Ov. gyak.		
	10—11			I. Rajz		II. Ov. gyak.		
	11—12	II. Ov. megb.				II. Ov. megb.	I. Hittan	
	2—3			I. Ének h.		II. Ov. gyak.		
	3—4				I. Testgyakor.	II. Ov. gyak.		
Szombat	8—9		II. Magyar ny.		I. Történelem			
	9—10		I. Magyar nyelv	II. Ének h.				
	10—11	II. Lélektan		I. Term. tud.		M. Módsz. tan.		
	11—12		I. Német nyelv			II. Alaki munka		I. Román- és szerb nyelv
	2—3							
	3—4				II. Testgyak.			
Vas.	Isteni tisztelet.							

ÓRAREND.

Óra	Hétfő	Kedd	Szerda	Csütörtök	Péntek	Szombat
9-ig	Gyűlekezés					
9— ¹ / ₂ 10	I. cs. Társalgás (óvó)	I. cs. Verstan. (óvó)	I. cs. Társalgás (óvó)	I. és II. cs. Induló és testgyak.-tan. (óvó)	I. cs. Társalgás (óvó)	I. és II. cs. Induló-, testgyak.-tan. (óvó)
	II. cs. Játék (dada)	II. cs. Játék (dada)	II. cs. Vers ism. (dada)		II. cs. Vers ism. (dada)	
¹ / ₂ 10—10	I. cs. Játék (dada)	I. és II. cs. Induló és testgyak.-tan. (óvó)	II. cs. Társalgás (óvó)	I. cs. Dalism. (dada)	II. cs. Társalgás (óvó)	II. cs. Társalgás (óvó)
	II. cs. Társalgás (óvó)		I. cs. Játék (dada)	II. cs. Versism. (óvó)	I. cs. Játék (dada)	I. cs. Mese (dada)
10— ¹ / ₂ 11	Uzsonna					
	Szabadjáték					
¹ / ₂ 11—11	I. és II. cs. Dal és vers ism. (óvó)	II. cs. Verst. (óvó)	I. és II. cs. Daltanítás (óvó)	I. és II. cs. Játéktan. (óvó)	I. és II. cs. Vers és dal ism. (óvó)	I. cs. Társalgás (óvó)
		I. cs. Játék (dada)				II. cs. Játék (dada)
¹ / ₂ 3	Gyűlekezés					
¹ / ₂ 3—3	I. cs. Alaki m. (óvó)	I. és II. cs. Játéktan. (óvó)	I. cs. Alaki m. (óvó)	I. cs. Alaki m. (óvó)	I. cs. Alaki m. (óvó)	Szünet
	II. cs. Játék (dada)		II. cs. Vers ism. (dada)	II. cs. Játék (dada)	II. cs. Játék (dada)	
3— ¹ / ₂ 4	II. cs. Alaki m. (óvó)	II. cs. Alaki m. (óvó)	II. cs. Alaki m. (óvó)	II. cs. Alaki m. (óvó)	II. cs. Alaki m. (óvó)	
	I. cs. Játék (dada)	I. cs. Játék (dada)	I. cs. Játék (dada)	I. cs. Játék (dada)	I. cs. Játék (dada)	
¹ / ₂ 4—4	I. és II. cs. Mese (óvó)	I. és II. cs. Dal (óvó)	I. és II. cs. Mese (óvó)	I. és II. cs. Játék (óvó)	I. és II. cs. Mese (óvó)	

Nyári hónapokban a szabadban végezhető foglalkozások töltik ki az idő nagy részét.

191. évi szeptember hó 15-ile napján.

A foglalkozás neve		A napi foglalkozás anyaga		Kimutatás a megjelent és távolmaradt gyermekekről						Megjegyzés	
Beszélgetés	A babáról	D é l e l ő t t				D é l u t á n					
		jelen volt		távol volt		jelen volt		távol volt			
Vers	„Jár a baba” befejezése	fiú	leány	fiú	leány	fiú	leány	fiú	leány		
Játék	Közös homokjáték	31	36	1	6	30	37	2	5		
Dal	„Jár a baba”										
Mese	—										
Alaki munka	Alakítások homokból										
Testgyakorlás	Babahivogató és becéző mozgások										

Egyszeremind : a „Hataldasi napló” II. hetérl mintá.

Szeptember hónap II. hetében.

N a p	ő r a	I. csoport	II. csoport	Legyet
Szeptember	9-1/10	Indiásuk, érkezésük. Az otthoniak. (Az anya-könyvi adatok figyelemmel való kísérese).	Ugy a kisedek mint a szülők megesz ételes és fogadásra mialt az elült foglalkozások anyaga és rendjémeg változást szenvedhet.	
II. hét	1/10-1/10	Mutatók álló helyzetből. Babáinak, mozgatók, szegletesen. (Gyermekesen).	Ugy a kisedek mint a szülők megesz ételes és fogadásra mialt az elült foglalkozások anyaga és rendjémeg változást szenvedhet.	
Hétfő	1/10-2/10	Dal: „Jár a baba”. Vers: „Villáskutatók”. Járás feladati és gyermekvezetési modor-latokkal. (Egyenként és párosan).	Ugy a kisedek mint a szülők megesz ételes és fogadásra mialt az elült foglalkozások anyaga és rendjémeg változást szenvedhet.	
D. u.	3-1/10	Jatekism. adataival. Rajzkirakásullevélalakok Rajzkirakás szilvamaragval. Jatek ism. adataival.	Ugy a kisedek mint a szülők megesz ételes és fogadásra mialt az elült foglalkozások anyaga és rendjémeg változást szenvedhet.	
D. e.	1/10-2/10	Alakítás 8 kockával. Jatekism. mint az I. csoportnál.	Ugy a kisedek mint a szülők megesz ételes és fogadásra mialt az elült foglalkozások anyaga és rendjémeg változást szenvedhet.	
Szerda	9-1/10	Mese: „Mit mond a fecske?”	Ugy a kisedek mint a szülők megesz ételes és fogadásra mialt az elült foglalkozások anyaga és rendjémeg változást szenvedhet.	
D. e.	1/10-2/10	Homokjáték csendes játék gyantán Jarkalás cszeltt marokkal (köz) és csipőre lett kezekkel.	Ugy a kisedek mint a szülők megesz ételes és fogadásra mialt az elült foglalkozások anyaga és rendjémeg változást szenvedhet.	
D. u.	3-1/10	Jatekism. Magkladás. Jatekism. Jatekism.	Ugy a kisedek mint a szülők megesz ételes és fogadásra mialt az elült foglalkozások anyaga és rendjémeg változást szenvedhet.	
Csütörtök	9-1/10	Az Alakítás helyisége. (Beszélő) Az Alakítás helyisége. (Beszélő) Az Alakítás helyisége. (Beszélő)	Ugy a kisedek mint a szülők megesz ételes és fogadásra mialt az elült foglalkozások anyaga és rendjémeg változást szenvedhet.	
D. u.	3-1/10	Legyező és csákó papírból. Jatekism. Csákó és ivópohár papírból.	Ugy a kisedek mint a szülők megesz ételes és fogadásra mialt az elült foglalkozások anyaga és rendjémeg változást szenvedhet.	
Péntek	9-1/10	Beszélgetés a jabbáról. Babahivogató és becéző mozgások. Vers és dalannulás be- Gyakorlás egyenként. Vonnas a füstgömbölygás és falvételmozg. utánz. Készítések.	Ugy a kisedek mint a szülők megesz ételes és fogadásra mialt az elült foglalkozások anyaga és rendjémeg változást szenvedhet.	
D. u.	3-1/10	Homokjáték közösen vagy ezen vála-melyik más alkalmas d. jutalom, egyenlőségük Kismeseinek megkísérlete céljából.	Ugy a kisedek mint a szülők megesz ételes és fogadásra mialt az elült foglalkozások anyaga és rendjémeg változást szenvedhet.	
Szombat	9-1/10	Mese: „Az éhes farkas.” Homokjáték közösen játékok. Eszben szobai játékok. Pl. „Törülköző.” Vers. egyenként kettőnként kettőnként. Készítések. Dajolás. Készítések. Készítések.	Ugy a kisedek mint a szülők megesz ételes és fogadásra mialt az elült foglalkozások anyaga és rendjémeg változást szenvedhet.	
D. e.	1/10-2/10	Savogókirakás. Készítések. Készítések. Készítések.	Ugy a kisedek mint a szülők megesz ételes és fogadásra mialt az elült foglalkozások anyaga és rendjémeg változást szenvedhet.	
D. u.	3-1/10	Készítések. Készítések. Készítések.	Ugy a kisedek mint a szülők megesz ételes és fogadásra mialt az elült foglalkozások anyaga és rendjémeg változást szenvedhet.	

Figyelemztetés. Az ovodai anyag egy, földolgozásra készen, meg-található a szerző „Napi foglalkoztatási tervek” című könyvében. Ára 1 korona.

Általános foglal- A kisdednevelő intézetek minden héten való

Óra		Rendes foglalkoztatási teendők az év minden					
8-3/49	Napirend	A gyermekek fogadása az udvaron vagy rossz időben a játszótér- osztón kielégítése a gyermekek szabadjára való bocsátásával, miköz- szempontjából. Délután a dajka egy-két legügyesebb					
2-3/43							
3/49-9		Kibocsátás a dajka felügyeletével, még pedig előbb a lányok, ezután történt. Kellemetlen idő esetén a szellőztetés ideje alatt a gyermekek ba, a legutóbb tanult mondókával, vagy indulóval, a változatosság kellő hangulalkeltés után nyomban kövessen az imádkozás. Csoport- A munkaanyagok és szemléltető eszközök					
3/44-4							
4-5							
Óra	Nap	Hétfő		Kedden		Szerdán	
	Csoport	I.	II.	I.	II.	I.	II.
9-1/410	Heti rend	Beszélgetés		Beszélgetés		Mese	
1/410-1/310		A beszélgetéssel kapcsola- latos utánzó mozgások. (Állók, ezután ülők.)		Mozgás, álló és ülő, mint hétfőn.		Játék. (Mozgási játék.)	
1/310-3/410		Daltanulás.	Verstanulás	Verstanulás folyt.	Daltanulás folyt.	Csendesjáték vagy dal- szöveg gyakorlás.	
3/410-10		Mozgás. (Járó.)		Mozgás. (Járó.)		Mozgás (Járó és ülő.)	
10-1/211		Ozsonnázás, mely alatt a szellőztetés, a felügyelet alatt való és nemek vezetés is					
1/211-11		Bevonulás, ezután sétálás. utánzó mozgások végeztetésével, mit a délu- való szöv. tan. követ. lma. Hazavonulás a helyi körülmények szerint. Gon-					
3-1/24		Játék.	Munka.	Játék.	Munka.	Játék.	Munka.
1/24-4		Munka.	Játék.	Munka.	Játék.	Munka.	Játék

állandó idő- és munkabeosztását mutató táblázat.

napja „Délelőtt-jén és „Délután“-ján

jegyzet

ben: a tisztaság ellenőrzések tapintatos megejtésével. A társas-
ban azok megfigyelése is végezhető. tanulmányi adatok gyűjtése
gyermekkel előkészíti a munkatérmet és munkanyagokat.

a fiuk. Ez alatt megejthető a szellőztetés, ha a gyülekezés a teremben
védtet helyen legyenek. Sorbaállítás után innen bevonulnak a játszó-
lehető figyelembe vételével. — Helyrevonulás, mit az elhelyezkedés és
többször — ha kell — a foglalkozás követelményei szerint,
oirakása, takarítása és előkészítés másnapra.

Népes óvodák-
ban szerda és
szombat délelőtt
9-től fél 10-ig
tartó foglalko-
zásokattanács-
sabb csoportok-
ban, korukhoz
mértén végezni.

A kir. tanf. fel-
terjesztendő
„Haladási nap-
ló“-ban a hét
egyes napjainak
alább feltűnte-
tett foglalkozás
nemeinél azok
egymásutánja
mellett az anyag
la pontosan be-
illesztendő. A
szeptemberi 2
első hét munka-
terve a jelen
műben úgy van
mellékelve mu-
tatónál, ahogy a-
zok kiállítandók.

A délutáni játé-
kukat a dajka,
illetőleg a dajkák
vezessék min-
denütt, ahol
egy óvónő van.
Ő ezalatt a már
kellőleg előkés-
szített munkái-
kodást végzi.

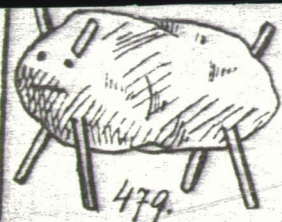
szerinti kibocsátása és berendelés, valamint a mulasztási-napió-
ejtendő meg.

tánra szükséges játékdalok és szövegek ismétlése, illetőleg az azokhoz
doskodás a 11 óra után ottmaradt gyermek célszerű elfoglaltságáról és felügy.

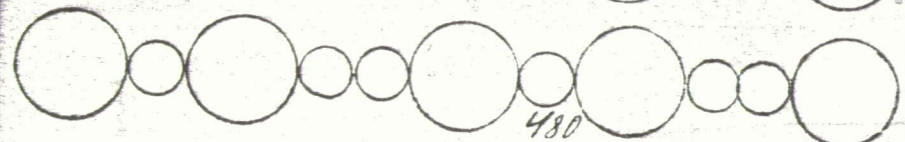
Csütörtökön	Pénteken	Szombaton
I.	I.	I.
II.	II.	II.
Beszélgetés	Beszélgetés	Mese
Mozgás. (Álló és ülő, folytatva a hét elejéről.)	(Mozgás. Álló.)	Játék. (Mozgási játék.)
Dal- ismétlés.	Vers- ismétlés.	Dalszöveg gyakorlás. Vers és dalism. együtt.
Dalszöveg gyakorlás.	Dalszöveg gyakorlás.	Munka.
Mozgás. (Járó.)	Mozgás. (Járó.)	Munka.
		Dalim. köz- bevetett ind. vagy járó mozgással.

S z ü n e t.

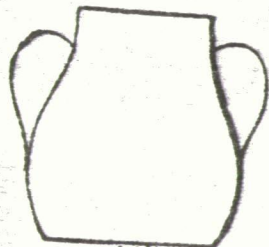
479.

480

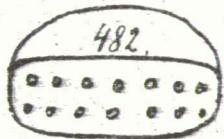
483.

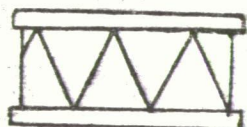
484

481.

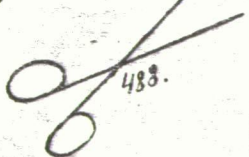
482.

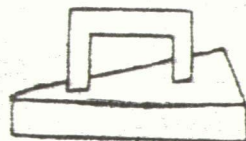
489.

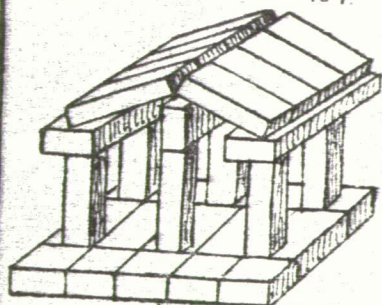
490

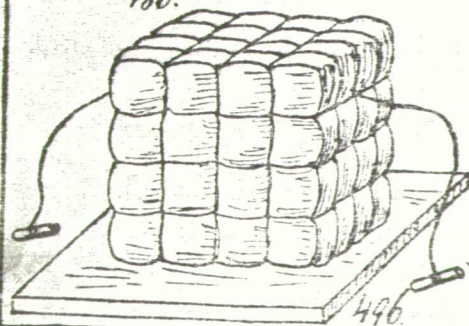
488.

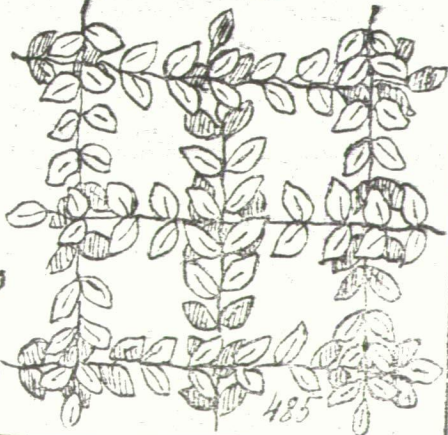
487.

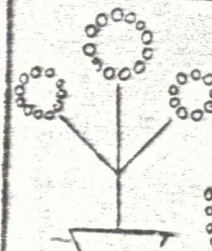
486.

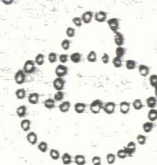
496

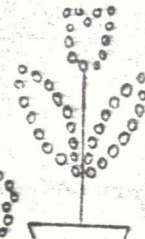
485

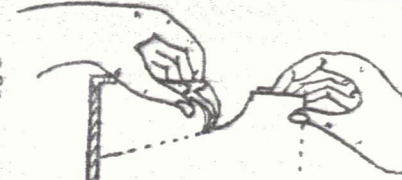
493.

494

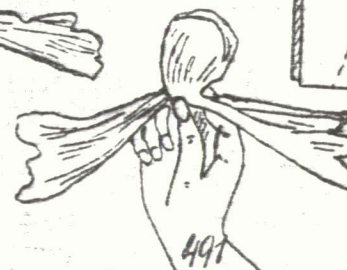
495.

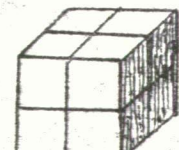
502.

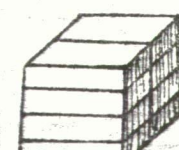
492.

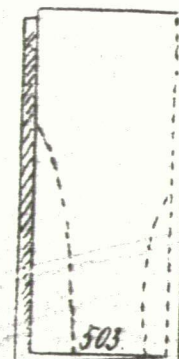
491

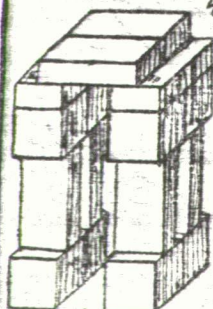
497.

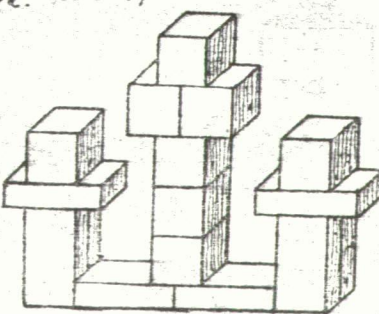
498.

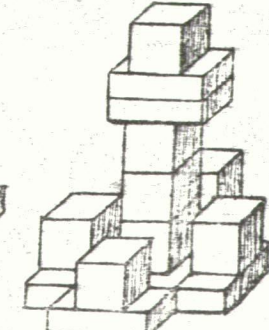
503

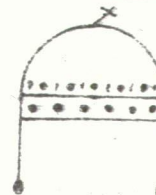
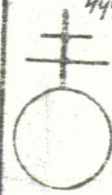
499.

500.

501.

A kisebb (3-4½ éves)

Hét	Miről beszélgetünk?	Szemléltetés	Mese	Vers	Mondóka
I	A tél örömei. Hó, jég, szánkózás, korcsolyázás, hóember. Csúszkálni veszélyes! Sikos úton lassan járjunk! Hidegben jól felöltözni.	Természetben erről az anyagról csak akkor beszélgetünk, ha hó van.	Mikulásról.	Szállatok le... 1-2 sor.	December, december, lábon áll a hóember.
	Mikulás. Kirakatok kepe! Ki mit látott? — Narancs, gesztenye stb. Szabad-e a narancshejat eldobni? — A kitétt tiszta cipő. — Jószívűség, háládatosság, köszönet.	Előkészítés Mikulásnapra és karácsonyra.			
II	A kisgyermek délelőtti élete. Kérdések: felkelés, mosakodás, öltözködés. Reggelizés, imádkozás, köszönet, óvodabajövés. Hogyan történik? Étkezés előtt kez-, utána szájmosás! Ima, köszönet. Éhező madárkák.	Asztalterítés gyakoroltatása.	Karácsonyról.	” 3. 4. sor.	
	Mi történik délután és este. Folytatólagos elbeszélés. Ki pihent ebéd után? — Korán kell vacsorázni! Keveset enni és korán le kell feküdni. Esti ima elmondatása.	Mikor és hogy lehet pihenni?			
III	Karácsony. Milyen a jó gyermek? — Ki mit ohajtaná karácsonyra? — Kinek hoz ajándékot az anyukája? Ti is legyetek jószívűek! Gongoljátok az éhező madárkákra. Cinke, rigó, veréb!	Karácsonyfa előkészítése.	Betlehemesek (kép). Mit küldjön Jézus?	Újévi köszöntő. 2 sor.	Jó tetteidet Isten látja. Két kezével meg is áldja.
	Az Úr Jézus születése. Ő küldi a karácsonyi ajándékokat, de csak a jó gyermekeknek! Aki sok játékot kap, adjon szegényebb társának! Szeressük egymást! Tegyük jót! A szegények karácsonya! Az év utolsó napja. Az új év.	Kép szemléltetése.			
IV	Karácsony hete.				

A nagyobb (4½-6 éves)

I	A tél jelenségei, örömei. Veszélyei: sikos út, megcsúszás, szánkózás, hóember. — Megfázás esetén meleg tea, rum nélkül!	E heti anyagról csak akkor beszélgetünk, ha hó van.	Mikulásról.	Angyal, angyal...	Hatamen a székem, benne van a mákom. Oh áldos kis rákom! Ki ne rágd a zsákot, ki ne rágd a zsákot, mert kihull a mákom.
	Mikulás. Ki mit látott a kirakatokban? — Miért teszik ki a tiszta cipőt? — Kinek mit szokott hozni? — Téli gyümölcs, virgács stb.	Előkészítés Mikulásnapra és karácsonyra.			
II	A gyermek délelőtti élete. Mosdás, öltözködés, a kisebbek segítése. Reggelizés, ima, köszönet. Óvodában: játék, dal, munka. Figyelem, csend, rend! Uzonna. Hazamenésnél mire kell ügyelni? Ebéd, hogyan történik. Az evés, ivás, egészség és illendőség szabályai. Ima, köszönet. Éhező madaraknak morzsa. Jószívűség.	Asztalterítés gyakoroltatása. Kézmosás és szájbilités újabb bemutatása.	Karácsonyról.	”	
	Mi történik délután és este. Ki pihent? — Délutáni foglalkozás rendje. Korán kell vacsorázni, keveset enni és korán lefeküdni. Ima, köszönet. A szülők, testvérek egésznap munkája.	Mikor, hogy lehet pihenni?	A csillag-tallérok ismétlése.		
	Karácsony. Csak a jó gyermek várhat ajándékot. Légy illendős, szófagadó, engedelmes! A játékszereket is meg kell becsülni! Osszuk meg az ajándékokat kis társainkkal! Legyetek jószívűek és háládatosak! Rigó, veréb etetése! Kis vers.	A karácsonyfa előkészítése.	Betlehemesek (kép).	Újévi köszöntő 1-4 sor.	Jó tetteidet Isten látja. Két kezével meg is áldja.
	Az Úr Jézus születése. A pásztorok üdvözlése. Milyen gyermeknek küld ajándékot az Úr Jézus az anyukája által? — Ti is gondolatokat a szegényekre. — Tegyetek jót! Szeressétek egymást! — Ő- és újév napja. Kétsoros vers.	Kép szemléltetése.	Mit küldjön Jézus?		
	Karácsony hete.				

gyermekcsoportja

Dal	Munka					Játék	Játékos testgyakorlás	Jegyzet
	Fröbel	Agyag	Papír	Csok Háves	Játékos rajz			
»Este van már, hét óra« dal szövege sétával és tapssal.	Mán-gorló.	Miku-lás.	Miku-lás.	Miku-lás.	Mikulás.	Erdő mellett...	Futás-gyakorlatok. Libasorban, körben.	
(Jaj de pompás fa... h. u.)	Ö.	Kifli.	Zacskó.	Gyöngy sor.	1. F. t. L. Álló katonák. 2. Narancs.	Szól a gyermek.	Legyünk Mikulások.	
A dallam betanítása soronként és halkan.	Kerek, lerakó táblákból nyaklánc.	Karácsonyi diszek.	Karácsonyi diszek.	Karácsonyi diszek.	Karácsonyi diszek.	Elaludt az álmos cica.	Szökdelés. Veréb, béka stb.	
					1. F. t. L. Kis és nagy katonák. 2. Dió v. ó.	Csengő-keresés.	Erdőben legyünk fenyőfák.	
Dallam »lá-lá«-val, járassal és tapssal.	Kar-kötő.	”	”	”	Karácsonyi diszek.	Madarak etetése.	Ugrás-gyakorlatok. Nyúl, béka.	
					1. F. t. L. Papirhasítás lefelé, felfelé. 2. Karácsonyfa.	Utánzó-játék. Asztalterítés.	Diszitsük fel a karácsonyfát.	

gyermekcsoportja

»Este van már, hét óra« dal szövege sétával és tapssal.	Ösz-tön-szerű.	Miku-lás.	Miku-lás.	Miku-lás.	1. Mikulás (k.).	Fonóka-játék.	Légzés-gyakorlatok. Hangutánzások a, f stb.	
(Angyalsereg...)	Po-gácsa, zsem-lye, kifli.	Putton.	Gyöngy sor.	2. Dió. Szemüveg.	Színek ismertetése.	Legyünk Mikulások stb.		
A dallam betanítása soronként és halkan.	Lerakó táblákból szőlő-fürt.	Karácsonyi diszek.	Karácsonyi diszek.	Karácsonyi diszek.	Karácsonyi diszek.	Kincses-láda.	Társas-gyakorlatok. Két és több gyermekkel.	
					1. A gyermek alakja. 2. Narancs v. ó.	Csend-játék.	Hozzunk fenyőfát!	
Dallam »lá-lá«-val, járassal és tapssal.	Kosár.	”	”	”	Karácsonyi diszek.	Betlehe-mes játék.	Levezető-gyakorlatok. Kar-, láb- és újjgyakorlatok.	
					Karácsonyfa (k.) ó.		Diszitsük fel a karácsonyfát.	

Hét	Beszélgetés	Ima, vers	Történet, mese	Dal	Játék	Torna	Rajz	Munka
I.	Imádkozás, Köszönés, névmondás, felállítás, letétel, járás.	Napi imádságok, egymásután lassan begyakorolva.	Isten meghallgatta a kisgyermek imádságát. (Rögtönzés)	Rímusérvék-fejlesztése ütöges tapsolással.	Egyszerű körjátékok ismertetése a nagyobbakkal a kicsinyek bátorító bevonásával.	Utlánzó gyakorlat: „Pisi nem jött óvodába.”	Ősziönyszerű rajzolgatás a homokba botocskával.	Az udvaron homokjáték, a teremben őszönyszerű foglalkozás kockával, hasábbal, építőfákkal.
II.	Mindennapi lisztálkodás, Névnap köszöntés.	Mondóka a lisztaságról. Névnap köszöntő: Sárkához vagyunk híva.	„Moeskos Pali” illusztrált cmeselése.	Sárkához vagyunk híva . . .	Szabad játék. „Benn a bárány . . .” (Négykézláb játszva nagyon mulatságos.) Hivogató.	Utlánzó gyakorlat: „Fürdés.”	Talajrajz kirakással.	Mint az előző héten. Segítés a kerli belakításban, virágok felszedése, beültetése.
III.	A ruházat tisztasága. Kabát, sapka, tizóru, vizes bögrék helye.	Mondóka a ruha tisztaságáról. A rendes kis óvodás.	„A kötényke dicsérete.” Pista a fodrász bácsinál.	Rímusos taps és járás.	Helyi népies kiolvasók, fogócska. Benn a bárány. Kopogtatás.	Utlánzó gyakorlat: „Babaruha varrás.”	Körrajzolás a homokba, földre és a levegőbe.	Babaruhamosás, rendezgetés.
IV.	Az óvoda berendezése. (Bútorok, játékok.) Az utca.	Az előbb tanultak gyakorlása. Hangsúlyra, kiemelésre figyelünk.	„Bujdosó bábuk.” A három királylány.	Ismert játékok gyakorlása.	Járás körben, csigavonalban, hullámvonalban. Tűz, víz. Vonatos.	Utlánzó gyakorlat: „Megyünk az óvodába.” Nemesetorna: „Játékos bolland.”	Körrajzolás táblára. papírosra, mondókéval.	Munkaanyag gyűjtése. Vadgesztenye-munkák. Kis dobószőlő, masébol kocs, repülőgép.

Óvónó munkája: Munkaanyag gyűjtése: levél, levélszár, galyak, gesztenye. Képelek a fogas stb. megkülönböztetésére. „Bodza Bandi,” „Gesztenye Gusztli.”

Hét	Beszélgetés	Ima, vers	Történet, mese	Dal	Játék	Torna	Rajz	Munka
I.	Szülő, testvérek, család. Otthon, haza	Imák gyakorlása. Kicsi még az én kezem...	Őcsi a kaszányában. Történet Feribéről.	Kicsi még az én kezem...	A mese eljászása: „Elmegyünk hazajövünk.” (Rögtönzés.) Katonás vonulások.	Utlánzó gyakorlat: Házépítés.	Körrajzolás fejlesztése: léggömb, nap, arc.	Levélgyűjtés, levélszár fűzés. Kockából, hasábból bútorok. Agyagból golyó.
II.	Gyümölcsök. Burgonya, kukorica, főzelékfélék.	Gyümölcs- és főzelék-mondókák.	Négy szem dió. Ica rica-kukorica. Nagyszakallú bácsi barátai.	Erre csörög a dió... (rímusos mondóka.)	Erre csörög a dió... Csengőkereső.	Utlánzó gyakorlat: Elmegyünk a határba. Mesetorna: Kirándulás.	Gyümölcsök: alma, szőlő.	Papirragasztás gyümölcs egy tollban. Alma gyűrt papírosból. Agyag-alma. Kukoricacsula és levél.
III.	Őszi falevelek. Az állatok ősszel.	Őszi vers.	A fenyőfa és a tarka levelek. Ficsériék utazása.	Varjú ének.	Páros fogócska. Bakter bácsi.	Utlánzó gyakorlat: Az állatok ősszel.	Egynes-dült vonalak láthatós gyakorlása, mondókával: Erre esik az eső...	Falevelek leragasztása. Levélszárból seprő. Agyagból fészkek, tojással
IV.	Védkezés a hideg ellen. Fűtés. Otlozkodás.	Találós versek.	A muzsikáló csizma. A négy szem dió.	Ismétlés.	Kendő dugócska.	Utlánzó gyakorlat: Fűtés	Ősziönyszerű. Zsebkendő, kötény.	Papírhajtogatás: kendő, zsebkendő. Babaöltöztetés.

Óvónó munkája: Csákó katonásdihoz. Rajzfűzetek készítése csomagoló papírból. Szórakoztató figurák burgonyából, répából stb. Falevelek, levélszár, vesszőcskék gyűjtése.